

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

Polskie
Towarzystwo
Dysleksji

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Program Operacyjny Kapitał Ludzki 2007–2013
Priorytet III. Wysoka jakość systemu oświaty
Działanie 3.3. Poprawa jakości kształcenia
Poddziałanie 3.3.4. Modernizacja treści i metod kształcenia – projekty konkursowe
Numer konkursu: 2/POKL/3.3.4/09

Projekt *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności*
współfinansowany ze środków Unii Europejskiej
w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego i Budżetu Państwa

Raport z ewaluacji zewnętrznej projektu
„Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności”
wykonała firma

Jolanta i Jerzy Bilkiewicz s.c.

na zlecenie Polskiego Towarzystwa Dysleksji
Oddział Terenowy nr 49 w Świdnicy

Ankiety do przeprowadzenia badań, transkrypcje wywiadów, materiały pomocnicze
wykonano za pomocą pakietów OpenOffice (LibreOffice), Inkscape

Wywiady z liderami projektu, nauczycielami
nagrano w formacie plików *.ogg

Zdjęcia oznaczone gwiazdka, (*) pochodzą z archiwów PTD,
pozostałe wykonane przez Jolantę i Jerzego Bilkiewiczów

Skład (*L^AT_EX 2 ϵ*) Jerzy Bilkiewicz

Podlesie, lipiec 2012

"Każdy ma prawo uczyć się inaczej" - Paulo Coelho

Świdnicki oddział Polskiego Towarzystwa Dysleksji na co dzień zajmuje się wspieraniem dzieci i dorosłych w walce z problemami uczenia się, w tym przede wszystkim w walce z dysleksją. Podejmowane przez to stowarzyszenie inicjatywy mają jednakże o wiele szerszy zakres, a celem oddziału jest „wyzwalanie i wspieranie inicjatyw społecznych rodziców, nauczycieli, pedagogów, logopedów, psychologów zmierzających do wzbogacenia możliwości edukacyjnych dzieci i młodzieży [...] oraz tworzenia warunków do ich pełnego rozwoju intelektualnego i emocjonalno- społecznego” [Statut PTD O/49, s. 1]. Gdy więc jedna z członkiń naszego stowarzyszenia zwróciła naszą uwagę na trudną sytuację uczniów SP Specjalnej dla Dzieci Niewidomych w Rabce Zdroju, dzieci niewidomych i niedowidzących ze sprzężonymi niepełnosprawnościami, dla których proces uczenia się jest wyjątkowo złożony i trudny, postanowiliśmy zainteresować się bliżej tym problemem.

Bazując na doświadczeniach członków oddziału w aplikowaniu i realizowaniu projektów unijnych i widząc możliwość wsparcia Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, przystąpiliśmy do stworzenia projektu „Otwarta droga w przyszłość- od innowacji do samodzielności”. Nie bez znaczenia było również zaangażowanie i pomoc w procesie tworzenia założeń projektu części rodziców dzieci oraz kadry pedagogicznej SP Specjalnej dla Dzieci Niewidomych w Rabce Zdroju.

Poznając stopniowo szkołę i potrzeby dzieci niewidomych zdaliśmy sobie sprawę jak wiele jest do zrobienia w tej materii i jak bardzo brakuje oryginalnych, ciekawych rozwiązań regulujących edukację dzieci niewidomych. Dowiedzieliśmy się, iż SP Specjalna w Rabce Zdroju, jako jedna z niewielu placówek w kraju, oferuje dzieciom niewidomym i niedowidzącym z niepełnosprawnością intelektualną oraz innymi schorzeniami bezpłatną edukację oraz opiekę rehabilitacyjną, ponadto wiele z dzieci przebywa na terenie placówki 24 godziny na dobę, korzystając z przyszkolonego internatu. Mimo wsparcia m.in. ze środków EFS w 2006 i 2007 roku, w szkole wciąż widoczne były niedobory sprzętu do rehabilitacji i edukacji, a kadra pedagogiczna placówki, mimo dużego zaangażowania i doświadczenia w pracy z uczniem trudnym, potrzebowała wsparcia merytorycznego.

Przystępując do pracy należało przede wszystkim poznać bariery, które do tej pory utrudniały dzieciom niepełnosprawnym równy dostęp do edukacji i znaleźć sposób, dzięki któremu nasi beneficjenci mogliby w możliwym dla siebie stopniu oraz tempie osiągnąć sukces edukacyjny. Niezmiernie trudno było przewidzieć korzyści jakie przyniesie jego realizacja każdemu dziecku. I tak urzędniczy świat liczb, tabel, zestawień, wskaźników zderzył się z delikatną materią dziecięcej wrażliwości uwięzionej w niepełnosprawnym ciele. Nie do przewidzenia było jak dzieci zareagują na zmiany, które po konsultacji z opiekunami, nauczycielami, rehabilitantami miały zostać wprowadzone do ich specyficznego świata. Byliśmy jednak przekonani o tym, że podjęcie się realizacji innowacji pedagogicznych, które zostały opracowane przez zespół nauczycieli z SSP w Rabce przyniesie korzyści uczącym się tam dzieciom, przyczyni się do lepszego ich przygotowania i wprowadzenia w samodzielne życie. I choć stopień tej samodzielności uwarunkowany będzie stopniem ich niepełnosprawności, to z pewnością będzie widoczny.

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

Polskie
Towarzystwo
Dysleksji

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Do podjęcia tego wyzwania zachęciły nas doświadczenia z realizacji projektów, których celem było wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci 3-5 letnich pochodzących z terenów wiejskich, gdzie nie ma przedszkoli. Zrealizowanym rezultatem było utworzenie i zorganizowanie 53 punktów przedszkolnych w woj. dolnośląskim. Objęliśmy naszych beneficjentów opieką specjalistów: psychologa, pedagoga i logopedy. Efekty przeszły nasze najśmielsze oczekiwania.

Zachęceni tym sukcesem przystąpiliśmy do opracowywania założeń projektu "Otwarta droga w przyszłość - od innowacji do samodzielności", który zakłada wsparcie szeroko pojętego rozwoju uczniów i kadry pedagogicznej przede wszystkim poprzez wdrożenie innowacji programowej, zakup sprzętu do rehabilitacji i edukacji. Ponadto poprzez cykl szkoleń i kursów, jest odpowiedzią na zwerbalizowane potrzeby placówki stanowiącej dla wielu dzieci z całej Polski jedyną alternatywę na drodze do edukacji. Całkowita wartość projektu wyniosła 978 232,55 zł, w tym 831 497,67 zł ze środków EFS.

Projekt, realizowany od 01.09.2009 do 31.07.2012 r. na terenie szkoły, ma na celu przede wszystkim opracowanie i wdrożenie innowacyjnych programów nauczania z wykorzystaniem nowoczesnych metod diagnozy i terapii ucznia niepełnosprawnego (Program: „Słyszę, czuję, dotykam” nakierowany na aktywizację i rozwój zmysłów oraz wzrost sprawności ruchowej; Program: „Punkt, linia, płaszczyzna, bryła” z wykorzystaniem metody M. Montessori). Dla projektodawcy ważne jest również wsparcie u uczniów rozwoju społecznego, komunikacji werbalnej i pozawerbalnej, jak również wspomaganie procesów poznawczych i pokonywanie barier edukacyjnych. Tak postawione cele wynikają przede wszystkim z nacisku na usprawnienie procesu edukacyjnego u dzieci wymagających o wiele silniejszej i bardziej zróżnicowanej stymulacji psychosomatycznej, a także odpowiedniej diagnozy i ustawicznej terapii, prowadzących w efekcie do większej efektywności w uczeniu się i zdobywaniu niezbędnych, z punktu widzenia codziennej egzystencji, umiejętności i wiedzy.

Beneficjenci ostateczni projektu to 36 uczniów SP Specjalnej w Rabce Zdroju w wieku 7- 16 lat oraz pośrednio- kadra pedagogiczna placówki (nauczyciele, rehabilitanci, opiekunowie dzieci). Wszyscy uczniowie placówki posiadają orzeczenia o niepełnosprawności, stąd przed rozpoczęciem projektu byli objęci specjalistyczną diagnozą i terapią, co ułatwiło projektodawcy zdiagnozowanie ich potrzeb i odpowiednie dobranie, podejmowanych w ramach projektu, inicjatyw w zakresie m.in. edukacji oraz rehabilitacji. Ogromny wkład we współtworzenie ram działań projektowych, jak również wybór profesjonalnego sprzętu do rehabilitacji i edukacji dzieci włożyła kadra pedagogiczna placówki, a także rodzice uczniów. Rekrutacja objęła wychowanków placówki, których rodzice lub opiekunowie wypełnili zgodę na udział dzieci w projekcie, czyli de facto wszystkich uczniów.

Cykl profesjonalnych szkoleń i kursów przeznaczony dla kadry pedagogicznej był konsultowany przez projektodawcę z dyrekcją szkoły oraz kadrami pedagogicznymi. Rekrutacja odbyła się w tym przypadku na podstawie zgłoszeń pracowników, przekazanych projektodawcy na początku realizacji projektu. Szkolenia i kursy objęły łącznie wszystkich pracowników placówki, którzy mieli możliwość brania udziału w grupowych i indywidualnych formach doskonalenia, prowadzonych na miejscu oraz w siedzibach wyłonionych w procedurze konkursowej firm szkoleniowych.

Działania realizowane w ramach projektu skupiają się przede wszystkim na wdrażaniu innowacji programowej oraz wyposażeniu szkoły w sprzęt do rehabilitacji, komunikacji edukacji uczniów, jak również doskonaleniu kadry pedagogicznej, przy czym wszystkie w/w dziedziny są ze sobą wzajemnie powiązane, co oznacza, iż działania podjęte w ramach wdrażania innowacji programowej wspierane są przez wykorzystanie nowoczesnego sprzętu i pomocy zakupionych w projekcie, natomiast wszystkie zajęcia prowadzone są przez doskonalącą się kadre.

Innowacja programowa, stworzona przez kadre pedagogiczną i zgodnie z zapisami ustawowymi zgłoszona do kuratorium oświaty, ma na celu przede wszystkim usprawnienie i dywersyfikację procesu kształcenia w szkole, co wynika bezpośrednio ze zwiększonych potrzeb edukacyjnych uczniów. Innowacja ta składa się z dwóch innowacyjnych programów nauczania, z których pierwszy „Punkt, linia, płaszczyzna, bryła”, wykorzystujący w dużym zakresie pedagogikę M. Montessori, obejmuje edukację polonistyczną, matematyczną, przyrodniczą i plastyczną. Program „Słyszę, czuję, dotykam”, wykorzystujący metodę integracji sensorycznej SI oraz PNF, kładzie natomiast nacisk na aktywizację i rozwój zmysłów, przy maksymalnym zwiększeniu sprawności ruchowej uczniów. Uczniowie biorą ponadto udział w zajęciach reedukacji, terapii widzenia i orientacji w przestrzeni, które odbywają się w małych grupach lub indywidualnie, w zależności od potrzeb. Obydwa programy wdrażane są w ramach siatki godzin, natomiast udział uczniów w poszczególnych zajęciach warunkowany jest zakresem i stopniem ich niepełnosprawności, określonym na podstawie specjalistycznej diagnozy przeprowadzanej przez kadre pedagogiczną szkoły.

By dodatkowo usprawnić proces edukacji i rehabilitacji, uczniom zaproponowano wyjazdy o profilu rehabilitacyjnym (cotygodniowe wizyty na basenie i zajęciach hipoterapii) oraz edukacyjnym (wizyty w „Ogrodzie Doświadczeń” w Krakowie).

Szkolenia i kursy dla kadry pedagogicznej placówki są zdywersyfikowane, ponadto odpowiadają bezpośrednio na potrzeby uczniów, a tym samym na zapisy innowacji programowej. Stąd można sklasyfikować je jako „należące” do programu „Punkt, linia, płaszczyzna, bryła” – Pedagogika M. Montessori, Wspomagające i alternatywne sposoby porozumiewania się uczniów niemówiących, Diagnoza umiejętności funkcjonalnych, Edukacja uczniów niemówiących oraz do programu „Słyszę, czuję, dotykam”- PNF, szkolenie z zakresu muzyczno- ruchowego, Integracja Sensoryczna.

Innym ważnym zadaniem jest zakup i montaż specjalistycznego sprzętu i pomocy edukacyjnych. W projekcie zakupiono wyposażenie sal rehabilitacyjnych, przede wszystkim sprzęt do zajęć Integracji Sensorycznej, wyposażenie sal lekcyjnych- pomoce do metody M. Montessori, a także komunikatory, komputery oraz specjalne programy komputerowe umożliwiające pracę i komunikację z dziećmi niemówiącymi i cierpiącymi na zaburzenia mowy.

Projekt obejmuje również, niezbędne z punktu widzenia prawidłowej realizacji, działania dotyczące zarządzania oraz promocji i monitoringu projektu. Zarządzanie projektem opiera się na ścisłej współpracy z pracownikami placówki. Decyzje w projekcie, z uwagi na jego złożoną i delikatną materię, wymagają konsultacji i podejmowane są kolegiąlnie. Kadra zarządzająca posiada określone zakresy obowiązków, które zapewniają sprawne zarządzanie projektem.

By zwiększyć efekty działań promocyjnych w kwietniu 2010 została zorganizowana konferencja promocyjna, która cieszyła się sporym zainteresowaniem. Oprócz pracowników placówki, rodziców dzieci pojawili się przedstawiciele miejscowych władz oraz mediów, natomiast specjaliści goście- przedstawiciele Towarzystwa Opieki nad Ociemniałymi w Laskach przyjechali aż spod Warszawy. Na konferencji, oprócz promocji działań Europejskiego Funduszu Społecznego, poruszono tematykę powiązaną z działaniami projektu, a także wysłuchano prelekcji dr nauk społecznych pani Anny Pacześniak, zajmującej się naukowo kwestią równouprawnienia płci w edukacji i polityce. Jej wykład, szeroko komentowany przez uczestników konferencji, stał się przyczynkiem do podjęcia dyskusji o sytuacji kobiet, matek dzieci niepełnosprawnych, jak i o sytuacji osób niepełnosprawnych w społeczeństwie. Różnice zdań dotyczące podejmowanych tematów znalazły odzwierciedlenie w ankietach wypełnionych przez uczestników wydarzenia.

Gadżety promocyjne zaproponowane w projekcie przeznaczone są przede wszystkim do użytku uczniów SP Specjalnej w Rabce Zdroju, ale również do dystrybucji zewnętrznej. Wybranie odpowiednich przedmiotów nie było łatwym zadaniem, ponieważ trzeba było dobrać gadżety tak, by były użyteczne i przynosiły radość dzieciom niewidomym, ale jednocześnie spełniały wymagania Wytucznych dotyczących oznaczania projektów w ramach PO KL. W wyniku współpracy z opiekunami oraz nauczycielami dzieci wypracowano katalog gadżetów odpowiadających potrzebom dzieci niewidomych, jak również gadżetów „ogólnoużytkowych” przeznaczonych również do dystrybucji zewnętrznej. Wiele z gadżetów może być używanych przez dzieci na co dzień (zegarki, mini radia, saszetki, szczoteczki), w ramach zajęć w szkole (pomoce plastyczne, instrumenty) czy na basenie (klapki, ręczniki, czepki). Dystrybucja gadżetów wśród uczniów pozwoliła na wzmocnienie bezpośredniego kontaktu dzieci z projektem, ponieważ otrzymały coś na własność, tylko dla siebie, coś, co będzie im przypominać o udziale w projekcie, gdy będą myły zęby czy słuchały mini radia.

Nasz projekt jest też przykładem na to, jak w codziennej realizacji "pracują" polityki i zasady horyzontalne. Zakup pomocy montessoriańskich, które służą realizacji opracowanych innowacji pedagogicznych, przeszkolenie nauczycieli, wyposażenie sal lekcyjnych w specjalistyczny sprzęt do terapii SI oraz zakup komputerów i specjalistycznego oprogramowania do terapii dzieci niemówiących to droga do ułatwienia dzieciom niewidomym równego dostępu do edukacji.

Na koniec pragniemy podziękować wszystkim osobom, które spotkałyśmy na drodze realizacji projektu „Otwarta droga w przyszłość- od innowacji do samodzielności” za wsparcie i zaangażowanie w jego realizacji.

ZESPÓŁ PROJEKTOWY:

Grażyna Karpa
Agata Chlebicka
Barbara Marcinkowska
Anna Pazgan
Anna Gryń

Spis treści

1	Wstęp	5
1.1	Podstawa opracowania raportu	5
1.2	Cele projektu i obszary badawcze	5
1.3	Założenia badań	7
1.4	Opis realizacji badań	9
2	Analiza kontekstu badań	11
2.1	Opis badanej placówki i jej środowiska	11
2.2	Charakterystyka środowiska uczniów	13
2.3	Charakterystyka środowiska nauczycieli	15
3	Prezentacja danych	17
3.1	Badania na wejściu	17
3.1.1	Motywacja do zainteresowania się projektem unijnym	17
3.1.2	Wdrażanie działań	19
3.1.3	Rozwiązania organizacyjne	24
3.1.4	Oczekiwane efekty działań	26
3.1.5	Podsumowanie badań na wejściu	28
3.2	Badania pośrednie	29
3.2.1	Motywacja kadry do kontynuacji projektu	29
3.2.2	Wdrażanie działań	30
3.2.3	Rozwiązania organizacyjne	35
3.2.4	Efekty działań w środkowej fazie projektu	36
3.2.5	Podsumowanie badań pośrednich	38
3.3	Badania na wyjściu	39
3.3.1	Motywacja kadry do kontynuacji projektu	39
3.3.2	Wdrażanie działań	40
3.3.3	Rozwiązania organizacyjne	43
3.3.4	Efekty działań w końcowej fazie projektu	45
3.3.5	Podsumowanie badań końcowych	48
4	Zakończenie	49
4.1	Podsumowanie badań	49
4.2	Wdrażanie projektu	49
4.3	Rozwiązania organizacyjne	52
4.4	Efekty działań	53
5	Wnioski i rekomendacje	59

1.1 Podstawa opracowania raportu

Podstawą przeprowadzenia ewaluacji zewnętrznej oraz sporządzenia raportu z wykonanych badań projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności* jest umowa z dnia 10 kwietnia 2010 r. o numerze 02/04/10 zawarta pomiędzy Polskim Towarzystwem Dysleksji Oddział Terenowy nr 49 w Świdnicy, a firmą Jolanta i Jerzy Bilkiewicz s.c.

1.2 Cele projektu i obszary badawcze

Projekt *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności*, wdrażany w Szkole Podstawowej Specjalnej dla Dzieci Niewidomych w Rabce Zdroju, był zaplanowany na trzy lata i realizowano go od 1 września 2009 do 31 lipca 2012 roku.

Głównym zamierzeniem tego przedsięwzięcia było przede wszystkim wsparcie procesów rozwojowych i edukacyjnych dzieci i młodzieży z różnym stopniem niepełnosprawności fizycznej i intelektualnej poprzez wprowadzenie innowacyjnego programu nauczania. Cel ten zamierzono osiągnąć dzięki kształceniu ustawicznemu kadry pedagogicznej oraz modernizacji zaplecza edukacyjnego i rehabilitacyjnego w Szkole Podstawowej Specjalnej dla Dzieci Niewidomych w Rabce Zdroju. Za cele pośrednie projektu uznano wyrównanie szans edukacyjnych dzieci niepełnosprawnych, doskonalenie i promocję alternatywnych metod edukacji i rehabilitacji, wsparcie dla rodzin dzieci niepełnosprawnych oraz poprawę jakości kształcenia w placówce.

Cele projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności* powiązано z celami strategicznymi Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki (PO KL) – 2. i 4. Pierwszy z nich – odnoszący się do problemu zmniejszenia obszarów wykluczenia społecznego – zamierzano zrealizować dzięki wdrożeniu innowacyjnych metod edukacyjnych i rehabilitacyjnych zwiększających szanse dzieci na ich adaptację w społeczeństwie, drugi zamierzano uzyskać poprzez specjalistyczne krótkookresowe kształcenie kadry pedagogicznej placówki oraz nowatorski program edukacyjny skierowany do wychowanków szkoły.

Poprzez wprowadzenie nowych, innowacyjnych metod edukacji opartych między innymi na podstawach metodycznych Marii Montessori, edukacji uczniów niemówiących, stymulacji sensomotorycznej powyższe cele powiązано z Priorytetem 3. PO Kapitał Ludzki.

Zaplanowane w projekcie działania powiązано także z założeniami Strategii Rozwoju Kraju na lata 2007–2013, w tym przede wszystkim z Priorytetem 2. – Poprawa stanu infrastruktury technicznej i społecznej – dotyczącego między innymi infrastruktury edukacji. Cel ten zamierzano osiągnąć poprzez zakup i wykorzystanie innowacyjnego sprzętu edukacyjnego oraz cykle szkoleń przeznaczonych dla kadry pedagogicznej.

Działania mające na względzie kształcenie ustawiczne, wzbogacenie kompetencji kadry pedagogicznej oraz zwiększenie szans na rynku pracy, powiązane z założeniami Strategii Lizbońskiej i Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia (NSRO), w tym głównie celu 5.4.2 – Poprawa jakości kapitału ludzkiego i zwiększenie spójności społecznej. Ponadto działania projektu zintegrowano z gminną strategią rozwiązywania problemów społecznych Gminy Rabka Zdrój do roku 2012, cel 4. – Pomoc osobom niepełnosprawnym.

Uwzględniając powyższe zapisy dotyczące głównych celów projektu, w trakcie przeprowadzania badań ewaluacyjnych uwagę skupiono na dwóch podstawowych obszarach, za które uznano:

- ◆ Rozwój i edukację dzieci z różnym stopniem niepełnosprawności fizycznej i intelektualnej.
- ◆ Nowatorskie działania kadry pedagogicznej.

Rozwojowi i edukacji uczniów z niepełnosprawnością złożoną, tj. niewidomych i słabo widzących z upośledzeniem umysłowym, niemówiących oraz ze schorzeniami neurologicznymi miało sprzyjać między innymi:

- ◆ korzystanie podczas zajęć dydaktyczno-rewalidacyjnych ze specjalistycznego sprzętu do integracji sensorycznej oraz przyrządów stosowanych w metodzie Marii Montessori,
- ◆ udział w ćwiczeniach i zabawach podczas zajęć pozaedukacyjnych z wykorzystaniem nowoczesnych stymulatorów ruchu,
- ◆ wyjazdy na basen,
- ◆ zajęcia z hipoterapii,
- ◆ wyjazdy do centrum naukowego „Ogród doświadczeń” w Krakowie.

Nowatorskie działania kadry pedagogicznej związane były z następującymi działaniami:

- ◆ opracowanie i wdrożenie innowacji pedagogicznej o charakterze metodycznym i profilu edukacyjno-rehabilitacyjnym,
- ◆ udział w specjalistycznych szkoleniach,
- ◆ objęcie dzieci bardziej zaawansowanymi metodami diagnozy i rehabilitacji poprzez stosowanie zajęć z integracji sensorycznej i metody PNF,
- ◆ wykorzystywanie podczas zajęć profesjonalnego sprzętu dydaktycznego i rehabilitacyjnego usprawniającego motorykę i komunikację dzieci o różnym stopniu niepełnosprawności fizycznej i intelektualnej.

Z uwagi na fakt, iż wymienione wyżej obszary ściśle się ze sobą łączyły, a działania wzajemnie przenikały i uzupełniały, uznano, że będą one stanowiły wspólny punkt odniesienia dla badań ewaluacyjnych przeprowadzanych na wejściu, w trakcie oraz pod koniec trwania projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności*.

1.3 Założenia badań

Założeniem ewaluacji zewnętrznej było sprawdzenie podczas wszystkich trzech etapów badań, jak przebiega w środowisku szkolnym wdrażanie działań zaplanowanych w projekcie, jakie w tym celu podejmowane są rozwiązania organizacyjne oraz czy i jakie efekty widoczne są w trakcie realizacji poszczególnych zadań. Pomocne w tym względzie było opracowanie planu badań ewaluacji zewnętrznej, której cele skupiły się wokół następujących działań:

- ◆ przygotowanie narzędzi badawczych, przeprowadzenie badań ewaluacyjnych zgodnie z przyjętym harmonogramem, dokonanie analizy zebranego materiału badawczego, opracowanie wyników na podstawie zebranych danych empirycznych,
- ◆ zebranie dokumentacji dotyczącej wdrażania i przebiegu projektu, podjętych działań wspierających bądź utrudniających jego realizację oraz zbadanie efektów, jakie projekt przyniósł w środowisku,
- ◆ zredagowanie raportu merytorycznego, sformułowanie wniosków końcowych oraz rekomendacji służących udoskonaleniu projektu i jego promocji w środowisku zajmującym się problemami osób niepełnosprawnych.

Aby zbadać, czy i w jakim stopniu założone cele projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności* zostały zrealizowane, przygotowano projekt ewaluacji zewnętrznej – zawarto w nim kwestie istotne dla przeprowadzenia badań odnoszące się do wyodrębnionych obszarów badawczych. Pomocne w tym względzie było określenie problemów i pytań kluczowych, przyjęcie adekwatnych do projektu kryteriów ewaluacyjnych, określenie próby badawczej oraz dobór odpowiednich metod zbierania danych. Przygotowane do przeprowadzenia badań narzędzia były przeznaczone dla osób bezpośrednio lub pośrednio zaangażowanych w realizację projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności* – dla kadry pedagogicznej, w tym dla nauczycieli, wychowawców i rehabilitantów, dla uczniów oraz ich rodziców. Wśród opracowanych narzędzi badawczych znalazły się między innymi ankiety, wywiady indywidualne, obserwacje zajęć oraz analiza prowadzonej dokumentacji.

Z uwagi na różny stopień niepełnosprawności fizycznej i intelektualnej uczniów przebywających w Szkole Podstawowej Specjalnej dla Dzieci Niewidomych w Rabce Zdroju, nie objęto ich badaniem ankietowym, posłużono się natomiast metodą obserwacji. Metodę tę wybrano również ze względu na specyficzny tryb pracy nauczycieli i rehabilitantów polegający przede wszystkim na zindywidualizowaniu działań w stosunku do uczniów o zróżnicowanej niepełnosprawności.

W trakcie kolejnych etapów przeprowadzania ewaluacji zewnętrznej starano się zachować przyjętą koncepcję badań skupiającą uwagę na tych samych obiektach badawczych i tej samej próbie. Takie założenie umożliwiło na etapie analizy i opracowywania danych porównanie zebranego materiału empirycznego oraz stwierdzenie, czy i w jakim stopniu nastąpiły zmiany w zachowaniu i umiejętnościach uczniów i kompetencjach nauczycieli wdrażających innowację pedagogiczną, czy i w jakim stopniu zamierzone cele projektu zostały zrealizowane, czy i jakie efekty udało się osiągnąć.

W podpisach wykresów zastosowano skrótowe oznaczenia odwołujące się do poszczególnych etapów badań: [WE] – oznaczają badania przeprowadzone na wejściu, [PO] – badania pośrednie, [WY] – badania na wyjściu oraz [WS] – wykresy wspólne, zbiorcze, ze wszystkich etapów badań.

Szczegółowe dane dotyczące badań przedstawiono w tabeli *Projekt ewaluacji zewnętrznej*.

Tabela 1.1: Projekt ewaluacji zewnętrznej

Obszar	Problemy i pytania badawcze	Kryteria ewaluacji	Sposoby zbierania danych	Próba badawcza
I. Proces wdrażania projektu	I. Jak projekt wdrażany jest : <ul style="list-style-type: none"> ◆ na zajęciach dydaktyczno-wychowawczych ◆ podczas zajęć terapeutycznych ◆ podczas zajęć rehabilitacyjnych 	Zgodność z celami projektu Stosowność działań nauczycieli, wychowawców i specjalistów	Ankiety do: <ul style="list-style-type: none"> ◆ rodziców ◆ nauczycieli i wychowawców ◆ specjalistów Obserwacje zajęć Analiza dokumentacji zajęć Wywiady z nauczycielami i specjalistami Wywiad z dyrektorem szkoły	Uczniowie Rodzice Nauczyciele Specjaliści Wychowawcy Dyrektor szkoły
II. Działania organizacyjne	II. Jakie działania wspierają proces wdrażania projektu? <ul style="list-style-type: none"> ◆ podczas zajęć z uczniami ◆ w pracy nauczycieli ◆ w pracy specjalistów ◆ w pracy wychowawców 	Skuteczność Przydatność Adekwatność działań	Ankiety do: <ul style="list-style-type: none"> ◆ rodziców ◆ nauczycieli i wychowawców ◆ specjalistów Obserwacje zajęć Analiza dokumentacji zajęć Wywiady z nauczycielami i specjalistami Wywiad z dyrektorem szkoły	Uczniowie Rodzice Nauczyciele Specjaliści Wychowawcy Dyrektor szkoły
III. Efekty projektu	III.1. Jakie są opinie o projekcie? <ul style="list-style-type: none"> ◆ nauczycieli ◆ specjalistów ◆ wychowawców ◆ rodziców 	Użyteczność Atrakcyjność Funkcjonalność Adekwatność działań	Ankiety do: <ul style="list-style-type: none"> ◆ rodziców ◆ nauczycieli i wychowawców ◆ specjalistów Obserwacje zajęć Analiza dokumentacji zajęć Wywiady z nauczycielami i specjalistami Wywiad z dyrektorem szkoły	Uczniowie Rodzice Nauczyciele Specjaliści Wychowawcy Dyrektor szkoły
	III.2. Jakie są efekty wdrażania projektu? <ul style="list-style-type: none"> ◆ w osiągnięciach uczniów ◆ w pracy nauczycieli ◆ w pracy specjalistów ◆ w pracy wychowawców ◆ w środowisku 	Skuteczność Funkcjonalność Przydatność	Ankiety do: <ul style="list-style-type: none"> ◆ rodziców ◆ nauczycieli i wychowawców ◆ specjalistów Obserwacje zajęć Wywiady z nauczycielami i specjalistami Analiza dokumentacji zajęć Wywiad z dyrektorem szkoły	Uczniowie Rodzice Nauczyciele Specjaliści Wychowawcy Dyrektor szkoły

1.4 Opis realizacji badań

Badania ewaluacyjne przeprowadzono zgodnie z założeniami i projektem ewaluacji zewnętrznej. Podczas trzech kilkudniowych wizyty w SPS w Rabce Zdroju, na początku, w trakcie oraz pod koniec wdrażania projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności* zebrano dane empiryczne. Ponadto materiału badawczego dostarczyły między innymi:

- ◆ obserwacje zajęć dydaktycznych, terapeutycznych, rehabilitacyjnych,
- ◆ badania ankietowe przeprowadzone wśród nauczycieli, wychowawców, rehabilitantów oraz rodziców uczniów,
- ◆ wywiady z nauczycielami i rehabilitantami,
- ◆ analiza prowadzonej dokumentacji.

Wizyty ewaluatora, w tym w szczególności harmonogram, każdorazowo uzgadniano odpowiednio wcześniej z dyrektorem szkoły, aby nie powodować zakłóceń w ustalonym porządku zajęć w placówce. Z pomocy dyrektora korzystano także podczas przeprowadzania badań ankietowych wśród kadry pedagogicznej oraz wśród rodziców dzieci, gdyż z uwagi na specyficzny charakter placówki nie wszyscy respondenci byli obecni w trakcie prowadzonych badań ewaluacyjnych. Wywiady bezpośrednie z nauczycielami i rehabilitantami przeprowadzono przed lub po zakończeniu zajęć, w szczególnych sytuacjach korzystano także z wywiadów przeprowadzonych przez internet w formie elektronicznej. Na pośrednim etapie badań nastąpiło kilkumiesięczne przesunięcie w czasie przeprowadzania ewaluacji – ze względu na generalny remont budynku, który uniemożliwiał wizytę ewaluatora w placówce. Nowy termin uzgodniono z dyrektorem szkoły, a o samej zmianie harmonogramu badań pośrednich poinformowano Zleceniodawcę ewaluacji zewnętrznej. Szczegółowe terminy badań przedstawiono w tabeli *Harmonogram badań ewaluacyjnych*.

Tabela 1.2: Harmonogram badań ewaluacyjnych

	Lp.	Data	Dzień	godz.	Rodzaj zajęć
Badania na wejściu	1.	04.11.2010	czwartek	08.55 – 09.40	Rehabilitacja ruchowa metoda PNF
	2.	04.11.2010	czwartek	09.50 – 10.35	Język polski i matematyka klasa I
	3.	04.11.2010	czwartek	10.55 – 11.40	Język polski i matematyka klasa II
	4.	04.11.2010	czwartek	11.50 – 12.35	Język polski i matematyka klasa III
	5.	05.11.2010	piątek	08.55 – 09.40	Orientacja przestrzenna i lokomocja
	6.	05.11.2010	piątek	09.50 – 10.35	SI integracja sensoryczna
	7.	05.11.2010	piątek	10.55 – 11.40	Terapia widzenia
	8.	05.11.2010	piątek	11.50 – 12.35	Zajęcia Wychowania Fizycznego
Badania pośrednie	1.	01.12.2011	czwartek	08.55 – 09.40	Język polski i matematyka klasa I
	2.	01.12.2011	czwartek	09.50 – 10.35	Język polski i matematyka klasa II
	3.	01.12.2011	czwartek	10.55 – 11.40	Język polski i matematyka klasa III
	4.	01.12.2011	czwartek	11.50 – 12.35	Rehabilitacja indywidualna
	5.	02.12.2011	piątek	08.55 – 09.40	SI integracja sensoryczna
	6.	02.12.2011	piątek	10.55 – 11.40	Zajęcia Wychowania Fizycznego
	7.	02.12.2011	piątek	11.50 – 12.35	Terapia widzenia
Badania na wyjściu	1.	17.05.2012	czwartek	08.55 – 09.40	Język polski i matematyka klasa I
	2.	17.05.2012	czwartek	09.50 – 10.35	Język polski i matematyka klasa III
	3.	17.05.2012	czwartek	10.55 – 11.40	Język polski i matematyka klasa II
	4.	17.05.2012	czwartek	11.50 – 12.35	Rehabilitacja 1
	5.	17.05.2012	czwartek	12.45 – 13.30	Zajęcia Wychowania Fizycznego
	6.	18.05.2012	piątek	08.00 – 08.45	Terapia widzenia
	7.	18.05.2012	piątek	08.55 – 09.40	Rehabilitacja 2
	8.	18.05.2012	piątek	09.50 – 10.35	Orientacja przestrzenna i lokomocja
	9.	18.05.2012	piątek	11.10 – 11.40	SI integracja sensoryczna

Analiza kontekstu badań

2.1 Opis badanej placówki i jej środowiska

Spisy powszechne ludności w Polsce są jedynym pełnym badaniem, którego wyniki pozwalają ustalić liczbę osób niepełnosprawnych oraz umożliwiają szczegółową charakterystykę tej grupy ludności. Ostatnie takie dane dotyczące liczby osób niepełnosprawnych w Polsce pochodzą z Narodowego Spisu Powszechnego 2002. Według jego wyników w 2002 roku liczba osób niepełnosprawnych ogółem wynosiła blisko 5,5 mln, w tym około 4,5 mln posiadało prawne potwierdzenie faktu niepełnosprawności. Według Badania Stanu Zdrowia pod koniec 2009 r. prawne orzeczenie o niepełnosprawności lub równoważne posiadało prawie 4,2 mln Polaków, w tym blisko 184 tys. dzieci do lat 16 z aktualnym orzeczeniem o niepełnosprawności, tj. o około 600 tys. osób więcej w porównaniu z szacunkami z badania BAEL w tym samym okresie¹.

W Polsce nie ma państwowego rejestru dzieci niepełnosprawnych, w tym także dzieci niewidomych. Ewidencja Polskiego Związku Niewidomych jest właściwie jedynym źródłem informacji na ten temat. Spośród dzieci zrzeszonych w PZN około 1/4 są to dzieci, które oprócz uszkodzenia wzroku posiadają dodatkowe ograniczenia rozwojowe, takie jak upośledzenie umysłowe, porażenie mózgowe, uszkodzenie słuchu oraz choroby przewlekłe. Z danych wynika, że poza jakimkolwiek systemem rewalidacji pozostaje prawie 800 niewidomych dzieci i młodzieży w wieku od 0 do 18 roku życia. Wśród tej grupy są zarówno dzieci małe, które powinny być objęte regularnymi oddziaływaniami prowadzonymi przez specjalistów w domach rodzinnych, jak też dzieci starsze, które powinny być objęte systemem edukacji².

Niewidome i słabo widzące dzieci oraz młodzież mogą kształcić się w szkołach podstawowych, gimnazjach, zasadniczych szkołach zawodowych, liceach i szkołach policealnych ogólnodostępnych oraz w szkołach specjalnie dla nich przeznaczonych. Zwykle wybór szkoły zależy od rodziców i młodzieży. Szkół ogólnodostępnych znajdujących się w wielkich miastach, miasteczkach i wsiach jest sporo. Inaczej jest z ośrodkami szkolno-wychowawczymi dla niewidomych i słabowidzących. Jest ich w kraju zaledwie kilkanaście³. Jednym z nich jest Szkoła Podstawowa Specjalna dla Dzieci Niewidomych w Rabce-Zdroju prowadzona przez Polskie Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi.

Rabka-Zdrój⁴ – miasto w województwie małopolskim, w powiecie nowotarskim położone w Kotlinie Rabczańskiej, na wysokości 500-560 m n.p.m., u ujścia potoków Poniczanki, Słonki i Skomielnianki do Raby. Nazwę po raz pierwszy wymienia, powołując się na dokument Bolesława Wstydlivego z 1254 roku Jan Długosz w formie „Sal in Rabschyca”, co wskazywałoby na to, że już wówczas rabczańskie so-

lanki były znane i prawdopodobnie wykorzystywane dla potrzeb klasztoru cystersów, na terenie dóbr których Rabka leżała. Od ponad stu lat miejscowość znana jest jako uzdrowisko. Wykorzystuje się walory klimatyczne oraz wody lecznicze do leczenia schorzeń układu oddechowego i krążenia, głównie u dzieci. W wyniku badań w 1858 r. stwierdzono, że miejscowe solanki są jednymi z najsilniejszych sola-

¹Dane z Biura Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych, <http://www.niepelnospawni.gov.pl/dane-statystyczne/dane-demograficzne/>

²Rehabilitacja dzieci niewidomych, <http://www.wodzislawslaski.org.pl/documents/Rehabilitacjadzieci.doc>

³Ośrodki szkolno-wychowawcze dla niewidomych i słabowidzących, http://www.trakt.org.pl/viewpage.php?page_id=47

⁴Na podstawie informacji uzyskanych w czasie badań ewaluacyjnych przeprowadzanych w Rabce-Zdroju w 2011 i 2012 roku oraz materiałów własnych

nek jodowo-bromowych w Europie. Pierwszy Zakład Kąpielowo-Leczniczy powstał w 1864 roku, a osiem lat później otwarto Zakład Leczenia Dzieci. Specyficzny mikroklimat spowodował, że Rabka szybko rozwijała się, zwłaszcza jako uzdrowisko dziecięce. Uzdrowisko dysponuje 9 ujęciami wód głębinowych (o głębokości do 1200 m), głównie solanek z grupy jodkowo-chlorkowo-sodowo-bromkowych. Pierwsze ujęcie wykonano w 1858. Temperatura wód dochodzi do 30°C. W czerwcu 2009 uruchomiono, w miejsce spalonej w czasie II wojny tężni, nową tężnię o kształcie cylindrycznym. Rabka nazywana jest „Miastem Dzieci Świata”. Tytuł ten w 1996 roku na wniosek

Międzynarodowej Kapituły Orderu Uśmiechu nadał miastu Wojewoda Małopolski. W tym samym roku utworzono w Szkole Podstawowej nr 2 w Rabce Muzeum Orderu Uśmiechu, obecnie przeniesione do nowej siedziby na terenie rodzinnego parku rozrywki „Rabkoland”. Tam też znajduje się Muzeum Polskich Rekordów i Osobliwości. Jedną z atrakcji miasta jest uruchomiona 21 listopada 2006 fontanna przed Kawiarnią Zdrojową oraz uruchomione w czerwcu 2009 tężnie solankowe w Parku Zdrojowym objętym programem rewitalizacji na lata 2007–2013. W parku znajduje się pomnik Jana Pawła II, przy którym ma swój początek jeden ze szlaków papieskich.

Polskie Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi prowadzi Zakład dla Niewidomych w Laskach koło Warszawy, a także filie ośrodka szkolno-wychowawczego w Gdańsku-Sobieszewie (dział wspomaganie rozwoju dziecka niewidomego) oraz w Rabce-Zdroju i zajmuje się opieką nad niewidomymi i ociemniałymi, a także zaspokajaniem ich potrzeb edukacyjno-wychowawczych, rehabilitacyjnych, socjalnych i religijnych.

Ośrodek w Rabce-Zdroju prowadzący szkołę podstawową z internatem dla dzieci niewidomych z upośledzeniem umysłowym mieści się przy ul. Słonecznej 11.

Szkoła Podstawowa Specjalna dla Dzieci Niewidomych im. św. Tereski⁵ (od Dzieciątka Jezus), przez miejscową ludność zwana po prostu „Tereska”, położona jest na południowym stoku wzgórza Bania, w pobliżu Grzebienia w Uzdrowisku Rabka-Zdrój. Swoisty mikroklimat stwarza szczególnie korzystne warunki zdrowotne dla przebywających tu dzieci, pochodzących z terenu całej Polski. Szkoła jest Filią Ośrodka Szkolno-Wychowawczego dla Niewidomych im. Róży Czackiej w Laskach k/Warszawy, prowadzonego przez Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi założone w 1911 roku przez Różę Czacką. Wśród głównych nurtów różnorodnej działalności Towarzystwa na rzecz niewidomych, założycielka wyróżniła nurt: tyflogiczny, wychowawczo-apostolski i charytatywny. W okresie powojennym, na skutek rozszerzania się działalności zakładu i rozwoju różnorodnych szkół dla niewidomych, zrodziła się potrzeba przeniesienia Szkoły Podstawowej Specjalnej z Lasek do Rabki-Zdroju. Stało się to możliwe w 1989 roku po rozwiązaniu umowy pomiędzy Towarzystwem Opieki

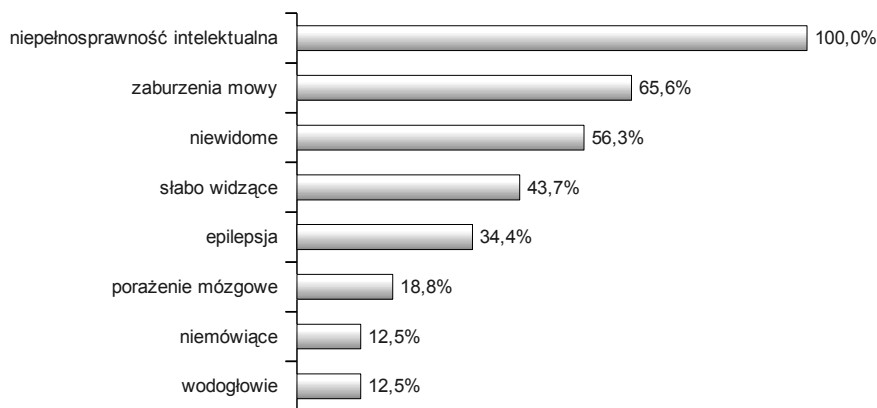
nad Ociemniałymi, a Kuratorium Oświaty. Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi otrzymało posesję w Rabce-Zdroju zapisem testamentowym, ostatniej z żyjących właścicielek Zofii Szczuka. W latach 1946 – 1989 budynek szkolny był użytkowany przez Kuratorium Oświaty na prowadzenie Studium Nauczycielskiego. Po przeprowadzeniu generalnego remontu budynku i adaptacji do potrzeb niewidomych, niepełnosprawnych dzieci, Szkoła Podstawowa Specjalna została otwarta w dniu 1 września 1995 r. Terapią objęte są dzieci w wieku od 0–6 roku życia niewidome i słabo widzące, również ze złożoną niepełnosprawnością. Dla dzieci w wieku 7–16 lat prowadzone są klasy podstawowe (I–VI) oraz pierwsza gimnazjalna. Wiospecjalistyczną diagnozę i terapię przeprowadza zespół, w skład którego wchodzi: psycholog, fizjoterapeuta, oligofrenopedagog, tyflopodagog, instruktor orientacji w przestrzeni, logopeda, terapeuta widzenia. Zespół przygotowuje indywidualny program terapeutyczny, który jest realizowany w trakcie spotkań w placówce lub w domu rodzinnym dziecka.

⁵Na podstawie materiałów własnych oraz Szkoła z internatem <http://www.rabka.laski.edu.pl/>

2.2 Charakterystyka środowiska uczniów

Ośrodek opiekuńczo-wychowawczy o profilu rehabilitacyjnym, jakim jest szkoła w Rabce-Zdroju, przyjmuje dzieci z całego kraju, pełni nad nimi 24-godzinną opiekę, zajmuje się ich edukacją oraz szeroko pojętą rehabilitacją. Wychowankami placówki są dzieci w wieku 7–16 lat o zróżnicowanym stopniu niepełnosprawności.

Najczęściej spotykanymi schorzeniami u dzieci w ośrodku w Rabce-Zdroju są:

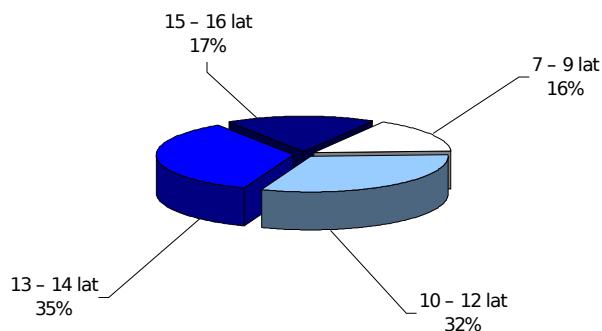

Wykres 2.1: Najczęściej spotykane schorzenia dzieci SSP w Rabce-Zdroju

Jak wynika z danych, wszystkie dzieci (spośród poddanych badaniom ankietowym) są niepełnosprawne intelektualnie, niewidome lub słabowidzące, prawie dwie trzecie ma zaburzenia mowy, co ósme dziecko jest niemówiące i ma wodogłowie, co trzeci cierpi na epilepsję, a prawie co piąty na porażenie mózgowe.

Taka dywersyfikacja schorzeń uniemożliwia wprowadzanie jednolitych metod edukacyjnych i rehabilitacyjnych, jednak większości dzieci pomoc może specjalistyczny sprzęt do rehabilitacji sensorycznej oraz wszelkie inicjatywy związane z taką rehabilitacją. Rozbudowane potrzeby dzieci, jak również znaczne trudności w prowadzeniu skutecznej edukacji i rehabilitacji skłaniają do wprowadzania zmian w procesie kształcenia [48].

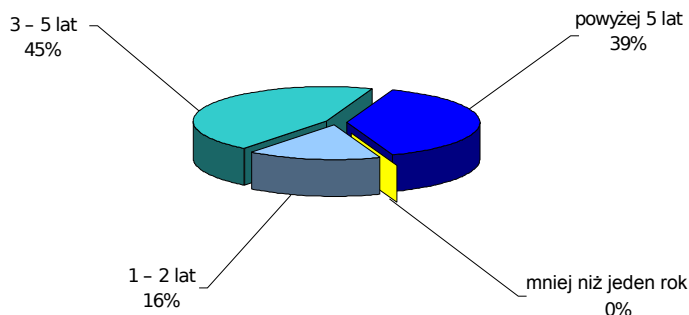
Dzieci uczące się w szkole pochodzą z całej Polski, najwięcej jest z Małopolski, województwa podkarpackiego, mazowieckiego, pomorskiego, lubelskiego i podlaskiego. W szkole przebywa w sumie 36 dzieci, w tym w internacie, na stałe, 12 wychowanków. Czterema grupami internatowymi opiekuje się 16 wychowawców (po 4 w grupie). Struktura wieku dzieci w szkole przedstawia się następująco:

Wykres 2.2: Struktura wieku dzieci w SSP w Rabce-Zdroju

Najlichniesza grupa – prawie jedna trzecia spośród ankietowanych – to dzieci w wieku 13–14 lub 10–12 lat. Z pozostałych grup nastolatków co szósty ma 15–16 lub 7–9 lat.

Czas pobytu dzieci w ośrodku zbadano, zadając odpowiednie pytanie rodzicom (opiekunom) w ramach ankiet przeprowadzonych na wejściu.

Wykres 2.3: Czas pobytu dzieci w SSP w Rabce-Zdroju

W wyniku badań okazało się, że zdecydowanie najwięcej dzieci przebywa w ośrodku dość długo: prawie połowa 3–5 lat, ponad jedna trzecia powyżej 5 lat, a zaledwie co szósty 1–2 lat. Spośród ankietowanych w SPS w Rabce-Zdroju nie było ani jednego dziecka przebywającego krócej niż jeden rok.

Fot. 2.1: Obserwacja zajęć – nauka pisania Braille'm

2.3 Charakterystyka środowiska nauczycieli

Kadrę pedagogiczną w „Terese” stanowi grupa 32 osób:

- ◆ nauczyciele – 12 osób (w tym: dyrektor szkoły, psycholog, logopeda, oligofrenopedagodzy, tyflopagodzy)
- ◆ rehabilitanci – 2 osoby
- ◆ specjalista od masażu – 1 osoba
- ◆ wychowawcy – 16 osób
- ◆ kierowniczka internatu – 1 osoba (siostra Hiacynta)

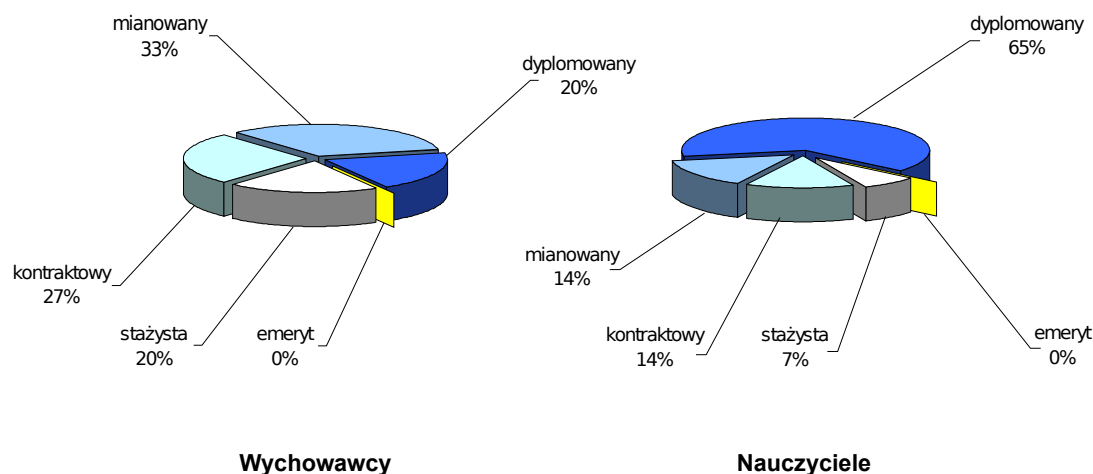
Fot. 2.2: Kadra pedagogiczna. Na zdjęciu od lewej: Aleksandra Chrustek, Marcin Pępkowski, Barbara Rapacz, Beata Ejchorszt, Agnieszka Żrubek, Dorota Bucka, Marta Pochopień, Jacek Radiowski, Barbara Pełech, Elżbieta Radiowska (dyrektor szkoły), Siostra Hiacynta (kierowniczka internatu)

W badaniach ewaluacyjnych brało udział 14 nauczycieli (w tym rehabilitanci) i 15 wychowawców. Strukturę kadry ze względu na płeć przedstawiono w tabeli:

Tabela 2.1: Kadra pedagogiczna

	Kobiety		Mężczyźni		Razem
Nauczyciele	13	92,9%	1	7,1%	14
Wychowawcy	13	86,7%	2	13,3%	15
Razem	26		3		29

Struktura kadry pedagogicznej ze względu na status zawodowy:

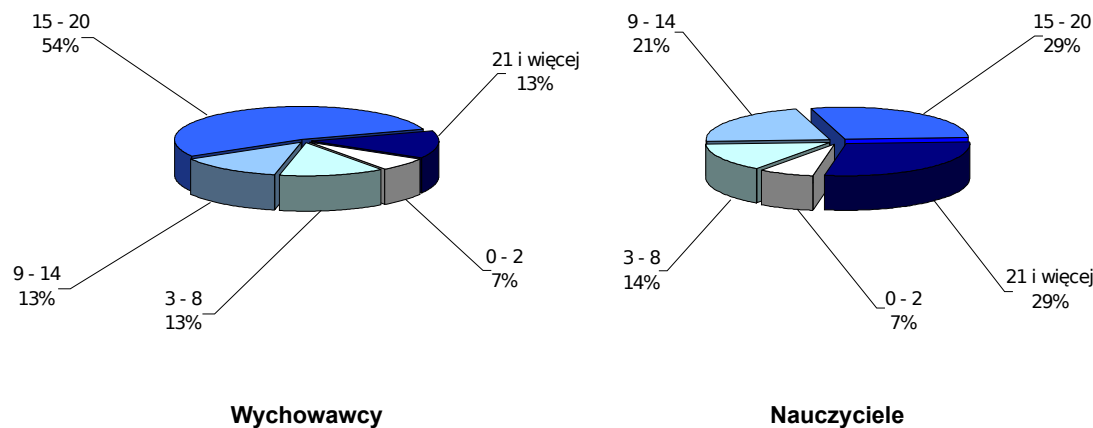

Wykres 2.4: Struktura kadry pedagogicznej ze względu na status zawodowy

Struktura poszczególnych grup zawodowych wśród wychowawców jest dosyć równomiernie rozłożona: co piąty z ankietowanych jest wychowawcą dyplomowanym lub stażystą, co trzeci wychowawcą mianowanym, co czwarty kontraktowym.

Inaczej wygląda sytuacja wśród nauczycieli: dwie trzecie stanowią nauczyciele dyplomowani, co siódmy jest nauczycielem mianowanym lub kontraktowym, a jeden na czternaście stażystą. Zarówno w grupie wychowawców jak i nauczycieli emerytów nie ma.

Struktura kadry pedagogicznej ze względu na staż pracy (w latach):

Wykres 2.5: Struktura kadry pedagogicznej ze względu na staż pracy

Jak łatwo zauważyć, kolorami najciemniejszymi oznaczono na wykresach grupy osób ze stażem ponad 15-letnim, widać wyraźnie, że wśród kadry pedagogicznej przeważają osoby bardzo doświadczone. W obydwu grupach zaledwie jedna na czternaście osób ma krótki staż pracy 0-2 lat.

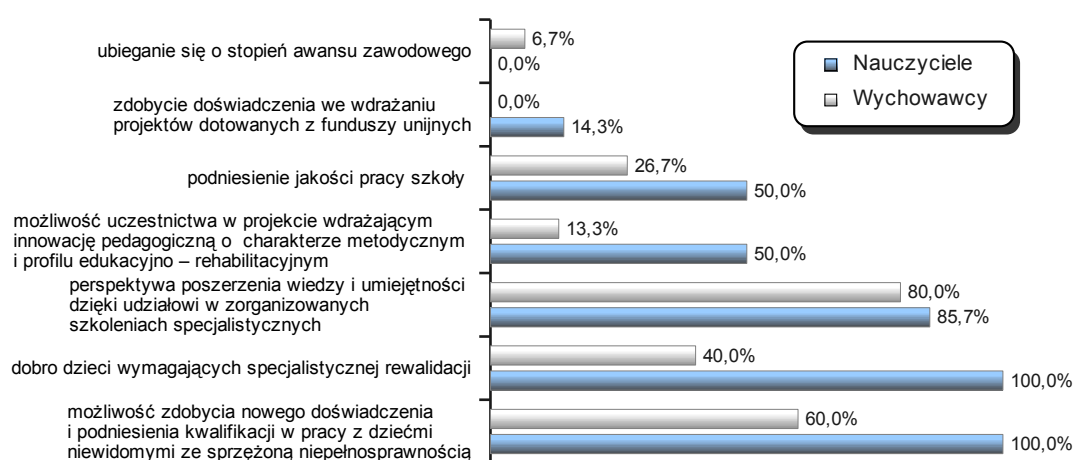
Ponad połowa wychowawców legitymuje się stażem pracy 15-20-letnim, co ósmy stażem w przedziale 3-8 lat, 9-14 lat lub ponad 21-letnim. Wśród nauczycieli co siódmy ma staż 3-8 lat, co piąty 9-14 lat, a grupy osób ze stażem 15-20-letnim oraz ponad 21-letnim są jednakowo liczne i łącznie stanowią ponad połowę badanych.

Prezentacja danych

3.1 Badania na wejściu

3.1.1 Motywacja do zainteresowania się projektem unijnym

Motywacją do powstania projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności* dla nauczycieli Szkoły Podstawowej Specjalnej dla Dzieci Niewidomych w Rabce Zdroju była wieloaspektowa diagnoza przeprowadzona przez zespół specjalistów. Wykazała ona, że główny problem dzieci nie stanowią deficyty w zakresie funkcji wzrokowych, ale zaburzenia w przebiegu procesów poznawczych, które w zasadniczy sposób utrudniają, a niekiedy uniemożliwiają niewidomym i słabo widzącym upośledzonym umysłowo uczniom poznanie otaczającej ich rzeczywistości i sprawne w niej funkcjonowanie. Wykorzystując swoje doświadczenie i prowadząc wieloletnie obserwacje, nauczyciele postanowili model swojej dotychczasowej pracy poszerzyć o nowatorskie metody dydaktyczne, polegające na niestereotypowym podejściu do rozwiązywania problemów, z jakimi stykali się na co dzień. Opracowanie, a następnie wdrożenie innowacji pedagogicznej *Punkt, linia, płaszczyzna, bryła* nawiązującej w swej idei do metody Marii Montessori oraz programu integracji sensorycznej *Słyszę, czuję, dotykam* w zamierzeniu grona pedagogicznego miało stworzyć okazję do wieloaspektowej stymulacji dziecka ze złożoną niepełnosprawnością. Innowacyjne podejście objęło swym zasięgiem zarówno zajęcia dydaktyczne, jak również rewalidacyjne. Kwestię motywacji przystąpienia do projektu poruszano podczas kolejnych badań ewaluacyjnych w ankietach skierowanych do nauczycieli i wychowawców. Zebrane wyniki z badań na wejściu przedstawiono na wykresie.

Wykres 3.1: Powody przystąpienia kadry pedagogicznej do projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności* [WE]

Wszyscy nauczyciele – co pokazują zgromadzone dane – uznali, że dla nich najważniejsze były dwa powody przystąpienia do projektu: dobro dzieci wymagających specjalistycznej rewalidacji oraz możliwość zdobycia nowego doświadczenia i podniesienie kwalifikacji w pracy z dziećmi niewidomymi lub słabo widzącymi ze sprzężoną niepełnosprawnością. Opinie wychowawców różniły się od opinii nauczycieli w tej kwestii – pierwszy z omawianych wyżej czynników okazał się ważny dla dwóch na pięciu, drugi – dla trzech na pięciu wychowawców. Zdania respondentów różniły się także w odniesieniu do ubiegania się o stopień awansu zawodowego – czynnik ten stanowił motywację dla co piętnastego z wychowawców, nie był natomiast w kręgu zainteresowania nauczycieli, co prawdopodobnie wiąże z faktem uzyskania przez znaczną większość (dwie trzecie) statusu nauczyciela dyplomowanego. Zdobyciem doświadczenia we wdrażaniu projektów dotowanych z funduszy unijnych nie był zainteresowany żaden z wychowawców, natomiast ta sama kwestia okazała się istotna dla co siódmego nauczyciela. Różnice zdań nauczycieli i wychowawców są widoczne także w odniesieniu do problemu podniesienia jakości pracy szkoły oraz możliwości uczestnictwa w projekcie wdrażającym innowację pedagogiczną o charakterze metodycznym i profilu edukacyjno-rehabilitacyjnym. Podczas gdy omawiane kwestie były istotne dla co drugiego badanego nauczyciela, to w odniesieniu do wychowawców pierwszym z omawianych zagadnień był zainteresowany co czwarty, a drugim – tylko co ósmy badany. Najbardziej zbieżne opinie nauczycieli i wychowawców dotyczą możliwości poszerzenia wiedzy i umiejętności dzięki udziałowi w specjalistycznych szkoleniach. Badania wykazały, że dla czterech na pięciu respondentów czynnik ten stanowił motywację przystąpienia do projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności*. Zgromadzone na podstawie ankiet dane wykazały, że powody przystąpienia do realizacji projektu nauczycieli i wychowawców częściej się różniły w wielu aspektach, niż były zbieżne – to, co było istotne dla jednych, okazywało się mniej ważne dla drugich. Wydaje się, że na ten stan rzeczy znaczny wpływ miały odmienne funkcje pełnione przez nich w placówce.

Problem zainteresowania się projektem unijnym poruszono podczas wywiadów. Pierwsza z wypowiedzi – akcentująca dobro dziecka niepełnosprawnego – należy do dyrektora, dwie pozostałe, skupiające uwagę na metodach stosowanych w pedagogice Marii Montessori – do nauczycieli.

Wykorzystałyśmy ścieżkę unijną, by jak najefektywniej pomóc dzieciom niewidomym. Warunkiem otrzymania pomocy z Unii Europejskiej było złożenie projektu. Cel był szlachetny – dla dobra dzieci. Chcieliśmy, by te nasze dzieci lepiej mogły wyrażać swoje uczucia, bo nie wszystkie to potrafią [15].

Trzy lata temu zostałam wysłana na szkolenie w zakresie pedagogiki Marii Montessori, które było zrealizowane w ramach projektu współfinansowanego przez UE dla placówek specjalnych. Kurs trwał 90 godzin, otrzymaliśmy wyposażenie do jednej sali, które umożliwiło nam pracę na pierwszym etapie metodą Marii Montessori. Zaczęłam wprowadzać tę wiedzę i materiały do pracy z dziećmi. Okazało się, że bardzo wiele z nich jest przydatnych, szczególnie w pierwszym etapie metody – w sensoryce. Przy wprowadzaniu pojęć, które dla dzieci niewidomych są abstrakcyjne, takich jak kształt czy wielkość, wiele koleżanek dostrzegło skuteczność stosowanej przeze mnie metody i zechciały się czegoś więcej o niej dowiedzieć [17].

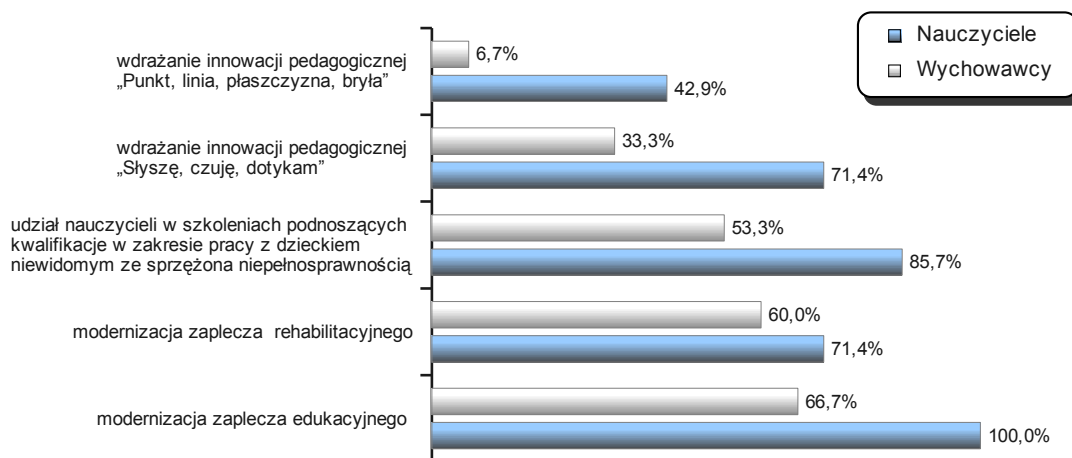
Obserwowałyśmy pracę naszej koleżanki i chciałyśmy wprowadzić tę metodę to pozostałych klas. Pomoce dydaktyczne są bardzo kosztowne i nie ma możliwości, by szkoła mogła je nabyć. Stąd wzięło się zainteresowanie projektami unijnymi [17].

Badania wykazały, że dla grona pedagogicznego Szkoły Podstawowej Specjalnej dla Dzieci Niewidomych w Rabce Zdroju najważniejszymi powodami przystąpienia do projektu były: dobro dzieci wymagających specjalistycznej rewalidacji, możliwość zdobycia nowego doświadczenia oraz podniesienie kwalifikacji w pracy z uczniami ze złożoną niepełnosprawnością. Szansę na realizację tych zamierzeń dostrzeżono w opracowaniu i wdrożeniu projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności* przy wykorzystaniu funduszy unijnych.

3.1.2 Wdrażanie działań

Zgodnie z przyjętą koncepcją ewaluacji zewnętrznej w trakcie prowadzonych badań uwagę skupiono wokół tych zagadnień, które miały pokazać, jak wdrażane są zaplanowane w projekcie działania służące rozwojowi i edukacji dzieci z różnym stopniem niepełnosprawności fizycznej i intelektualnej oraz jakie przełożenie na zajęcia dydaktyczne i rewalidacyjne mają nowatorskie działania kadry pedagogicznej. Danych w omawianej kwestii dostarczyły badania ankietowe, wywiady oraz obserwacje zajęć dydaktyczno-rewalidacyjnych.

W przygotowanej ankiecie skierowanej do kadry pedagogicznej zapytano, które z wdrażanych działań miały w ich opinii najistotniejsze znaczenie dla realizacji przyjętych celów projektu.

Wykres 3.2: Działania o największym znaczeniu dla realizacji przyjętych celów projektu w opinii nauczycieli i wychowawców [WE]

Z udzielonych odpowiedzi wynika, że wszyscy nauczyciele byli zgodni, iż priorytetową sprawą jest modernizacja zaplecza edukacyjnego umożliwiająca wsparcie procesów rozwojowych i edukacyjnych. Ten sam czynnik znalazł uznanie u dwóch trzecich wychowawców. Wśród działań mających najistotniejsze znaczenie dla realizacji celów projektu na drugim miejscu więcej niż czterech na pięciu nauczycieli zaznaczyło udział w szkoleniach podnoszących kwalifikacje w pracy z dzieckiem niewidomym lub słabo widzącym ze sprzężoną niepełnosprawnością; dla blisko trzech czwartych takim ważnym działaniem okazały się modernizacja zaplecza rehabilitacyjnego oraz wdrażanie innowacji pedagogicznej *Słyszę, czuję, dotykam*, a dla niecałej połowy takim działaniem okazała się innowacja *Punkt*,

linia, płaszczyzna, bryła. Wśród wymienionych wyżej czynników dla blisko dwóch trzecich wychowawców istotna była modernizacja zaplecza rehabilitacyjnego, a dla ponad połowy – udział w specjalistycznych szkoleniach. Najmniejszy wpływ na realizację celów projektów miały ich zdaniem wdrażane innowacje pedagogiczne: *Słyszę, czuję, dotykam* – dla co trzeciego oraz *Punkt, linia, płaszczyzna, bryła* – dla co piętnastego wychowawcy.

Problem celów założonych w projekcie poruszono także podczas wywiadów z nauczycielami i rehabilitantami. Dla większości z nich wszystkie cele były jednakowo ważne ze względu na ścisły związek, jaki tworzyły, oraz liczne powiązania, jakie między nimi występowały. Zacytowane poniżej fragmenty dostarczają informacji nie tylko na temat celów projektu, ale poruszają też kwestię wdrażania innowacyjnych metod edukacyjnych i rehabilitacyjnych stosowanych w pracy z dzieckiem z niepełnosprawnością złożoną.

Wszystkie cele w projekcie są ważne, ale dla mnie w szczególności bardzo ważne jest kształtowanie naturalnych, właściwych wzorców ruchowych umożliwiających wykonywanie konkretnych zadań i czynności przez uczniów z niepełnosprawnością złożoną. Jest to bardzo ważny punkt z tego względu, że dzieci niewidome mają dużo nawyków ruchowych, które bardzo ciężko jest wyeliminować, a nauczanie prawidłowych wzorców jest jeszcze cięższe. Do tej pory miałem do zrealizowania materiał, a teraz dochodzi do tego jeszcze nowa wiedza i wskazówki nabyte poprzez rozmowy z rehabilitantami i konsultantami.

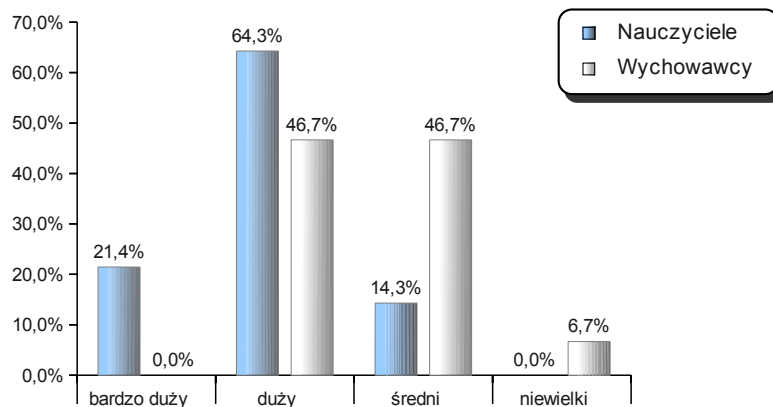
Wiem, jak mogę urozmaicić ćwiczenia, jak je wzbogacić, wiem, jak wytłumaczyć dzieciom ich pozycję, używając materaca jako punktu odniesienia. Jest to bardzo ważne dla osób niewidomych, które muszą orientować się w przestrzeni na podstawie takiego właśnie punktu. Muszą czuć się bezpiecznie w określonej pozycji, mieć świadomość tego, że nic im się nie stanie. Dzięki temu dzieci potrafią lepiej zrozumieć, czego od nich oczekuję.

Rady rehabilitantów okazały się bardzo dobre i bardzo mi pomogły. Wcześniej nie było aż tak dobrej komunikacji między nami a rehabilitantami. W projekcie mamy wspólne cele do zrealizowania i na pewno będziemy się dużo częściej kontaktować [21].

Pracuję indywidualnie z dziećmi. Jest to głównie rehabilitacja ruchowa dostosowana indywidualnie do każdego dziecka. Wykorzystuję metodę PNF (Propriocepcyjne Nerwowo-Mięśniowe Torowanie). To terapia, która polega na bodźcowaniu wstępującym celem uzyskania bodźców zstępujących. Metoda odnosi się indywidualnie do każdego pacjenta i polega na torowaniu ruchu, kontroli motorycznej, dobraniu odpowiednich wzorców ruchowych.

Wykorzystuję w pracy opór manualny, a prowadzenie ruchu pacjenta odbywa się zgodnie z jego rozwojem fizjologicznym. W metodzie PNF wykorzystuje się płaszczyzny skośne, uwagę koncentruje się na płaszczyznach przecinających oś symetrii ciała [19].

W trakcie prowadzonych badań na wejściu próbowano również sprawdzić, jaki wpływ na edukację i rozwój dzieci o różnym stopniu niepełnosprawności fizycznej i intelektualnej miał udział kadry pedagogicznej w zaplanowanych specjalistycznych szkoleniach oraz w jakim zakresie podniósł się poziom wiedzy i umiejętności. O tę kwestię zapytano podczas badania ankietowego.

Wykres 3.3: Wpływ udziału nauczycieli i wychowawców w specjalistycznych szkoleniach na poziom wiedzy i umiejętności w zakresie pracy z dzieckiem ze sprzężoną niepełnosprawnością [WE]

Analizując podane informacje zgromadzone podczas badań na wejściu, można zauważyć, że co piąty badany nauczyciel był przekonany, iż dzięki udziałowi w specjalistycznych szkoleniach poziom jego wiedzy i umiejętności w zakresie pracy dzieckiem niewidomym lub słabo widzącym ze sprzężoną niepełnosprawnością podniósł się w bardzo dużym stopniu, blisko dwie trzecie było zdania, że w dużym, natomiast tylko co siódmy ankietowany, że w stopniu średnim. Nie było wśród nauczycieli osób, które by stwierdziły, że przyrost nabytych kompetencji był niewielki.

Zdanie wychowawców w omawianej kwestii było bardziej sceptyczne – prawie co drugi twierdził, że poziom jego wiedzy i umiejętności wzrósł w stopniu dużym lub przynajmniej średnim, a co piętnasty, że ten przyrost był niewielki.

Oprócz badań ankietowych opinii na temat szkoleń dostarczyły także przeprowadzone wywiady z nauczycielami, którzy podczas rozmowy nie tylko wymieniali te, w których brali udział, ale wskazywali również odniesione z nich korzyści.

Poniżej zacytowano dwie z takich wypowiedzi.

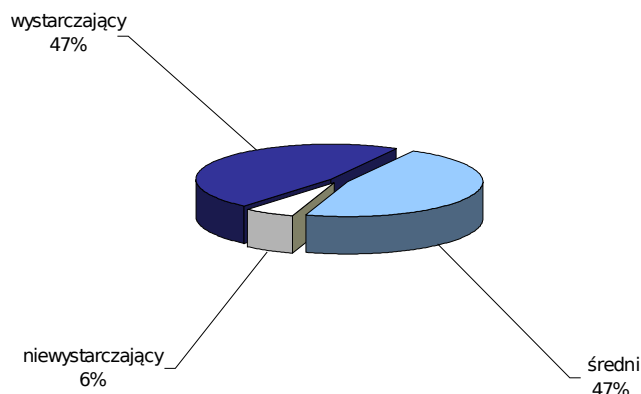
Uczestniczyłam w trzech szkoleniach. Dwa z nich były szkoleniami z zakresu alternatywnych metod komunikacji. Pierwsze z nich było szkoleniem wprowadzającym, a drugie dotyczyło edukacji dzieci. Trzecie szkolenie dotyczyło muzykoterapii. Cenię sobie szkolenia dające praktyczną wiedzę.

Bardzo dużo dowiedziałam się z zakresu metod AC (Alternatywne Metody Komunikacji – *Alternative Communication*). Mam w klasie dziewczynkę, która nie słyszy. Nie jestem w stanie wykorzystać wszystkiego, czego się nauczyłam na kursie, ponieważ ma również problemy związane ze wzrokiem, ale bardzo przydatne jest w jej przypadku czytanie uczestniczące. Widzę, że Karolinka bardzo chętnie do tego sięga.

Jeśli chodzi o muzykoterapię – szkolenie było bardzo interesujące, prowadzone w formie warsztatu. Przykłady ćwiczeń i zabaw, które były podawane na wykładzie, zostały przeze mnie wprowadzone do pracy z dziećmi i widzę, że one bardzo je lubią [17].

Byłam na szkoleniu w Poznaniu z metody Marii Montessori. Pogłębiłam i rozszerzyłam wiedzę o tej metodzie. Było to wspaniałe szkolenie i jestem z niego bardzo zadowolona. „Zaraziłam się” tą metodą. Bardzo mi się spodobała i chciałabym jak najszybciej zacząć ją wdrażać. Później było szkolenie z komunikacji alternatywnej – bardzo przydatne i wspaniale prowadzone. Nabyłam nowych umiejętności, które staram się wdrażać, nabytą wiedzę i umiejętności staram się przekazywać dzieciom. Szkolenia spełniły moje oczekiwania [17].

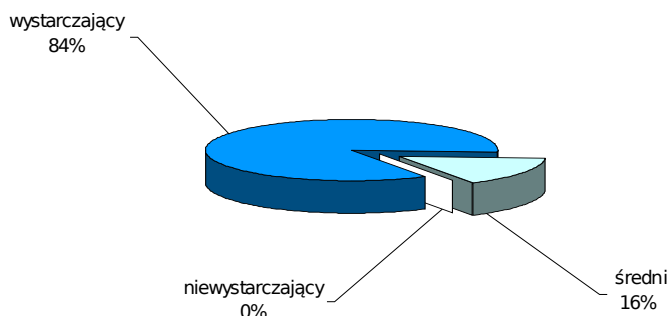
Podczas prowadzonych badań ewaluacyjnych zgromadzono również dane opisujące poziom wiedzy rodziców na temat celów projektu. Pytanie w tej kwestii zadano w ankiecie, a wyniki zaprezentowano na wykresie.

Wykres 3.4: Poziom wiedzy rodziców na temat celów projektu [WE]

Z zebranych danych wynika, że rodzice byli dość dobrze poinformowani o tym, iż w placówce wdrażany jest projekt unijny o charakterze edukacyjno-rehabilitacyjnym; prawie co drugi badany poziom swej wiedzy na temat projektu uznał za wystarczający lub średni, a tylko niewielki odsetek ankietowanych uważał, że był on niewystarczający.

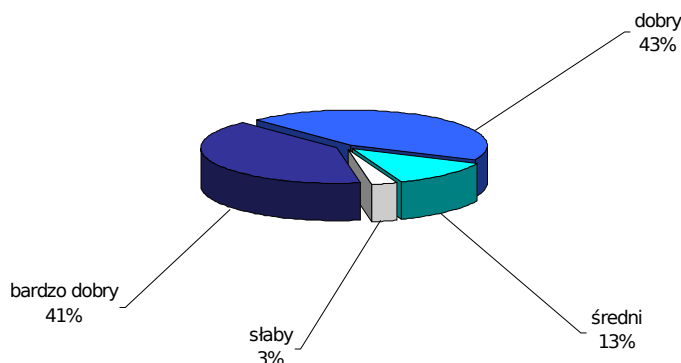
W badaniu ankietowym skierowanym do rodziców poruszono też kwestię pracy specjalistów. Zapytano rodziców, jak oceniają poziom pomocy udzielanej dzieciom w placówce.

Wykres 3.5: Poziom pomocy udzielanej dzieciom przez specjalistów w ośrodku w opinii rodziców [WE]

Na podstawie wyników można stwierdzić, że zdecydowana większość badanych uznała poziom pomocy udzielanej dzieciom przez specjalistów za wystarczający, natomiast co szósty rodzic ocenił ten poziom jako średni. Wśród ankietowanych nie było nikogo kto by stwierdził, że pomoc udzielona dzieciom była niewystarczająca.

Z uwagi na fakt, iż jednym z celów projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności* było także wyposażenie placówki w specjalistyczny sprzęt rehabilitacyjny, w badaniach na wejściu poruszono również i tę kwestię.

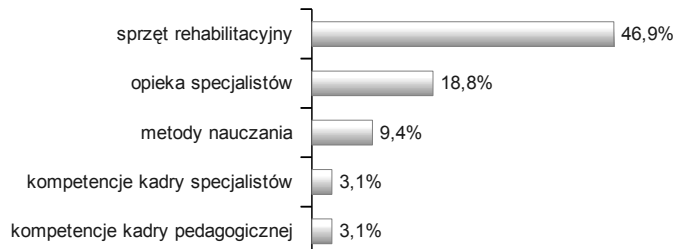

Wykres 3.6: Poziom wyposażenia ośrodka w sprzęt rehabilitacyjny w opinii rodziców [WE]

W opinii rodziców nieco ponad dwie piąte ankietowanych uznało wyposażenie placówki w sprzęt rehabilitacyjny za dobre lub bardzo dobre, tylko co ósmy badany był zdania, że jest ono średnie, a co trzydziesty – że słabe.

Badania na wejściu wykazały, że wdrażane działania były zbieżne z głównymi celami projektu. Realizowane zadania, w tym przede wszystkim udział kadry pedagogicznej w specjalistycznych szkoleniach, podporządkowano wsparciu procesów rozwojowych i edukacyjnych dzieci z różnym stopniem niepełnosprawności fizycznej i intelektualnej.

Jedno z kolejnych pytań, które znalazło się w ankiecie, odnosiło się do spostrzeżeń rodziców związanych z różnymi obszarami pracy placówki – badani mieli wskazać te, które ich zdaniem wymagały wprowadzenia największych zmian.

Wykres 3.7: Obszary wymagające wprowadzenia największych zmian w ośrodku w opinii rodziców [WE]

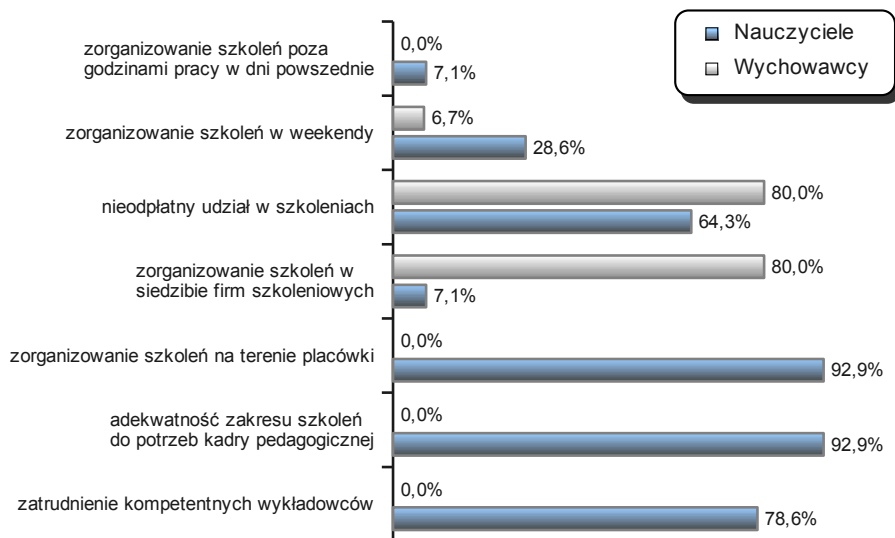
Analizując zgromadzone wyniki, można zauważyć, że podczas badań na wejściu bardzo wysoko oceniono kompetencje kadry pedagogicznej i kadry specjalistów – te obszary w opinii prawie wszystkich rodziców wymagały najmniejszych zmian. Nieco większych modyfikacji oczekiwano w obszarze opieki specjalistów – takiego zdania był prawie co piąty badany, co dziesiąty uznał, że zmian wymagają metody nauczania, a prawie co drugi, że największe zmiany powinny zająć w odniesieniu do sprzętu rehabilitacyjnego, którym dysponowała placówka.

Badania na wejściu wykazały, że rodzice byli poinformowani o fakcie, iż w placówce realizowany jest projekt *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności*, choć nie wszyscy w dostatecznym stopniu orientowali się w jego celach. Poziom udzielanej dzieciom pomocy uznano za wystarczający i bardzo wysoko oceniono kompetencje kadry pedagogicznej oraz kadry specjalistów. Wśród obszarów wymagających największych zmian wymieniano przede wszystkim sprzęt rehabilitacyjny wykorzystywany podczas pracy z dziećmi niewidomymi i słabo widzącymi ze sprzężoną niepełnosprawnością.

3.1.3 Rozwiązania organizacyjne

Wdrażanie działań projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności* miały wspomagać przyjęte rozwiązania organizacyjne. Celem badań ewaluacyjnych było stwierdzenie, które z nich sprzyjały, a które utrudniały realizację poszczególnych zadań odnoszących się do wytypowanych obszarów badawczych. Dane empiryczne odnoszące się do tego zagadnienia zgromadzono na podstawie ankiet, wywiadów oraz przeprowadzonych obserwacji zajęć.

Podczas badania ankietowego poproszono nauczycieli i wychowawców, by wskazali te rozwiązania organizacyjne, które sprzyjały nabywaniu wiedzy i umiejętności podczas zaplanowanych dla nich szkoleń. Wyniki zilustrowano na wykresie.

Wykres 3.8: Rozwiązania organizacyjne sprzyjające nabywaniu wiedzy i umiejętności podczas szkoleń nauczycieli i wychowawców [WE]

Dla zdecydowanej większości nauczycieli sprzyjającym rozwiązaniem organizacyjnym było przeprowadzenie szkoleń na terenie placówki, zadbanie o adekwatność zakresu treści szkoleń do ich oczekiwań i potrzeb oraz zatrudnienie do prowadzenia zajęć kompetentnych wykładowców. Badanie pokazało, że czynniki te nie miały żadnego znaczenia dla wychowawców. Rozwiązaniem organizacyjnym, w którym badani okazali się bardziej zgodni, była możliwość nieodpłatnego skorzystania ze specjalistycznych szkoleń – uważało tak blisko dwie trzecie nauczycieli i cztery piąte wychowawców. Możliwość wzięcia udziału w szkoleniach w siedzibach firm szkoleniowych wyposażonych w odpowiedni sprzęt dydaktyczny okazała się bardzo istotna dla czterech piątych wychowawców a znalazła uznanie u zaledwie co czternastego nauczyciela. Najmniej ankietowanych sprzyjało nabywaniu wiedzy i umiejętności poprzez zorganizowanie szkoleń w weekendy – odpowiadało to więcej niż co czwartemu nauczycielowi i co piętnastemu wychowawcy – oraz udział w szkoleniach w dni powszednie poza godzinami pracy.

To ostatnie rozwiązanie nie zostało wymienione jako czynnik sprzyjający przez żadnego wychowawcę a znalazło uznanie w oczach co czternastego nauczyciela.

Problem rozwiązań organizacyjnych poruszono również w trakcie wywiadów z kadrami pedagogicznymi. W rozmowie z dyrektorem szkoły poruszono sprawę zakupu sprzętu rehabilitacyjnego oraz przygotowania funkcjonalnego grafika indywidualnych godzin ćwiczeń dla dzieci, w rozmowie z nauczycielami na pierwszy plan wysunęła się sprawa szkoleń. Poniżej przytoczono fragmenty z przeprowadzonych wywiadów.

Większość zamówionego sprzętu przysłała na czas, ale części jeszcze brakuje. Dzieci uwielbiają orientację sensoryczną – nową salę z huśtawkami, konikami, wędkami. . . Wcześniej nie mieliśmy możliwości zakupu tych wszystkich rzeczy ze względu na wysokie koszty. Priorytet w korzystaniu z tego sprzętu mają dzieci z poważniejszymi schorzeniami, wymagającymi więcej godzin. To, jakie ćwiczenia są przeznaczone dla konkretnego dziecka i w jakich ilościach, ustalane jest na podstawie zaświadczenia od lekarza specjalisty. Wtedy ustalany jest grafik zajęć dla takiego malucha, bo w zależności od schorzeń, dzieci mają różne godziny rehabilitacji [15].

Dobrym rozwiązaniem organizacyjnym było to, że szkolenia odbywały się na terenie szkoły. Wyjazdy czy kursy prowadzone w weekendy też nie były wielkim problemem z tego względu, że nie były one ciągłe, nie odbywały się co tydzień. Nie było większego problemu z poświęceniem jednego czy kilku weekendów dla własnego rozwoju. Należy nadmienić, że kursy były bezpłatne, nie musiałyśmy za nie płacić [17].

W trakcie rozmów z kadrami pedagogicznymi poruszono też kwestię rozwiązań organizacyjnych, które utrudniały wdrażanie działań projektu. Ich uwagi dotyczyły przede wszystkim zamówionego sprzętu dydaktycznego, który – zgodnie z założeniami – miał wspomóc procesy rozwojowe i edukacyjne dzieci z różnym stopniem niepełnosprawności fizycznej i intelektualnej. Poniżej zamieszczono stosowne wypowiedzi w tej kwestii dyrektora szkoły i jednego z nauczycieli.

Generalnie nie ma większych przeszkód. Jediną rzeczą, która trochę przeszkadza jest to, że część pomocy dydaktycznych nie przysłała na czas. Najbardziej irytujący jest fakt, że część pomocy naukowych jest złej jakości lub przychodzą uszkodzone. Produkowane na Sri Lance. . . [15].

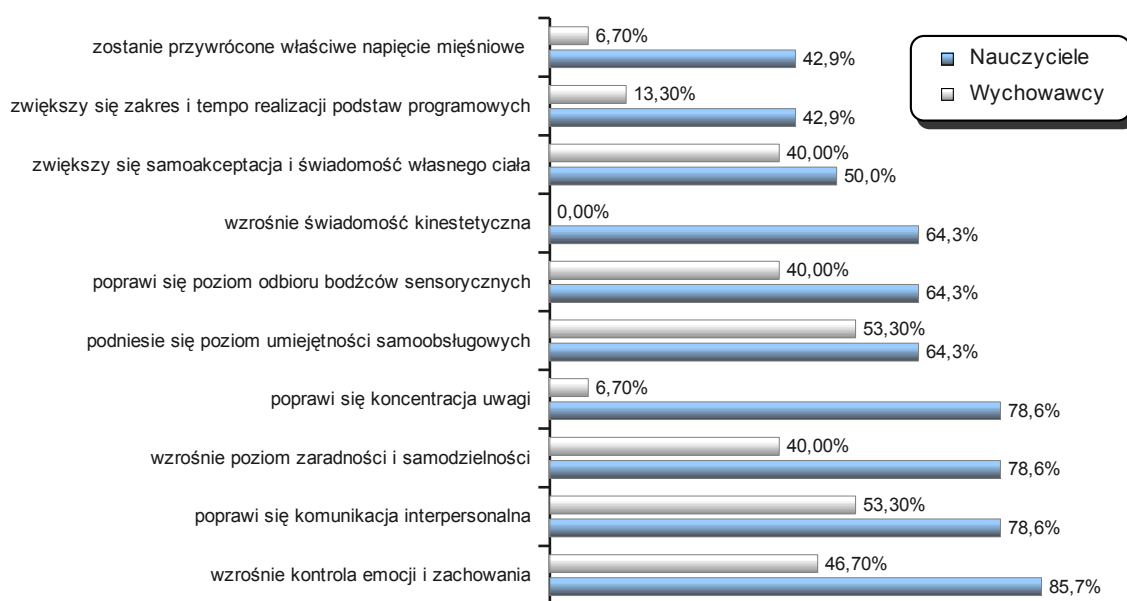
Pomoce dydaktyczne są przysyłane z opóźnieniem. Gdybym miała komplet takich pomocy we wrześniu, mogłabym już od samego początku wykorzystywać do pracy z dziećmi tego, czego się nauczyłam na szkoleniach. Niektóre materiały dostaliśmy wcześniej, część dopiero teraz, pod koniec roku. Sądzę, że te opóźnienia wynikają z faktu, iż nie wszystkie firmy są w stanie wyprodukować tego rodzaju sprzęt dla dziecka niewidomego czy słabo widzącego. Poza tym, aby pomoc była przydatna, musi być kompletna – w pracy z takim dzieckiem nie sprawdzi się jakiś pojedynczy element. No i ważne jest jeszcze to, że muszą to być narzędzia wyprodukowane przez specjalistyczne firmy, wszystkie muszą być wykonane bardzo precyzyjne, a często te, które nam przysyłają, są nie najlepszej jakości [17].

Przeprowadzone badania na wejściu wykazały, że rozwiązania organizacyjne, które miały usprawniać wdrażanie projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności*, w większości sprawdziły się w praktyce i były zbieżne z oczekiwaniami kadry pedagogicznej. W sprawie poruszonych utrudnień zwracano przede wszystkim uwagę na duże opóźnienia w dostarczeniu specjalistycznego sprzętu oraz na często złą jego jakość i liczne uszkodzenia. Kwestię niedoposażenia pracowni dydaktycznych i rehabilitacyjnych badani poruszali podczas prowadzonych przez ewaluatora obserwacji zajęć.

3.1.4 Oczekiwane efekty działań

Wszystkie działania zaplanowane w ramach wdrażanego projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności* były podporządkowane wsparciu procesów rozwojowych i edukacyjnych dzieci z różnym stopniem niepełnosprawności fizycznej i intelektualnej, a pomocny w tym zakresie miał być udział kadry pedagogicznej w szkoleniach, wdrażanie innowacyjnych metod edukacyjnych i rehabilitacyjnych oraz wyposażenie zaplecza dydaktycznego i rehabilitacyjnego w nowy sprzęt. Badania ewaluacyjne prowadzone na wejściu miały wykazać, jaki wpływ na pracę kadry pedagogicznej i osiągnięcia dzieci mają realizowane zadania, oraz jakich efektów w tym zakresie spodziewają się wszyscy zainteresowani projektem. Stosownych danych dostarczył materiał zgromadzony na podstawie ankiet i wywiadów.

Opinie nauczycieli i wychowawców na temat spodziewanych efektów u dzieci po zakończeniu wdrażania projektu (na etapie badań na wejściu) zilustrowano graficznie:

Wykres 3.9: Spodziewane efekty u dzieci po zakończeniu wdrażania projektu w opinii nauczycieli i wychowawców [WE]

Zebrane dane pokazują, że większość nauczycieli i prawie co drugi wychowawca oczekiwało, że u dzieci nastąpi przede wszystkim wzrost kontroli emocji i zachowania. Podobnie rozłożyły się wyniki w odniesieniu do poprawy komunikacji interpersonalnej, zaradności i samodzielności – uważano, że w tych obszarach będzie widoczna znaczna poprawa i wdrażane działania przyniosą zamierzone efekty. Dużą rozbieżność opinii kadry pedagogicznej stwierdzono na temat poprawy koncentracji uwagi u dzieci – więcej niż trzy czwarte nauczycieli uznało, że w tym zakresie nastąpią widoczne zmiany a optymistą okazał się tylko co piętnasty wychowawca. W ankietach zapytano także, jakie są oczekiwania kadry pedagogicznej w odniesieniu do świadomości kinestetycznej dzieci, odbioru przez nich bodźców sensorycznych oraz umiejętności samoobsługowych. Opinie badanych w tych obszarach były najbardziej zgodne – prawie co drugi wychowawca i blisko dwie trzecie nauczycieli oczekiwało pozytywnych efektów, z wyjątkiem wzrostu poziomu świadomości kinestetycznej, której nie oczekiwał żaden z wychowawców. Zbieżne okazały się też opinie w kwestii samoakceptacji i świadomości u dzieci własnego ciała – na poprawę rezultatów liczył naprawie co drugi ankietowany. Opinie badanych na temat przywrócenia właściwego napięcia mięśniowego oraz zakresu i tempa realizacji podstaw

programowych okazały się również dosyć rozbieżne – podczas gdy więcej niż dwie piąte nauczycieli oczekiwało w tych obszarach wzrostu, to w odniesieniu do pierwszego z wymienionych czynników taki wzrost przewidywał co piętnasty wychowawca, w stosunku do drugiego czynnika – co siódmy.

Opinie na temat spodziewanych efektów u dzieci po zakończeniu wdrażania projektu (na etapie badań na wejściu) wyrazili również rodzice:

Wykres 3.10: Spodziewane efekty u dzieci po zakończeniu wdrażania projektu w opinii rodziców [WE]

Zdecydowana większość rodziców oczekiwała, że po zakończeniu projektu poprawi się przede wszystkim ogólna aktywność jego dziecka, liczone także, że nabędzie ono większej samodzielności w czynnościach samoobsługowych. Dwie trzecie badanych było przekonanych o tym, że poprawa będzie miała miejsce w obszarze sprawności ruchowej, a co drugi rodzic uważał, że u jego dziecka poprawi się rozwój zmysłów i pogłębi się ogólna wiedza o świecie dzięki indywidualizacji nauczania. Na poprawę ogólnego stanu zdrowia liczył prawie co piąty badany, a jedynie co trzydziesty wyraził opinię, że nie nastąpią u jego dziecka żadne zmiany.

Zagadnienie efektów, jakich się spodziewano w związku z wdrażaniem projektu, poruszono również podczas rozmów z kadrami pedagogicznymi. Poniżej zacytowano trzy fragmenty, w których o tym problemie wypowiedają się kolejno: nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej, dyrektor szkoły oraz nauczyciel wychowania fizycznego.

Bardzo trudno na tym etapie wdrażania projektu określić, jakie będą efekty naszej pracy. Chcemy, by dziecko mogło doświadczyć tego, co trudno jest opisać słowami. Mamy nadzieję, że będzie lepiej rozumiało to, z czym się spotyka na co dzień w swoim środowisku poprzez dotyk, słuch czy smak. Stanie się bardziej samodzielne. Założeniem metody Marii Montessori jest pomóc dziecku samemu osiągać cele i odnosić sukcesy. Osiągnięcie sukcesu staje się silnym bodźcem motywującym dzieci do działania. Maria Montessori kładzie bardzo duży nacisk na porządek i estetykę wykonywanych zadań – po zajęciach dzieci muszą wszystko odłożyć na swoje miejsce. My też liczymy, że tak się stanie [17].

Czas pokaże, czy osiągniemy te cele, które sobie założyliśmy. Liczymy na to, że dzieci będą bardziej samodzielne, będą lepiej się poruszały, zdobywały wiedzę, lepiej się uczyły. Chcemy, by ich ogólna wiedza o świecie była szersza, niż jest w chwili obecnej, by wiedziały, gdzie jest Polska, jaka jest nasza kultura, ale także jak jest kultura świata [15].

Oczekuję, że postawa dzieci ulegnie poprawie, wady postawy zostaną skorygowane, ich poruszanie się będzie zbliżone do naturalnego procesu. Bardzo ważne jest też to, by dzieci czuły się bezpiecznie. Pracują w tej sali już dłuższy czas i znają ją, ale wykonywanie ćwiczeń, podczas których trzeba się przemieszczać, sprawia im dyskomfort.

Gdy dzieci się nie boją i czują się bezpiecznie, efekty ćwiczeń są znacznie lepsze – dzieci koncentrują się na wykonywaniu ćwiczenia, a nie na tym, by nie upaść [21].

Z przytoczonych wypowiedzi wynika, że rozmówcy, mówiąc o efektach pracy z dziećmi niewidomymi i słabo widzącymi ze sprzężoną niepełnosprawnością, widzieli je poprzez pryzmat pełnionej funkcji lub własnego przedmiotu nauczania. Choć każdy z nich miał wobec dzieci własne oczekiwania, w wypowiedziach zauważyć można także elementy wspólne – dotyczą one dobra dziecka, wsparcie go w rozwoju intelektualnym i fizycznym, udzielenie mu pomocy w wyrównaniu szans edukacyjnych.

Ostrożne podejście do zamierzonych efektów, jakie zaprezentowali respondenci, może świadczyć nie tylko o dobrej orientacji kadry pedagogicznej w możliwościach dzieci z różnym stopniem niepełnosprawności fizycznej i intelektualnej, ale także o realnych oczekiwaniach – adekwatnych do tych możliwości.

3.1.5 Podsumowanie badań na wejściu

Przeprowadzone badania na wejściu wykazały, że działania zaplanowane w ramach projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności* były systematycznie wdrażane i zbieżne z głównymi celami. Realizowane zadania, w tym wprowadzenie do procesu kształcenia innowacji pedagogicznych, udział kadry pedagogicznej w specjalistycznych szkoleniach w celu zdobycia nowego doświadczenia i podniesienia kwalifikacji w pracy z uczniami ze złożoną niepełnosprawnością oraz rozwiązania organizacyjne podporządkowano dobru dziecka, wsparciu jego rozwoju i wyrównaniu szans edukacyjnych. O fakcie realizacji w placówce projektu byli poinformowani rodzice, którzy bardzo wysoko ocenili kompetencje kadry pedagogicznej i kadry specjalistów, a poziom udzielanej dzieciom pomocy uznali za wystarczający. Badania na wejściu wykazały także, że wśród obszarów wymagających największych zmian w placówce wymieniano przede wszystkim sprzęt rehabilitacyjny wykorzystywany do pracy z dziećmi niewidomymi i słabo widzącymi ze sprzężoną niepełnosprawnością.

Fot. 3.1: Szkoła Podstawowa Specjalna dla Dzieci Niewidomych w Rabce-Zdroju (stan z 2010 r.)

3.2 Badania pośrednie

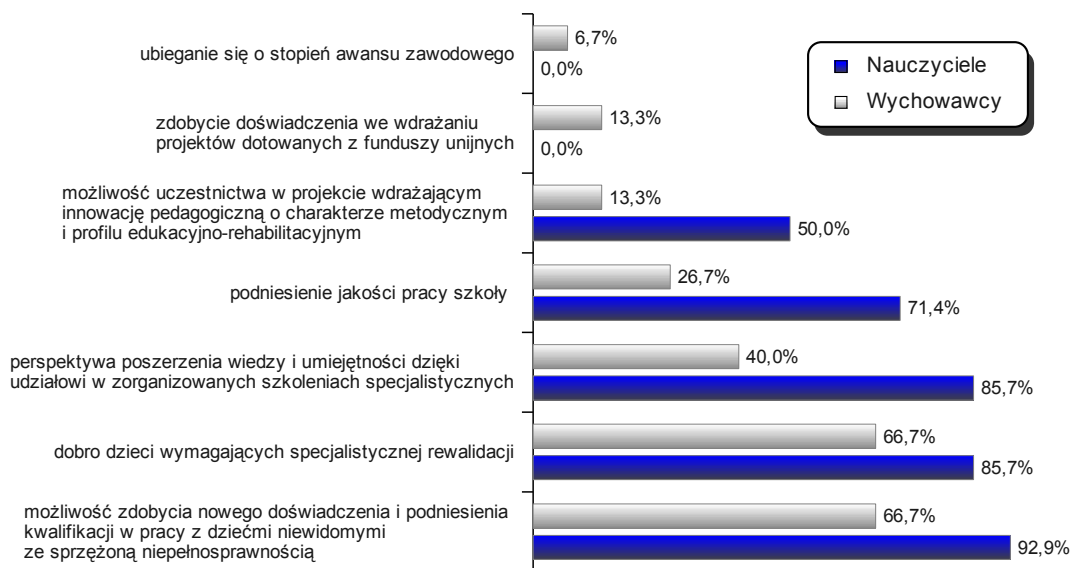
Podczas przeprowadzania badań pośrednich uwagę ponownie skupiono na tych samych zagadnieniach co w badaniach na wejściu, a zebrany materiał badawczy zaprezentowano w identycznym układzie, zgodnym z przyjętą koncepcją ewaluacji zewnętrznej.

Punktem odniesienia nadal pozostały obszary badawcze wytypowane do badań, a danych empirycznych dostarczyły ankiety, wywiady, obserwacje zajęć oraz dokumentacja prowadzonych zajęć.

3.2.1 Motywacja kadry do kontynuacji projektu

Wdrażanie każdego ważnego przedsięwzięcia, a za takie można uznać projekt *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności*, przygotowany z myślą o dzieciach niewidomych i słabo widzących ze sprzężoną niepełnosprawnością, wiąże się z motywacją osób, które są odpowiedzialne za jego sprawny przebieg i realizację.

W miarę upływu czasu niejednokrotnie zmienia się punkt widzenia badanych na wiele spraw, w tym także na motywację, dlatego podczas badań pośrednich próbowano się dowiedzieć, czy powody, które skłoniły kadrę pedagogiczną do zainteresowania się projektem, są tak samo ważne podczas jego kontynuacji, czy może zdanie w tej kwestii uległo zmianie i nastąpiło jakieś przewartościowanie. Wyniki przeprowadzonych badań przedstawiono na poniższym wykresie.

Wykres 3.11: Motywacja kadry do kontynuacji projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności* [PO]

Zdecydowana większość nauczycieli za najważniejsze motywy wymieniała: możliwość zdobycia nowego doświadczenia i podniesienie kwalifikacji w pracy z dziećmi niewidomymi lub słabo widzącymi ze sprzężoną niepełnosprawnością, dobro dzieci wymagających specjalistycznej rewalidacji oraz perspektywę poszerzenia wiedzy i umiejętności dzięki udziałowi w specjalistycznych szkoleniach. Dwa pierwsze z wymienionych wyżej czynników okazały się istotne dla dwóch trzecich wychowawców, trzeci – dla dwóch piątych. Prawie trzy czwarte nauczycieli oraz trochę więcej niż jedna czwarta wychowawców uznało za ważne podniesienie jakości pracy szkoły. Jako piąty istotny powód co drugi ba-

dany nauczyciel wymieniał możliwość uczestnictwa w projekcie wdrażającym innowację pedagogiczną o charakterze metodycznym i profilu edukacyjno-rehabilitacyjnym, ten sam czynnik okazał się istotny dla co siódmego wychowawcy. Najmniejsze zainteresowanie wykazali badani w odniesieniu do kwestii ubiegania się o stopień awansu zawodowego – nie był nim zainteresowany żaden nauczyciel, a wśród wychowawców tylko co piątnasty, z kolei zdobyciem doświadczenia we wdrażaniu projektów dotowanych z funduszy unijnych nie był zainteresowany żaden nauczyciel, a okazało się to ważne dla co siódmego wychowawcy.

Zgromadzone na podstawie ankiet dane wykazały, że w trakcie kontynuacji projektu motywacja nauczycieli była większa niż wychowawców. Powody, dla których przystąpiono do projektu, także się różniły, choć w niektórych aspektach można zauważyć zbieżności – dotyczą one przede wszystkim dobra dzieci wymagających specjalistycznej opieki oraz możliwości zdobycia nowego doświadczenia i podniesienia kwalifikacji w pracy z dziećmi niewidomymi i słabo widzącymi ze sprzężoną niepełnosprawnością.

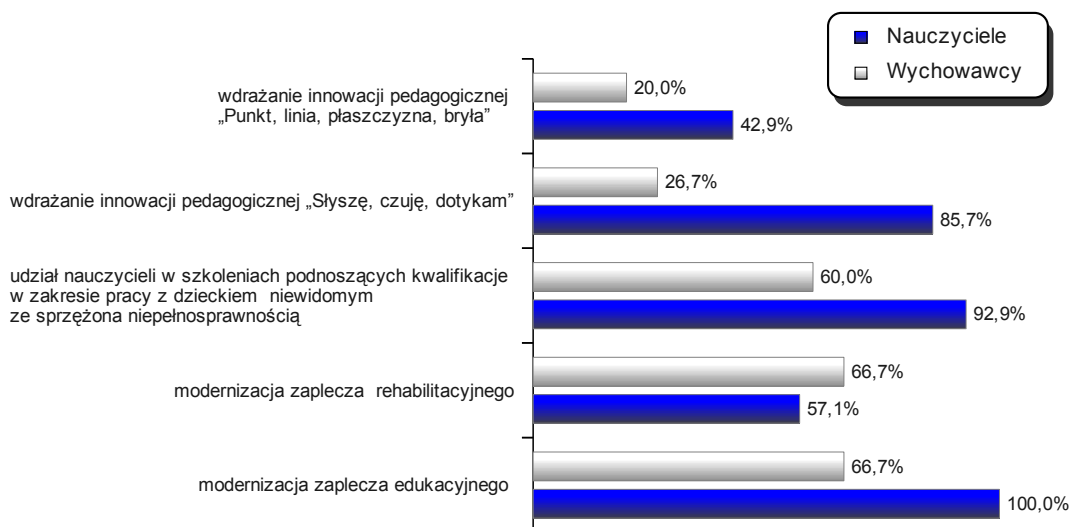

Fot. 3.2: Szkoła Podstawowa Specjalna dla Dzieci Niewidomych w Rabce-Zdroju (stan z maja 2012 r.)

3.2.2 Wdrażanie działań

W trakcie prowadzonych badań pośrednich ponownie zajęto się zagadnieniem wdrażania zaplanowanych w projekcie działań służących rozwojowi i edukacji dzieci z różnym stopniem niepełnosprawności fizycznej i intelektualnej. Uwagę skupiono na nowatorskich posunięciach nauczycieli i wychowawców oraz wpływie, jaki na poziom wiedzy i umiejętności w zakresie z dzieckiem ze sprzężoną niepełnosprawnością miał ich udział w specjalistycznych szkoleniach. Danych w omawianej kwestii dostarczyły badania ankietowe, wywiady oraz obserwacje zajęć dydaktyczno-rewalidacyjnych.

Podczas badań ankietowych zwrócono się do nauczycieli i wychowawców, aby wskazali działania, które ich zdaniem miały największy wpływ na realizację celów ujętych w projekcie.

Wykres 3.12: Działania o największym znaczeniu dla realizacji przyjętych celów projektu w opinii nauczycieli i wychowawców [PO]

Wszyscy nauczyciele (podobnie jak w badaniach na wejściu) byli zgodni, że priorytetową sprawą jest modernizacja zaplecza edukacyjnego umożliwiająca wsparcie procesów rozwojowych i edukacyjnych. Ten sam czynnik znalazł uznanie u dwóch trzecich wychowawców. Prawie wszyscy nauczyciele na drugim i trzecim miejscu wymieniali kolejno: udział w szkoleniach podnoszących kwalifikacje w pracy z dzieckiem niewidomym lub słabo widzącym ze sprzężoną niepełnosprawnością oraz wdrażanie innowacji pedagogicznej *Słyszę, czuję, dotykam*. Te same czynniki były ważne odpowiednio dla trzech piątych i trochę więcej niż jednej czwartej wychowawców. Największą zbieżność poglądów badanych daje się zauważyć w odniesieniu do modernizacji zaplecza rehabilitacyjnego – czynnik ten zaznaczyło ponad połowa nauczycieli i dwie trzecie wychowawców. Za najmniejszy wpływ dla realizacji celów projektu ponad dwie piąte nauczycieli oraz jedna piąta wychowawców uznała wdrażanie innowacji pedagogicznej *Punkt, linia, płaszczyzna*.

Problem wdrażanych innowacji pedagogicznych poruszono w trakcie wywiadów z nauczycielami, którzy jednocześnie pełnią rolę terapeutów, tyflo- i oligofrenopedagogów oraz rehabilitantów. Poniżej zamieszczono wypowiedzi, które odnoszą się do omawianej kwestii.

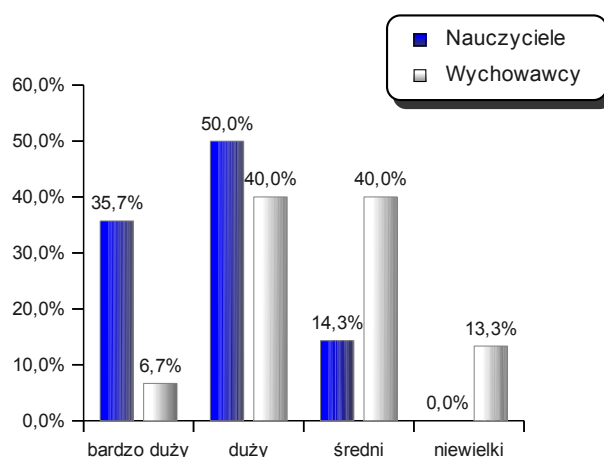
Uważam, że wdrażanie innowacji pedagogicznych sprawdza się w stopniu dobrym, wpływa pozytywnie na przebieg nauczania, wychowania, a przez to i na rozwój intelektualny, społeczny i emocjonalny uczniów. Wzbogacenie klasy/szkoły o nowe pomoce uatrakcyjniło zajęcia i wzbudziło duże zainteresowanie u uczniów, wyzwalając większą aktywność [36].

Uczniowie wykazują większą znajomość schematu własnego ciała, lepiej poruszają się w przestrzeni, orientują się w kierunkach, poprawiła się ich koordynacja słuchowo – ruchowo-dotykowa. Wdrażanie innowacji pedagogicznej „Słyszę, czuję, dotykam” sprawdza się dobrze [37].

W wywiadach pojawiła się też ponownie kwestia celów, które badani mieli wskazać jako te, które miały największe znaczenie dla realizacji wdrażanego projektu. Zebrany materiał pokazał, że dla większości nauczycieli i wychowawców wszystkie one były jednakowo

ważne, a trudny wybór, przed którym stanęli, może świadczyć o zasadności i dobrym sprecyzowaniu celów służących rozwojowi i edukacji dzieci z różnym stopniem niepełności fizycznej i intelektualnej.

Jednym z istotnych celów projektu było zapewnienie kadrze pedagogicznej udziału w specjalistycznych szkoleniach. W trakcie prowadzonych badań pośrednich próbowano ponownie sprawdzić, jaki wpływ na rozwój i edukację dzieci o różnym stopniu niepełności fizycznej i intelektualnej miało pogłębienie wiedzy i umiejętności nauczycieli i wychowawców dzięki realizacji tego zadania.

Wykres 3.13: Wpływ udziału nauczycieli i wychowawców w specjalistycznych szkoleniach na poziom wiedzy i umiejętności w zakresie pracy z dzieckiem ze sprzężoną niepełnosprawnością [PO]

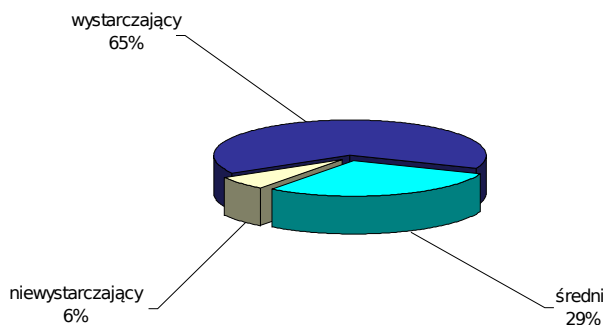
Analizując zebrane informacje, można zauważyć, że ponad jedna trzecia nauczycieli stwierdziła, iż dzięki udziałowi w specjalistycznych szkoleniach poziom wiedzy i umiejętności w omawianym zakresie podniósł się w bardzo dużym stopniu, co drugi był zdania, że w dużym, natomiast co siódmy badany, że w stopniu średnim. Nie było wśród nauczycieli takich osób, które by stwierdziły, że przyrost nabytych kompetencji miał niewielki wpływ na jego pracę.

Zdanie wychowawców różniło się od opinii nauczycieli – tylko co piętnasty uważał, że poziom jego wiedzy i umiejętności w zakresie pracy z dzieckiem ze sprzężoną niepełnosprawnością wzrósł w bardzo dużym stopniu, a dwóch na pięciu – że w stopniu dużym lub średnim, jeden na siedmiu był zdania, że udział w szkoleniach wywarł niewielki wpływ na jego pracę.

Opinii na temat szkoleń dostarczyły także przeprowadzone wywiady z nauczycielami, którzy w badaniach pośrednich wymieniali między innymi szkolenia i kursy: *Wspomagające i alternatywne sposoby porozumiewania się uczniów niemówiących*, *Edukacja uczniów niemówiących*, *Szkolenie z zakresu muzyczno-ruchowego*, *Diagnoza umiejętności funkcjonalnych i indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny*. Pytani o korzyści, jakie wynieśli z tych szkoleń, stwierdzali, że były to wiedza i umiejętności w zakresie porozumiewania się z uczniami z dużymi zaburzeniami mowy oraz w zakresie gier i zabaw przy muzyce.

Badania pośrednie – podobnie jak badania przeprowadzone na wejściu wykazały, że wdrażane działania były zbieżne z głównymi celami projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności*, a udział kadry pedagogicznej w specjalistycznych szkoleniach, wspomagał procesy rozwojowe i edukacyjne dzieci z różnym stopniem niepełności fizycznej i intelektualnej.

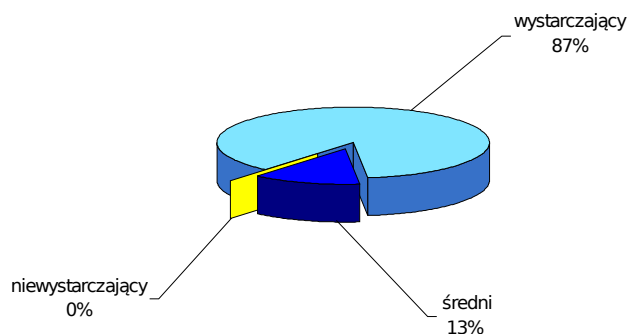
Podczas pośredniego etapu badań ewaluacyjnych zgromadzono informacje na temat poziomu wiedzy rodziców na temat wdrażanego projektu.

Wykres 3.14: Poziom wiedzy rodziców na temat celów projektu [PO]

Blisko dwie trzecie rodziców na tym etapie badań uznało swój poziom wiedzy na temat wdrażanego projektu za wystarczający, ponad jedna czwarta oceniła ten poziom jako średni, a jeden rodzic na siedemnastu uznał, że był on niewystarczający.

W trakcie gromadzenia danych zapytano rodziców również o to, jak oceniają pracę specjalistów zatrudnionych w placówce, przy czym uwagę skoncentrowano na udzielanej przez nich pomocy dzieciom niewidomym i słabo widzącym ze sprzężoną niepełnosprawnością.

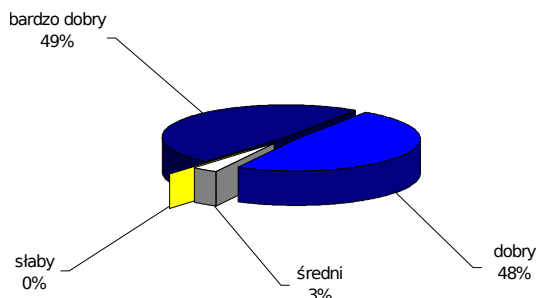
Wykres 3.15: Poziom pomocy udzielanej dzieciom przez specjalistów w ośrodku w opinii rodziców [PO]

Na podstawie danych można stwierdzić, że zdecydowana większość badanych uznała poziom udzielanej dzieciom pomocy przez specjalistów za wystarczający, natomiast co ósmy rodzic ocenił ten poziom jako średni. Wśród ankietowanych rodziców – podobnie jak podczas badań na wejściu – nie było żadnego, który by uznał, że dzieciom udziela się niewystarczającej pomocy.

Fot. 3.3: Obserwacja zajęć – rehabilitacja ruchowa z wykorzystaniem metody PNF

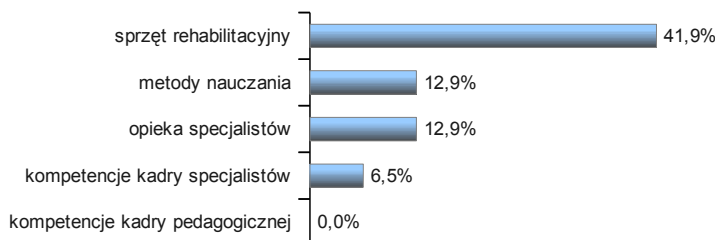
Jednym z głównych celów projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności* było wyposażenie placówki w specjalistyczny sprzęt rehabilitacyjny, który miał wspomagać pracę osób zajmujących się rewalidacją dzieci ze sprzężoną niepełnosprawnością. Zebrany na podstawie ankiet materiał pozwolił stwierdzić, jakie jest zdanie rodziców w omawianej kwestii. Wyniki przedstawiono na wykresie.

Wykres 3.16: Poziom wyposażenia ośrodka w sprzęt rehabilitacyjny w opinii rodziców [PO]

Prawie co drugi rodziców uznał wyposażenie placówki w sprzęt rehabilitacyjny za bardzo dobre lub dobre. Jeden na trzydziestu trzech badanych uznał, że jest ono na średnim poziomie, nie było natomiast takiej osoby, która by stwierdziła, że jest on słaby.

Spostrzeżenia rodziców związane z obszarami pracy szkoły, które ich zdaniem wymagały wprowadzenia największych zmian zbadano – podobnie jak w czasie badań na wejściu – poprzez analizę pytania zawartego w ankiecie badań pośrednich.

Wykres 3.17: Obszary wymagające wprowadzenia największych zmian w ośrodku w opinii rodziców [PO]

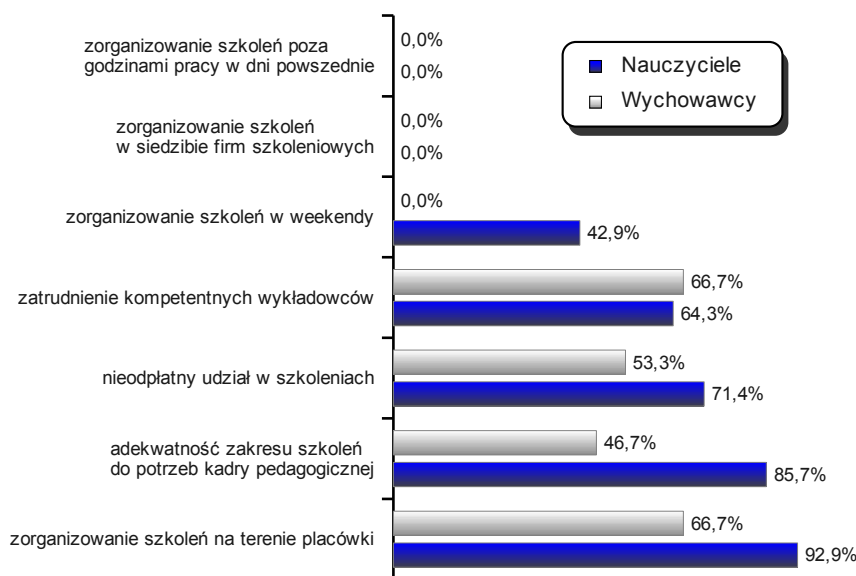
Ponownie bardzo wysoko oceniono kompetencje kadry pedagogicznej – ten obszar zdaniem wszystkich rodziców nie wymagał żadnych zmian, w stosunku kompetencji kadry specjalistów tylko co piętnasty uznał, że takie zmiany są potrzebne. Jeden na ośmiu rodziców stwierdził, że zmianom powinny ulec metody nauczania oraz opieka specjalistów, a jako obszar, który w ich opinii powinien podlegać największym modyfikacjom wymieniano wyposażenie placówki w sprzęt rehabilitacyjny – takiego zdania było więcej niż dwie piąte badanych.

Badania pośrednie wykazały, że wiedza rodziców na temat realizowanego w placówce projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności* uległa poprawie. Poziom udzielanej dzieciom pomocy uznano za wystarczający i bardzo wysoko oceniono kompetencje kadry pedagogicznej i kadry specjalistów. Wśród obszarów wymagających największych zmian – podobnie jak badaniach na wejściu – wymieniano przede wszystkim sprzęt rehabilitacyjny wykorzystywany do pracy z dziećmi niewidomymi i słabo widzącymi ze sprzężoną niepełnosprawnością.

3.2.3 Rozwiązania organizacyjne

Dla projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności* zaplanowano różnorodne rozwiązania organizacyjne, które w zamierzeniu Projektodawcy miały usprawniać i wspomagać wdrażanie działań. Celem badań ewaluacyjnych było sprawdzenie, które z nich sprzyjały, a które utrudniały realizację poszczególnych zadań odnoszących się do wytypowanych obszarów badawczych. Dane empiryczne odnoszące się do tego zagadnienia zgromadzono na podstawie ankiet, wywiadów oraz przeprowadzonych obserwacji zajęć.

Ponieważ jednym z głównych celów projektu było kształcenie ustawiczne kadry pedagogicznej, poproszono nauczycieli i wychowawców, by wskazali w kwestionariuszu te rozwiązania organizacyjne, które ich zdaniem sprzyjały nabywaniu wiedzy i umiejętności podczas szkoleń.

Wykres 3.18: Rozwiązania organizacyjne sprzyjające nabywaniu wiedzy i umiejętności podczas szkoleń nauczycieli i wychowawców [PO]

Sprzyjającym rozwiązaniem organizacyjnym było dla prawie wszystkich nauczycieli przeprowadzenie szkoleń na terenie placówki i zadbanie o adekwatność zakresu treści szkoleń do ich oczekiwań i potrzeb. Pierwszy z wymienionych wyżej czynników był istotny dla dwóch trzecich wychowawców, drugi – dla prawie połowy. Jako kolejny czynnik sprzyjający nabywaniu wiedzy i umiejętności wskazywano w ankietach zapewnienie nieodpłatnego udziału w szkoleniach – był on istotny dla nieco mniej niż trzech czwartych nauczycieli i ponad połowy wychowawców. Bardzo zbliżone opinie mieli badani w kwestii zatrudnienia kompetentnych wykładowców do prowadzenia szkoleń – dwie trzecie nauczycieli i prawie dwie trzecie wychowawców uznało, że to rozwiązanie sprawdziło się w praktyce. Trochę więcej niż dwóm piątym nauczycielom odpowiadało zorganizowanie szkoleń w weekendy, nie był natomiast tą propozycją zainteresowany żaden z wychowawców. Wszyscy badani uznali czynniki udziału w szkoleniach w dni powszednie poza godzinami pracy oraz organizowaniu szkoleń w siedzibie firm szkoleniowych za nieistotne.

Problem rozwiązań organizacyjnych poruszono również w trakcie wywiadów z kadrami pedagogicznymi. Nauczyciele pytani o utrudnienia, zgodnie twierdzili, że takich nie było, natomiast za ułatwienie uznali to, że działania zaplanowane w projekcie mogli realizować podczas zajęć szkolnych, w ramach godzin pracy, a nie podczas dodatkowych godzin pozalekcyjnych, co – jak podkreślał dyrektor – musiałyby się wiązać ze zmianami organizacji

placówki. Zadowolenie badanych budziło także organizowanie większości szkoleń na terenie szkoły. Obserwacje zajęć, które podczas badań pośrednich przeprowadzono w trakcie remontu budynku, pokazały, że prowadzący zajęcia dobrze radzili sobie z tymczasowymi utrudnieniami – mimo iż zajęcia z dziećmi odbywały w pomieszczeniach zastępczych, nie miało to znaczącego wpływu na ich przebieg.

Przeprowadzone badania na etapie pośrednim wykazały, że rozwiązania organizacyjne, które miały usprawniać wdrażanie projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności*, były zbieżne z oczekiwaniami kadry pedagogicznej wdrażającej innowacyjne programy pedagogiczne, sprzyjały nabywaniu wiedzy i umiejętności podczas ustawicznych szkoleń i podnoszeniu kwalifikacji w pracy z dzieckiem ze sprzężoną niepełnosprawnością.

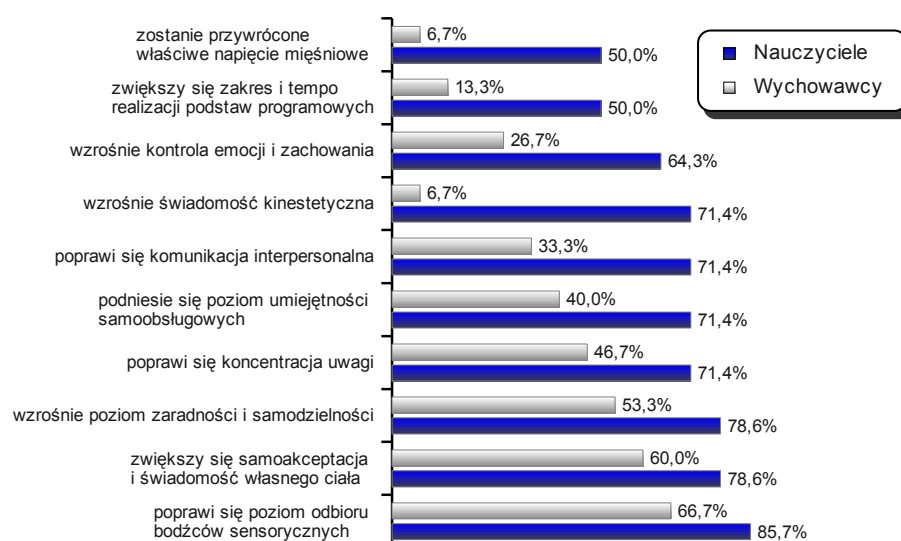
3.2.4 Efekty działań w środkowej fazie projektu

Wsparciu procesów rozwojowych i edukacyjnych dzieci były podporządkowane wszelkie działania realizowane podczas wdrażania projektu. Kadra pedagogiczna, tworząc innowacyjne programy nauczania, biorąc udział w specjalistycznych szkoleniach i wzbogacając zaplecze rehabilitacyjne, oraz rodzice poinformowani o założeniach projektu zakładali, że osiągnięcia dzieci ze sprzężoną niepełnosprawnością ulegną zmianom.

Na podstawie zgromadzonych materiałów można stwierdzić, że nauczyciele i wychowawcy systematycznie i na bieżąco rejestrowali wszelkie, nawet najmniejsze postępy u swoich podopiecznych, ale byli bardzo ostrożni w formułowaniu kategorycznych opinii na temat doniosłości i trwałości zachodzących zmian. Podczas rozmów, także tych nieformalnych, często podkreślali, że to jeszcze zbyt krótki okres czasu, by mówić o konkretnych i niepodważalnych efektach pracy – wymiernych korzyści oczekiwali pod koniec wdrażania projektu, w jego trakcie natomiast woleli myśleć o nich jako o korzyściach wskazanych i oczekiwanych, ale wciąż potencjalnych.

Aby podczas badań pośrednich zbadać omawiany obszar, ponownie posłużono się ankietami, wykorzystano obserwacje zajęć oraz wywiady.

Na poniższym wykresie, do którego danych dostarczyły ankiety skierowane do nauczycieli i wychowawców, przedstawiono efekty, jakich oczekiwano u uczniów w związku z wdrażanym projektem.

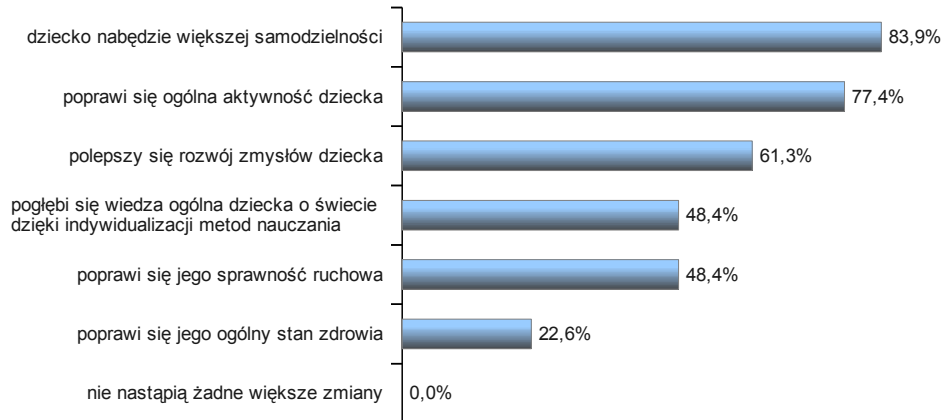

Wykres 3.19: Efekty działań w środkowej fazie wdrażania projektu w opinii nauczycieli i wychowawców [PO]

Z zestawionych wyników można wywnioskować, że największych efektów spodziewano się u dzieci w zakresie odbioru bodźców sensorycznych – tak uważała większość nauczycieli i dwóch na trzech wychowawców. Oczekiwano, że w stosunku do pozostałych osiągnięć rezultaty również będą znaczne – ponad trzy czwarte nauczycieli było zdania, że wzrośnie poziom zaradności i samodzielności oraz że zwiększy się u dzieci samoakceptacja i świadomość własnego ciała. Te same czynniki znalazły potwierdzenie u ponad połowy wychowawców. Badania pośrednie wykazały, że podniesienia poziomu umiejętności samoobsługowych, poprawy komunikacji interpersonalnej i koncentracji uwagi spodziewało się zawsze trochę więcej niż dwie trzecie nauczycieli, natomiast podobnego zdania w stosunku do wymienionych czynników było kolejno: dwie piąte, jedna trzecia i mniej niż połowa wychowawców. Największe rozbieżności widoczne są w stosunku do oczekiwań na temat wzrostu poziomu świadomości kinestetycznej – trochę więcej niż dwie trzecie nauczycieli liczyło na efekty w tym obszarze, a podobnego zdania był tylko co piętnasty wychowawca. Rozbieżność w opiniach badanych daje się także zauważyć w stosunku do opinii na temat przywrócenia właściwego napięcia mięśniowego – spodziewał się go co drugi nauczyciel i ponownie tylko co piętnasty wychowawca – oraz w stosunku do zakresu i tempa realizacji podstaw programowych – liczył na efekty w tym zakresie co drugi nauczyciel i co siódmy wychowawca.

Zebrane dane z ankiet skierowanych do nauczycieli i wychowawców pokazały, że opinie badanych na temat spodziewanych efektów u dzieci w związku z wdrażanym projektem częściej się różniły, niż były zbieżne – nauczycielom towarzyszył większy optymizm, u wychowawców był on raczej umiarkowany.

Problem spodziewanych efektów poruszono także w ankietach skierowanych do rodziców, a zebrane dane zilustrowano na wykresie.

Wykres 3.20: Efekty działań w środkowej fazie wdrażania projektu w opinii rodziców [PO]

Zdecydowana większość rodziców oczekiwała, że dziecko nabeździe większej samodzielności, ponad trzy czwarte liczyło u niego na poprawę ogólnej aktywności, ponad dwie piąte miało nadzieję, że polepszy się rozwój zmysłów. Nieco mniej niż połowa badanych spodziewała się, że pogłębi się ogólna wiedza o świecie dzięki indywidualizacji nauczania, tyle samo oczekiwało, że nastąpi poprawa w obrębie sprawności ruchowej. Poprawy ogólnego stanu zdrowia oczekiwała ponad jedna piąta rodziców, nie było natomiast żadnego rodzica, który by uznał, że u jego dziecka nie nastąpią żadne większe zmiany.

Zagadnienie efektów, jakich się spodziewano w związku z wdrażanym projektem, poruszono także podczas wywiadów z kadrą pedagogiczną. Jak wspomniano wyżej, rozmówcy akcentowali przede wszystkim nie to, co już udało im się osiągnąć, ale to, czego

się spodziewali po zakończeniu wszystkich działań. Dla lepszego zobrazowania problemu przytoczono poniżej fragmenty dwóch wypowiedzi odnoszące się do tej właśnie kwestii. Dodać należy, że są one zbieżne z wynikami, jakie zebrano na podstawie ankiet.

Spodziewam się poprawy koordynacji wzrokowo-ruchowej, zwiększenia samodzielnej aktywności ruchowej, nabycia prawidłowych nawyków ruchowych, właściwego poruszania się w przestrzeni, uzyskania lepszej kontroli nad własnymi ruchami, większej precyzji i celowości ruchów, wydłużenia koncentracji nad wykonywanym zadaniem, czerpania radości z własnej aktywności, nawiązywania właściwych relacji społecznych [37].

Oczekuję wzrostu samodzielności, poprawy koncentracji uwagi, poprawy komunikacji, podniesienia umiejętności posługiwania się uszkodzonym wzrokiem [36].

Efektów spodziewano się nie tylko u dzieci, ale również w środowisku szkolnym. Dyrektor placówki oczekiwał, że po zakończeniu zadań realizowanych w ramach projektu, wobec uczniów będą podejmowane ujednoczone działania w zakresie edukacji, wychowania i społecznienia, co przyczyni się do lepszego funkcjonowania placówki i wpłynie na podniesienie jakości pracy całej kadry pedagogicznej.

Fot. 3.4: Obserwacje zajęć – język polski i matematyka

3.2.5 Podsumowanie badań pośrednich

Badania pośrednie wykazały, że realizacja działań zaplanowanych w ramach projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności* przebiegała sprawnie, mimo trwającego w tym czasie remontu budynku szkoły. Kadry pedagogicznej odpowiadały rozwiązania organizacyjne, które umożliwiały płynne wdrażanie innowacji pedagogicznych oraz udział w specjalistycznych szkoleniach w celu podniesienia kwalifikacji w pracy z uczniami ze złożoną niepełnosprawnością. Oczekiwano, że realizacja zadań przyniesie efekty zarówno w pracy z dziećmi, jak i w środowisku szkolnym, a wzbogacenie wyposażenia placówki o pomoce edukacyjne i sprzęt rehabilitacyjny zwiększy ofertę edukacyjną i wpłynie na podniesienie jakości pracy szkoły.

3.3 Badania na wyjściu

W badaniach końcowych uwagę ponownie skoncentrowano na głównych celach projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności*, by stwierdzić, czy i w jakim zakresie udało się je zrealizować. Zgromadzony materiał przedstawiono w identycznym układzie jak podczas prezentacji badań na wejściu i badań pośrednich, zgodnie z przyjętą koncepcją ewaluacji zewnętrznej. Danych empirycznych dostarczyły ankiety, wywiady, obserwacje oraz dokumentacja prowadzonych zajęć.

3.3.1 Motywacja kadry do kontynuacji projektu

Mając na uwadze fakt, że sprawne wdrażanie projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności* w dużej mierze zależne jest między innymi od motywacji osób zaangażowanych w realizację i przebieg zaplanowanych działań, podczas badań na wyjściu ponownie zapytano nauczycieli i wychowawców o istotne dla nich powody, podtrzymujące tę motywację. Informacji na ten temat dostarczyło badanie ankietowe.

Wykres 3.21: Motywacja kadry do kontynuacji projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności* [WY]

Jako główny powód, który nadal skłaniał do aktywnego działania, wszyscy nauczyciele wskazali możliwość zdobycia nowego doświadczenia i podniesienie kwalifikacji w pracy z dziećmi niewidomymi lub słabo widzącymi ze sprzężoną niepełnosprawnością. Ten sam czynnik był istotny dla trzech piątych wychowawców. Dla prawie wszystkich nauczycieli równie ważne okazało się dobro dzieci wymagających specjalistycznej rewalidacji, perspektywa poszerzenia wiedzy i umiejętności dzięki udziałowi w specjalistycznych szkoleniach oraz podniesienie jakości pracy szkoły. Wychowawców, którzy mieli podobne zdanie na temat wyżej wymienionych powodów było prawie o połowę mniej. Duża zbieżność jest widoczna w odniesieniu do możliwości uczestnictwa w projekcie wdrażającym innowację pedagogiczną o charakterze metodycznym i profilu edukacyjno-rehabilitacyjnym – dwie piąte nauczycieli i wychowawców uznało to jako ważny czynnik, który zadecydował o przystąpieniu do projektu. Równie zbieżne były opinie badanych względem zdobycia doświadczenia we wdrażaniu projektów dotowanych z funduszy unijnych, choć jako czynnik motywujący wymienił go tylko co piątnasty wychowawca i co czternasty nauczy-

ciel. Najmniejsze zainteresowanie wykazali badani w odniesieniu do kwestii ubiegania się o stopień awansu zawodowego – nie był nim zainteresowany żaden nauczyciel, a wśród wychowawców tylko jeden na piętnastu.

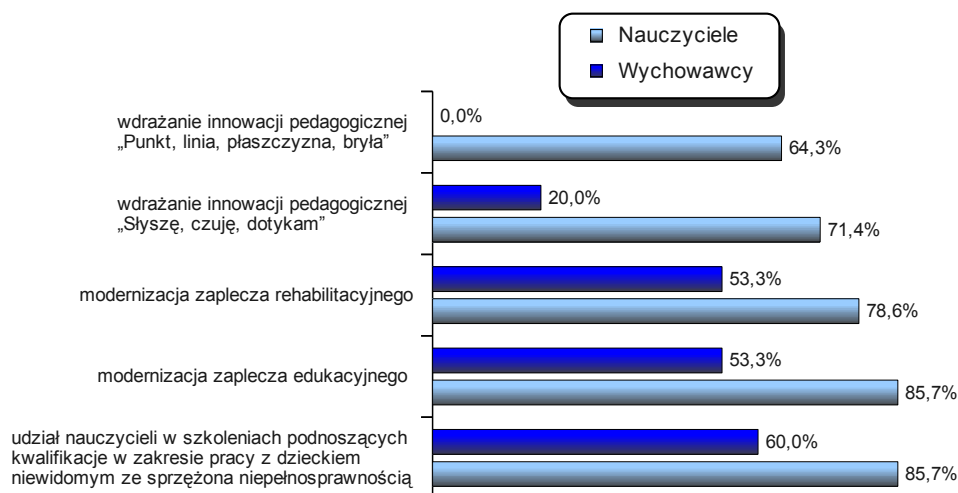
Zgromadzone dane wykazały, że respondenci wskazywali w kwestionariuszach w tej samej kolejności powody, które skłoniły ich do uczestnictwa w projekcie i wpływały na ich motywację, i choć liczba głosów wychowawców w porównaniu do nauczycieli była w przybliżeniu o połowę mniejsza, należy podkreślić, że całej kadrze pedagogicznej zależało na tym, aby zdobyć nowe doświadczenie i podnieść swoje kwalifikacje w pracy z dziećmi niewidomymi i słabo widzącymi ze sprzężoną niepełnosprawnością.

3.3.2 Wdrażanie działań

Podczas badań na wyjściu ponownie skupiono uwagę na działaniach służących rozwojowi i edukacji dzieci z różnym stopniem niepełnosprawności fizycznej i intelektualnej.

W kręgu zainteresowania pozostawały nadal innowacyjne programy nauczania, próbowano także się przekonać, jaki wpływ na poziom wiedzy i umiejętności w zakresie z dzieckiem ze sprzężoną niepełnosprawnością miał udział nauczycieli i wychowawców w specjalistycznych szkoleniach. Stosownych danych dostarczyły badania ankietowe, wywiady oraz obserwacje zajęć dydaktyczno-rehabilitacyjnych.

Podczas badań ankietowych poproszono, aby nauczyciele i wychowawcy wskazali te działania, które ich zdaniem miały największy udział w realizacji celów ujętych w projekcie.

Wykres 3.22: Działania o największym znaczeniu dla realizacji przyjętych celów projektu w opinii nauczycieli i wychowawców [WY]

Prawie wszyscy nauczyciele byli zgodni, że priorytetową sprawą jest udział w szkoleniach podnoszących kwalifikacje w pracy z dzieckiem niewidomym lub słabo widzącym ze sprzężoną niepełnosprawnością oraz modernizacja zaplecza edukacyjnego umożliwiająca wsparcie procesów rozwojowych i edukacyjnych. Te same czynniki wymieniło kolejno trzy piąte i nieco ponad połowa wychowawców. Jako działania o największym znaczeniu wskazano w dalszej kolejności modernizację zaplecza rehabilitacyjnego – dla ponad trzech czwartych nauczycieli i dla więcej niż połowy wychowawców było to istotne – oraz wdrażane innowacyjnego programu *Słyszę, czuję, dotykam*, którego znaczenie doceniło trochę więcej niż dwie trzecie nauczycieli i jedna piąta wychowawców. Druga z wdrażanych innowacji pedagogicznych *Punkt, linia, płaszczyzna* okazała się ważnym czynnikiem dla

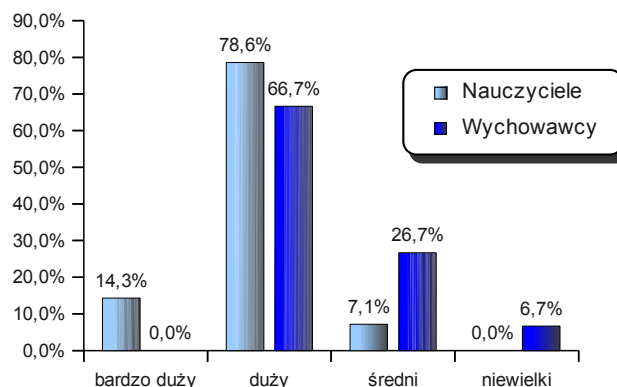
prawie dwóch trzecich nauczycieli, natomiast wszyscy wychowawcy byli zgodni, że było to działanie nie mające żadnego znaczenia dla realizacji celów projektu.

Problem wdrażanych działań poruszono też podczas wywiadów z nauczycielami. Z wypowiedzi wynikało, że wszystkie działania miały dla nich duże znaczenie i trudno im było wybrać spośród nich te najważniejsze. W odniesieniu do realizowanych innowacji pedagogicznych zgodnie stwierdzali, że mają one pozytywny wpływ na rozwój dzieci. Poniżej zamieszczono wypowiedzi, które odnoszą się do poruszonej kwestii.

Wdrażane innowacje wpływają pozytywnie na rozwój moich uczniów. Nasza praca przynosi widoczne dla nas efekty w rozwoju społecznym, intelektualnym i emocjonalnym [45].

Wdrażanie innowacji według mnie odbywa się w stopniu zadowalającym, wprowadzenie innowacji spowodowało podniesienie samooceny uczniów oraz poprawę w rozwoju społecznym emocjonalnym, a także w nauczaniu [47].

Zapewnienie kadrze pedagogicznej udziału w specjalistycznych szkoleniach to kolejne istotne działanie. W trakcie prowadzonych badań na wyjściu próbowano ponownie sprawdzić, jaki wpływ na rozwój i edukację dzieci o różnym stopniu niepełnosprawności fizycznej i intelektualnej miało pogłębienie wiedzy i umiejętności nauczycieli i wychowawców dzięki realizacji tego zadania.

Wykres 3.23: Wpływ udziału nauczycieli i wychowawców w specjalistycznych szkoleniach na poziom wiedzy i umiejętności w zakresie pracy z dzieckiem ze sprzężoną niepełnosprawnością [WY]

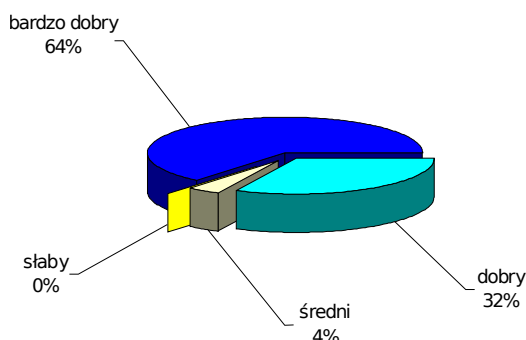
Analizując podane wyniki, można stwierdzić, że zdecydowana większość badanych – ponad trzy czwarte nauczycieli i dwie trzecie wychowawców – zauważyła, że dzięki udziałowi w specjalistycznych szkoleniach poziom ich wiedzy w zakresie pracy z dzieckiem ze sprzężoną niepełnosprawnością podniósł się w dużym stopniu. Co czternasty nauczyciel i trochę więcej niż jedna czwarta wychowawców, stwierdziło, że ten wpływ był średni, natomiast jako niewielki określił go co piętnasty wychowawca i żaden z nauczycieli. Bardzo duże oddziaływanie szkoleń zauważył u siebie jeden na siedmiu nauczycieli, nie zanotował go natomiast żaden z wychowawców.

Opinii na temat szkoleń dostarczyły także przeprowadzone wywiady z nauczycielami, którzy wyrażali ogólne zadowolenie z wzięcia w nich udziału, a wśród najczęściej wymienianych szkoleń pojawiały się następujące nazwy: *Kurs pedagogiki Marii Montessori, Wspomagające i alternatywne sposoby porozumiewania się uczniów niemówiących, Edukacja uczniów niemówiących, Diagnoza umiejętności funkcjonalnych i indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny, Integracja Sensoryczna.*

Pytani o korzyści, jakie wynieśli z tych szkoleń, wymieniali najczęściej zdobycie wiedzy na temat pracy z dzieckiem niemówiącym lub z dużymi zaburzeniami mowy, poznanie różnych możliwości komunikacji z dzieckiem z problemami komunikacyjnymi, zdobycie umiejętności diagnozowania i porozumiewania się z dziećmi mającymi duże zaburzenia mowy, poznanie możliwości pomocy dzieciom z upośledzeniem sprzężonym dzięki stosowaniu Integracji Sensorycznej.

Badania na wyjściu wykazały, że wdrażane działania były zbieżne z głównymi celami projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności*, a udział kadry pedagogicznej w specjalistycznych szkoleniach, wspomagał procesy rozwojowe i edukacyjne dzieci z różnym stopniem niepełnosprawności fizycznej i intelektualnej.

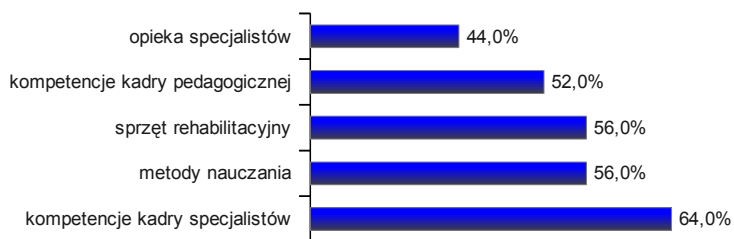
Kolejnym ważnym celem projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności* było wyposażenie placówki w specjalistyczny sprzęt rehabilitacyjny, który miał wspomagać pracę osób zajmujących się rewalidacją dzieci ze sprzężoną niepełnosprawnością. Zebrany na podstawie ankiet materiał pozwolił stwierdzić, jakie jest zdanie rodziców w omawianej kwestii w końcowej fazie wdrażania projektu.

Wykres 3.24: Poziom wyposażenia ośrodka w sprzęt rehabilitacyjny w opinii rodziców [WY]

Prawie dwie trzecie rodziców uznało, że wyposażenie placówki w sprzęt rehabilitacyjny jest bardzo dobre, prawie jedna trzecia, że dobre. Jeden na dwudziestu pięciu badanych uznał, że jest ono na średnim poziomie, nie było natomiast takiej osoby, która by stwierdziła, że wyposażenie placówki w sprzęt jest słabe.

Podczas badania ankietowego poruszono problem obszarów pracy szkoły, w których zdaniem rodziców zaszły największe zmiany.

Wykres 3.25: Obszary, w których zauważono największe zmiany w opinii rodziców [WY]

Największe zmiany – zdaniem prawie dwóch trzecich rodziców – zaszły w odniesieniu do kompetencji kadry specjalistów. Ponad połowa badanych znaczne modyfikacje zauważyła w stosunku do metod nauczania, wyposażenia placówki w sprzęt rehabilitacyjny oraz kompetencji kadry pedagogicznej, natomiast więcej niż dwie piąte rodziców, jako obszar, w którym zauważono zmiany, wymieniło opiekę specjalistów.

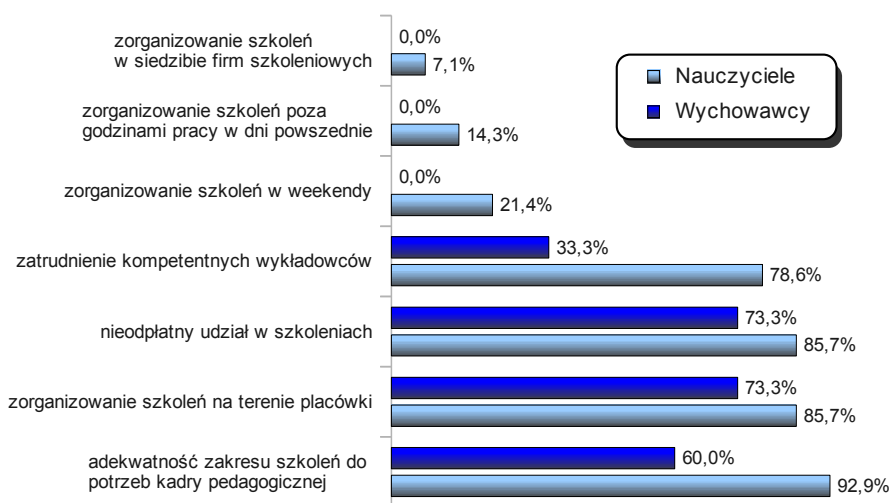
Badania na wyjściu potwierdziły opinie rodziców, że w placówce nastąpiło wiele pozytywnych zmian. Dotyczyły one tych obszarów pracy szkoły, które miały przełożenie na pracę z dzieckiem ze sprzężoną niepełnosprawnością i wiązały się ze strategicznymi celami wdrażanego projektu.

3.3.3 Rozwiązania organizacyjne

Podczas badań końcowych zebrano materiał odnoszący się do rozwiązań organizacyjnych, które zaplanowano dla projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności*. W zamierzeniu Projektodawcy miały one usprawnić i pomóc w osiągnięciu założonych celów. Zadaniem badań ewaluacyjnych było sprawdzenie, które z tych rozwiązań przyjały, a które utrudniały realizację poszczególnych zadań odnoszących się do wytypowanych obszarów badawczych. Dane empiryczne zgromadzono na podstawie ankiet, wywiadów, analizy dokumentacji oraz przeprowadzonych obserwacji zajęć.

Jedno z zaplanowanych rozwiązań organizacyjnych dotyczyło kształcenia ustawicznego kadry pedagogicznej i choć zgodnie z planem szkoleń zakończono je na etapie pośrednim, podczas badań końcowych raz jeszcze poruszono tę kwestię, by można się było do niej odnieść z pewnego dystansu czasowego.

W związku z powyższym w przeprowadzonym badaniu ankietowym poproszono nauczycieli i wychowawców, by wskazali te rozwiązania organizacyjne, które ich zdaniem sprzyjały nabywaniu wiedzy i umiejętności podczas szkoleń.

Wykres 3.26: Rozwiązania organizacyjne sprzyjające nabywaniu wiedzy i umiejętności podczas szkoleń nauczycieli i wychowawców [WY]

Prawie wszyscy nauczyciele i trzy piąte wychowawców za najbardziej sprzyjające rozwiązanie uznało adekwatność zakresu treści szkoleń do swoich potrzeb i oczekiwań. Kolejny wybór badanych padł na organizowanie szkoleń na terenie placówki oraz nieodpłatny udział w szkoleniach – taką opinię wyraziła zdecydowana większość nauczycieli i prawie trzy czwarte wychowawców. Dość znacznie różniły się zdania respondentów w odniesieniu do zatrudnienia kompetentnych wykładowców prowadzących szkolenia – ponad trzy czwarte nauczycieli uznało, że to rozwiązanie sprawdziło się w praktyce, takiego samego zdania był tylko co trzeci wychowawca. Najmniej pożyteczne dla respondentów okazało się zorganizowanie szkoleń w weekendy i poza godzinami pracy w dni powszednie oraz zorganizowanie tychże szkoleń w siedzibach firm szkoleniowych – nie

odpowiadało ono żadnemu z wychowawców, a te same rozwiązania jako zadowalające uznało kolejno: 21,4 %, 13,3 % oraz 6,5 % nauczycieli.

Na zagadnienie rozwiązań organizacyjnych zwrócono uwagę również w trakcie wywiadów z kadrami pedagogicznymi. Zadawane pytania odnosiły się zarówno do tych, które utrudniały, jak i tych, które sprzyjały wdrażanym działaniom. Poniżej przytoczono fragmenty wypowiedzi, w których te kwestie zostały poruszone.

Nie zauważyłam żadnych utrudnień. A bardzo dużym ułatwieniem było to, że szkolenia były prowadzone w naszej szkole [45].

Ułatwieniem była dostępność szkoleń oraz możliwość wprowadzenia innowacji w trakcie realizacji podstawy programowej. Ponadto moja klasa została wyposażona w pomoce dydaktyczne, które bardzo sobie cenię. A utrudnienia? Brak... [46].

Utrudnień nie było, a ułatwieniem był dogodny czas szkoleń [46].

Najlepszą rekomendacją dla przyjętych rozwiązań organizacyjnych był fakt, że nie podawano żadnych, które by nauczycielom, rehabilitantom i wychowawcom utrudniały realizację zadań, natomiast wśród tych, które te zadania im ułatwiały, wymieniano najczęściej dogodny czas i miejsce szkoleń.

Obserwacje zajęć, które przeprowadzono podczas badań końcowych, dostarczyły ponadto informacji na temat wyposażenia placówki w specjalistyczne pomoce dydaktyczne oraz te, służące rewalidacji dzieci ze sprzężoną niepełnosprawnością.

Fot. 3.5: Obserwacje zajęć – integracja sensoryczna SI

Zauważono, że są one wykorzystywane do pracy z dziećmi, są dla nich atrakcyjne, a wśród przyrządów i urządzeń mają swoje ulubione, o które same się upominały w możliwy dla siebie sposób. Zaobserwowano także, że zarówno dzieciom, jak i dorosłym nowe wyposażenie sprawiało wiele satysfakcji, co miało przełożenie na ogólne zadowolenie i atrakcyjny

przebieg zajęć. Należy również dodać, że zajęcia odbywały się w wyremontowanych salach, w których wyeksponowane nowe wyposażenie rzucało się w oczy i robiło wrażenie.

Przeprowadzone badania na wyjściu wykazały, że rozwiązania organizacyjne, które miały usprawniać wdrażanie projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności*, w większości odpowiadały kadrze pedagogicznej i były zbieżne z ich oczekiwaniami, sprzyjały nabywaniu wiedzy i umiejętności podczas ustawicznych szkoleń i podnoszeniu kwalifikacji w pracy z dzieckiem ze sprzężoną niepełnosprawnością. Nabytą wiedzę i umiejętności kadra pedagogiczna mogła sprawdzić w praktyce dzięki możliwości wdrażania innowacji w trakcie realizacji poszczególnych zajęć oraz dzięki wyposażeniu placówki w nowy specjalistyczny sprzęt dydaktyczny i rehabilitacyjny.

3.3.4 Efekty działań w końcowej fazie projektu

Wszystkie działania zaplanowane w projekcie *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności* były podporządkowane wsparciu procesów rozwojowych i edukacyjnych dzieci z różnym stopniem niepełnosprawności fizycznej i intelektualnej. Przewidywano, że na efekty pracy będzie miało wpływ wiele czynników, w tym opracowanie i wdrożenie innowacji pedagogicznych, udział kadry w specjalistycznych szkoleniach, nabycie nowej wiedzy i umiejętności oraz wzbogacenie zaplecza dydaktycznego i rehabilitacyjnego w nowoczesne pomoce i urządzenia. Danych na temat efektów, jakie zaobserwowano w osiągnięciach i zachowaniu dzieci pod koniec realizacji projektu, dostarczyły ankiety, obserwacje zajęć i wywiady.

Wyniki badań uzyskanych na podstawie ankiet skierowanych do nauczycieli i wychowawców przedstawiono na wykresie.

Wykres 3.27: Efekty działań w końcowej fazie wdrażania projektu w opinii nauczycieli i wychowawców [WY]

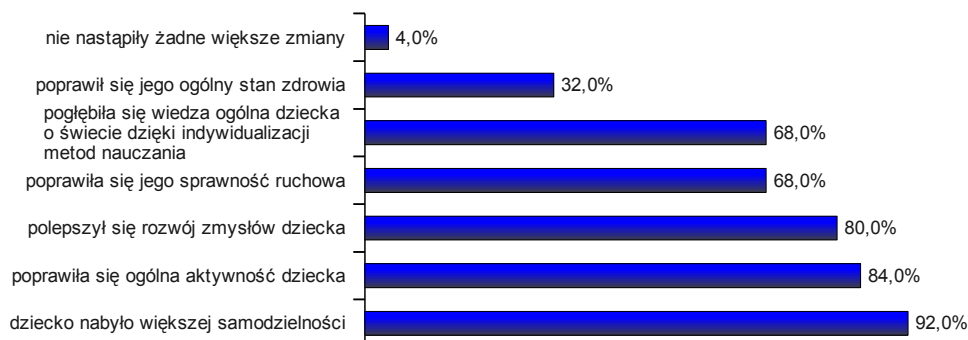
Z danych na wykresie wynika, że w ostatniej, końcowej fazie wdrażania projektu zdecydowana większość nauczycieli odnotowała poprawę koncentracji uwagi u dzieci, poprawę komunikacji interpersonalnej oraz wzrost poziomu zaradności i samodzielności dzieci. Ponad trzy czwarte nauczycieli zauważyło poprawę poziomu odbioru bodźców sensorycznych, wzrost samoakceptacji i świadomości własnego ciała, a niecałe trzy czwarte

wzrost kontroli emocji i zachowania, poprawę poziomu umiejętności samoobsługowych, wzrost świadomości kinestetycznej oraz przywrócenie właściwego napięcia mięśniowego (w stopniu, jaki był możliwy przy danym schorzeniu). Prawie co drugi nauczyciel zaobserwował zwiększenie zakresu i tempa realizacji podstaw programowych.

Trochę większy sceptycyzm można zauważyć w grupie wychowawców: prawie trzy czwarte ankietowanych zauważyło poprawę koncentracji uwagi i wzrost poziomu zaradności i samodzielności dzieci. Niemal dwóch na trzech wychowawców zaobserwowało poprawę poziomu odbioru bodźców sensorycznych, wzrost kontroli emocji i zachowania, poprawę poziomu umiejętności samoobsługowych. Ponad połowa badanych zauważyła poprawę komunikacji interpersonalnej i wzrost samoakceptacji i świadomości własnego ciała, a dwóch na pięciu ankietowanych wzrost świadomości kinestetycznej. Co trzeci wychowawca odnotował zwiększenie zakresu i tempa realizacji podstaw programowych oraz przywrócenie właściwego napięcia mięśniowego.

Badania na wyjściu pokazały, że generalnie większe efekty w osiągnięciach dzieci odnotowywali nauczyciele niż wychowawcy, były jednak i takie obszary, w których opinie badanych były zbieżne, oraz takie, w których wychowawcy zauważali większe rezultaty w osiągnięciach dzieci niż nauczyciele. Znaczący dla realizacji projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności* jest fakt, iż wśród wymienionych osiągnięć nie było takiego, w stosunku do którego badani by uznali, że nie można odnotować żadnych efektów.

Problem zauważonych efektów w osiągnięciach dzieci przy końcu wdrażanego projektu poruszono także w ankietach do rodziców, a zebrane dane przedstawiono na wykresie.

Wykres 3.28: Efekty działań w końcowej fazie wdrażania projektu w opinii rodziców [WY]

Prawie wszyscy rodzice stwierdzili, że dziecko nabyło większej samodzielności a także nastąpiła poprawa ogólnej aktywności. Czterech na pięciu odnotowało fakt polepszenia się rozwoju zmysłów, a trochę więcej niż dwie trzecie – poprawę sprawności ruchowej oraz pogłębienie ogólnej wiedzy o świecie dzięki indywidualizacji nauczania. Co trzeci rodzic zauważył, że poprawił się u dziecka ogólny stan zdrowia, a wrażenie, że nie nastąpiły żadne zmiany odnotował jeden na dwudziestu pięciu ankietowanych.

Zagadnienie efektów, jakie odnotowano w związku z wdrażaniem projektu, poruszono podczas rozmów z kadrami pedagogicznymi. W trakcie pytań pojawiły się takie, które dotyczyły efektów w pracy z dziećmi ze sprzężoną niepełnosprawnością oraz korzyści, jakie odnieśli nauczyciele oraz środowisko szkolne. Poniżej przytoczono stosowne fragmenty.

Zauważyłam, że uczniowie wykazują coraz więcej samodzielności. Praca metodą M. Montessori przynosi efekty, a wykorzystywane pomoce są lubiane i atrakcyjne dla uczniów, przez co chętnie z nimi pracują, a tym samym zdobywają umiejętności i wiedzę. Z kolei ja na pewno poniosłam swoje kwalifikacje i umiejętności pracy z dzieckiem ze złożoną niepełnosprawnością [45].

W ramach projektu pracowałam z klasą trzecią – z uwagi na większą dojrzałość uczniów wyraźne efekty można było zauważyć już po roku pracy. W drugim roku wdrażałam innowację, pracując z uczniami klasy pierwszej o bardzo zróżnicowanych możliwościach, deficytach i poziomie funkcjonowania. Zauważyłam, że dzieci są jeszcze nadal mało samodzielne, ale kontynuacja pracy w tym duchu uwidoczni lepiej osiągnięcia uczniów i efekty będą widoczne. Jeśli chodzi o to, jakie korzyści sama wyniosłam, to było to zdobycie nowej wiedzy i umiejętności poprzez udział w szkoleniach. Wzbogacił się też mój warsztat pracy, poprawiła się współpraca ze specjalistami, rewalidatorami, co umożliwiło realizację założeń projektu i co wiąże się z podniesieniem jakości pracy szkoły [46].

Fot. 3.6: Obserwacja zajęć – terapia widzenia

Podniosła się samodzielność i samoocena uczniów, część z nich nauczyła się pokonywać własne ograniczenia w stopniu pozwalającym na nabywanie coraz to nowych kompetencji, zmniejszył się stopień lęku w poruszaniu w nowej przestrzeni, poprawiła równowaga i koordynacja wzrokowo-ruchowa. Korzyści dla mnie to przede wszystkim zwiększenie otwartości na wprowadzanie innych form i metod nauczania niż te sprawdzone, które stosowałam do tej pory, zmniejszyły się też u mnie obawy przed tym, co nieznanne. Ponadto ujednoliciło się działanie nauczycieli i terapeutów [47].

Zebrany na podstawie wywiadów materiał przekonuje o tym, że nauczyciele dostrzegali efekty wdrażanych działań w odniesieniu do różnych obszarów pracy szkoły, w tym przede wszystkim w stosunku do pracy z dzieckiem o sprzężonej niepełnosprawności. Innowacyjne podejście do procesu nauczania oraz zdobycie nowej wiedzy i umiejętności miało zdaniem większości badanych przełożenie na lepszą pracę, lepszą współpracę ze specjalistami oraz na poprawę jakości pracy szkoły.

3.3.5 Podsumowanie badań końcowych

Badania na wyjściu pokazały, że realizacja działań zaplanowanych w ramach projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności* przebiegała sprawnie, innowacje pedagogiczne wdrażano systematycznie, bez przeszkód odbywały się specjalistyczne szkolenia podnoszące kwalifikacje kadry pedagogicznej w zakresie pracy z dziećmi ze złożoną niepełnosprawnością. Wyposażenie placówki w nowoczesne pomoce dydaktyczne i sprzęt rehabilitacyjny umożliwiło prowadzenie atrakcyjnych i urozmaiconych zajęć oraz wykorzystanie nabytych podczas szkoleń wiedzy i umiejętności. Na etapie końcowym nie odnotowano żadnych utrudnień, a przyjęte rozwiązania organizacyjne okazały się funkcjonalne i sprawdziły się w praktyce. Realizujący projekt mieli świadomość osiągniętych efektów w zakresie pracy z dzieckiem ze sprzężoną niepełnosprawnością, odnotowali także fakt, że ich nowatorskie działania będą mieć wpływ na lepszą ofertę edukacyjną oraz podniesienie jakości pracy szkoły.

Fot. 3.7: Obserwacja zajęć – wychowanie fizyczne

4

Zakończenie

4.1 Podsumowanie badań

Badania ewaluacyjne prowadzone systematycznie podczas wdrażania projektu skupiały się na wytypowanych obszarach badawczych związanych z głównymi celami projektu. Ich zadaniem było sprawdzenie, jak realizowane są zaplanowane działania, które rozwiązania organizacyjne im sprzyjają, które stanowią utrudnienie, oraz jakie odnotowano efekty tych działań w różnych obszarach pracy szkoły. W podsumowaniu zestawiono wyniki z wszystkich etapów badań, by pokazać, które zagadnienia okazały się istotne dla realizacji projektu, które miały marginalne znaczenie, oraz czy i jak zmieniały się opinie badanych w odniesieniu do poruszanych zagadnień. Układ zebranego materiału, którego dostarczyły ankiety, wywiady, obserwacje zajęć oraz analiza prowadzonej dokumentacji, został zachowany zgodnie z wcześniejszymi prezentacjami.¹

4.2 Wdrażanie projektu

Jednym z obszarów, który podlegał systematycznie prowadzonej ewaluacji, były działania mające na względzie przede wszystkim wsparcie procesów rozwojowych i edukacyjnych dzieci z różnym stopniem niepełnosprawności fizycznej i intelektualnej. Realizację tego zadania miało ułatwić opracowanie i wprowadzenie do procesu kształcenia i nauczania innowacji pedagogicznych, ustawiczne kształcenie kadry pedagogicznej oraz modernizacja zaplecza dydaktycznego i rehabilitacyjnego. Zagadnienia te poruszano w badaniach

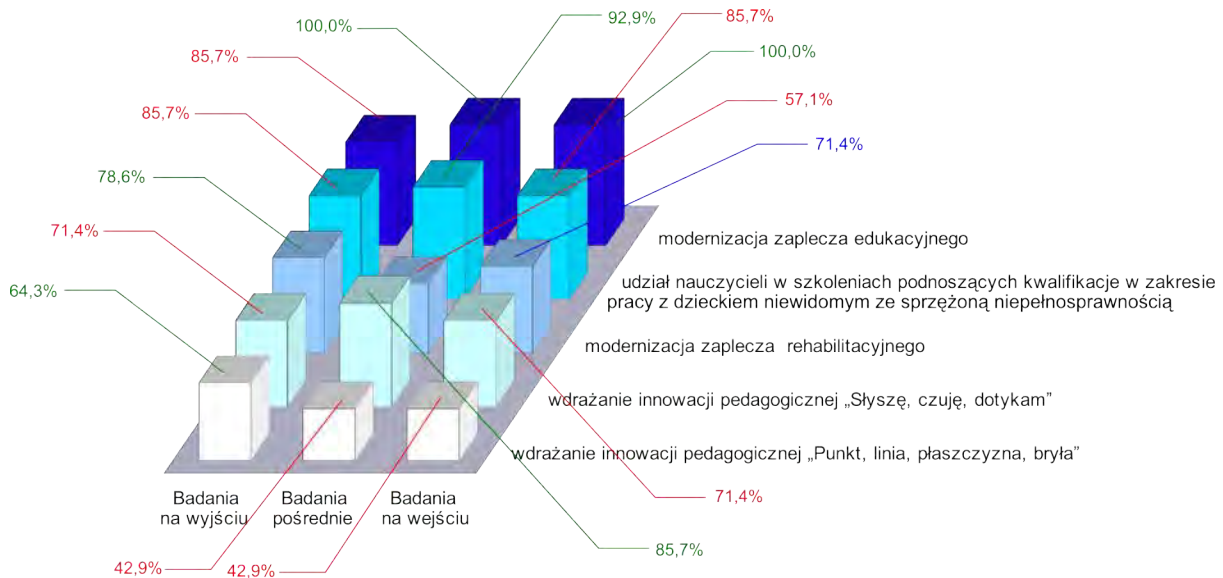
¹Wykresy 3D (trójwymiarowe) pozwalają zaprezentować dane w sposób niemożliwy do uzyskania w przypadku wykresów dwuwymiarowych. Na ogół pod względem wizualnym prezentują się one dosyć okazale, jednak niekiedy mogą pojawić się problemy, których nie spotyka się w wykresach innych typów o dwóch wymiarach. Dla przykładu na wykresie kolumnowym jedne serie danych mogą przysłaniać inne serie danych, stąd też – w celu uzyskania lepszej czytelności – określone serie zostały przesunięte lub zamienione kolejnością i w takim wypadku każdorazowo przy opisie wykresu została dodana odpowiednia uwaga. Prezentowane wykresy zostały utworzone przy pomocy arkusza kalkulacyjnego Calc z pakietu LibreOffice, gdzie osie wykresu są oznaczone jako: wartości, serie danych w kolumnach oraz serie danych w wierszach, co podczas szczegółowego opisu wykresu może stwarzać pewne nieporozumienia. Z tego względu zapożyczono tu tymczasowo terminologię używaną w arkuszu kalkulacyjnym Excel firmy Microsoft, gdzie osie wykresu mają odpowiednio nazwy: wartości, kategorii i serii. Tak więc na przykład mówiąc o serii, mamy na myśli serię danych w wierszach, a mówiąc o kategorii – serię danych w kolumnach. Podczas analizy diagramów przyjęto konwencję opisu w następującej kolejności:

na początku opisywane będą serie najwyższej położone (o najwyższych wartościach) następnie stopniowo kolejne, aż do serii położonych najniżej (o wartościach najniższych).

Wobec dużej ilości danych na wykresach zaznaczone zostały (w danej serii) wartości skrajne: minimalna (oznaczone kolorem czerwonym) i maksymalna (oznaczone kolorem zielonym), a opis wartości pośrednich czasami opuszczono by niepotrzebnie dodatkowo nie zaciemniać obrazu.

Podobnie kolorami oznaczono wartości minimalne i maksymalne w tabelach zawierających dane liczbowe dotyczące odpowiednich wykresów.

ankietowych na wejściu, badaniach pośrednich oraz na wyjściu, a zbiorcze wyniki badań przedstawiono na wykresie.

Wykres 4.1: Działania o największym znaczeniu dla realizacji przyjętych celów projektu w opinii nauczycieli [WS]

Zamieszczona poniżej tabela powinna ułatwić analizę wykresu, ponadto dodano wiersz „przeciętna seria” będący średnią arytmetyczną serii, obrazujący w sposób uproszczony tendencję wzrostu/spadku danej grupy danych.

Tabela 4.1: Działania o największym znaczeniu dla realizacji przyjętych celów projektu

Serie danych	Badania (dane w %)		
	na wejściu	pośrednie	na wyjściu
modernizacja zaplecza edukacyjnego	100,0	100,0	85,7
udział nauczycieli w szkoleniach podnoszących kwalifikacje	85,7	92,9	85,7
modernizacja zaplecza rehabilitacyjnego	71,4	57,1	78,6
wdrażanie innowacji „Słyszę, czuję, dotykam”	71,4	85,7	71,4
wdrażanie innowacji „Punkt, linia, płaszczyzna, bryła”	42,9	42,9	64,3
przeciętna seria	74,3	75,7	77,1

modernizacja zaplecza edukacyjnego – wszyscy nauczyciele w początkowej i środkowej fazie uznali te działania za priorytetowe, linia tego trendu nieco opadła w końcowej fazie realizacji projektu

udział nauczycieli w szkoleniach podnoszących kwalifikacje – szczyt zainteresowania tą opcją wypadł w czasie badań pośrednich, podczas badań na wejściu oraz na wyjściu utrzymywał się na stałym (również wysokim) poziomie

modernizacja zaplecza rehabilitacyjnego – nieco mniej niż trzy czwarte respondentów w badaniach na wejściu uznało te zmiany za istotne, w czasie badań pośrednich opinię tę podzielała ponad połowa badanych, a w badaniach na wyjściu ponad trzy czwarte

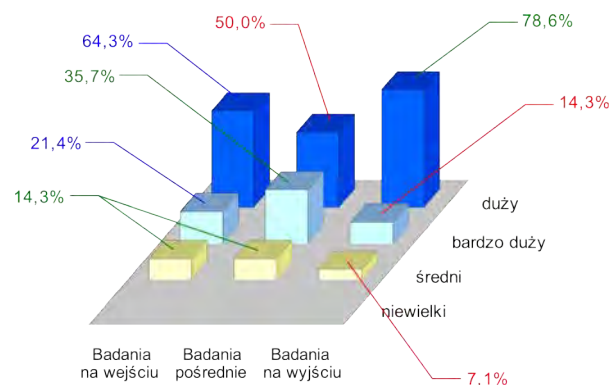
wdrażanie innowacji pedagogicznej „Słyszę, czuję, dotykam” – początkowy trend był prozrostowy (blisko trzy czwarte badanych na początku, maksimum – w fazie środkowej)

wej), pod koniec projektu ponownie opadł do poziomu wyjściowego

wdrażanie innowacji pedagogicznej „Punkt, linia, płaszczyzna, bryła” – linia trendu z tendencją początkowo neutralną – wyniki na poziomie dwóch piątych – w fazie zamykania projektu zdecydowanie wzrosła do poziomu dwóch trzecich

przeciętna seria – generalnie można stwierdzić, że optymizm nauczycieli dotyczący działań mających największe znaczenie dla realizacji przyjętych celów projektu wykazywał niezbyt dużą, ale wyraźną tendencję wzrostową przez cały czas wdrażania projektu

Działaniem mającym ścisły związek z wdrażanym projektem był również udział kadry pedagogicznej w specjalistycznych szkoleniach. W trakcie ewaluacji zbadano, jaki wpływ wywierał on na pracę z dzieckiem ze sprzężoną niepełnosprawnością. Wyniki przedstawiono na wykresie *Wpływ udziału nauczycieli i wychowawców w specjalistycznych szkoleniach na poziom wiedzy i umiejętności w zakresie pracy z dzieckiem ze sprzężoną niepełnosprawnością [WS]*. Dla uzyskania większej czytelności wykresu serie danych „bardzo duży” umieszczono przed serią „duży”.

Wykres 4.2: Wpływ udziału nauczycieli w specjalistycznych szkoleniach na poziom wiedzy i umiejętności w zakresie pracy z dzieckiem ze sprzężoną niepełnosprawnością [WS]

Bardzo duży wpływ na pracę z dzieckiem ze sprzężoną niepełnosprawnością badani zauważali podczas środkowej fazy wdrażania projektu, choć takich osób było tylko trochę więcej niż jedna trzecia. Zdecydowana większość respondentów uznała, że poziom nabytej wiedzy i umiejętności miał duży wpływ na ich pracę i ta tendencja (z zauważalnym spadkiem podczas badań pośrednich) utrzymywała się podczas innych etapów badań. Tylko niewielki odsetek badanych uznał, że udział w szkoleniach miał na ich pracę średni wpływ – i ten wynik prawie się nie zmieniał podczas kolejnych badań – nie odnotowano natomiast żadnej odpowiedzi, że wpływ szkoleń na poziom wiedzy i umiejętności w zakresie pracy z dzieckiem ze sprzężoną niepełnosprawnością jest niewielki.

Podsumowując ten wątek: wpływ udziału nauczycieli w specjalistycznych szkoleniach na poziom wiedzy i umiejętności wskazywał lekką tendencję spadkową, gdzie najbardziej widoczny jest przepływ serii „średni” i „bardzo duży” w kierunku serii „dobry”.

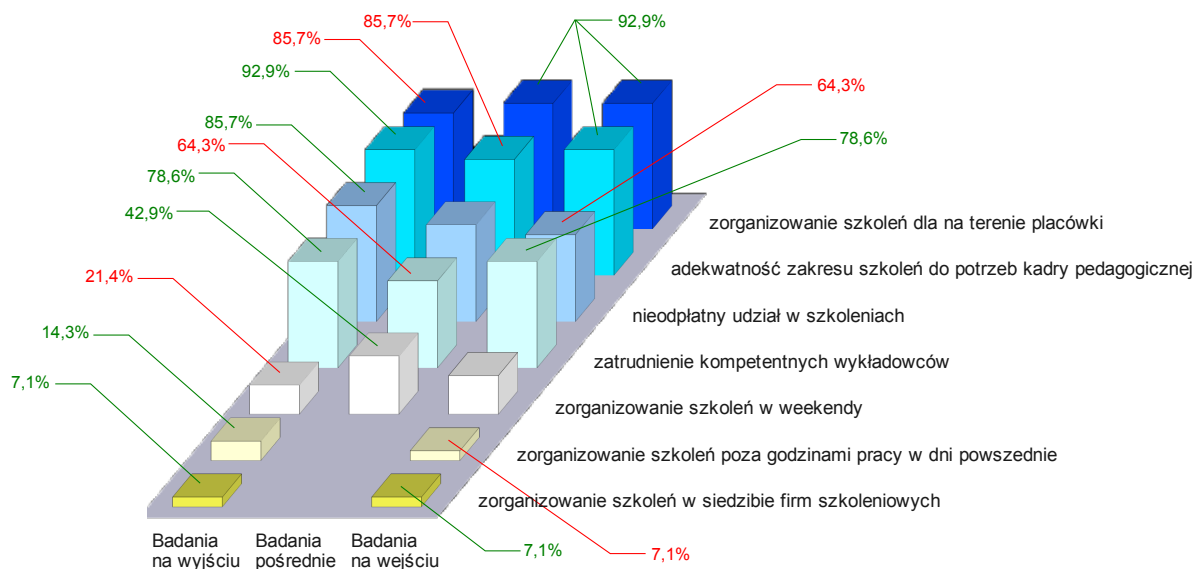
Podczas wywiadów poruszono ten sam problem. Fragmenty jednej z wypowiedzi przytoczono poniżej.

Bardzo jestem zadowolona z możliwości uczestnictwa w przebytych szkoleniach, gdyż umiejętności na nich wypracowane stosuję w swojej pracy. Również cieszę bardzo z pomocy dydaktycznych uzyskanych dzięki uczestnictwu w tym projekcie [45].

Z przeprowadzonych badań wynika, że działania przebiegały sprawnie i były zbieżne z kluczowymi założeniami projektu. Największe znaczenie dla realizacji celów miała w opinii badanych modernizacja zaplecza edukacyjnego oraz udział kadry pedagogicznej w szkoleniach. Badania wykazały również, że niebagatelne znaczenie miała modernizacja zaplecza rehabilitacyjnego. Za działania o nieco mniejszym znaczeniu uznano wdrażanie innowacji pedagogicznych *Słyszę, czuję, dotykam* oraz *Punkt, linia, płaszczyzna, bryła*.

4.3 Rozwiązania organizacyjne

Podczas badań ewaluacyjnych sprawdzano, jak sprawdzają się w praktyce przyjęte rozwiązania organizacyjne, zarówno te, które okazały się funkcjonalne i sprzyjały realizacji zadań, jak i te utrudniające pracę. Szczególną uwagę poświęcono zagadnieniu szkolenia kadry pedagogicznej i nabywaniu przez nią wiedzy i umiejętności, ponieważ należało to do kluczowych działań zaplanowanych w projekcie.

Wykres 4.3: Rozwiązania organizacyjne sprzyjające nabywaniu wiedzy i umiejętności podczas szkoleń nauczycieli [WS]

Tabela 4.2: Rozwiązania organizacyjne sprzyjające nabywaniu wiedzy i umiejętności podczas szkoleń

Serie danych	Badania (dane w %)		
	na wejściu	pośrednie	na wyjściu
zorganizowanie szkoleń dla na terenie placówki	92,9	92,9	85,7
adekwatność zakresu szkoleń do potrzeb kadry	92,9	85,7	92,9
nieodpłatny udział w szkoleniach	64,3	71,4	85,7
zatrudnienie kompetentnych wykładowców	78,6	64,3	78,6
zorganizowanie szkoleń w weekendy	28,6	42,9	21,4
zorganizowanie szkoleń poza godzinami pracy	7,1	0,0	14,3
zorganizowanie szkoleń w siedzibie firm szkoleniowych	7,1	0,0	7,1
przeciętna seria	53,1	51,0	55,1

- zorganizowanie** szkoleń dla na terenie placówki – poglądy nauczycieli w tej sprawie utrzymywały się na stabilnym, wysokim poziomie z lekką tendencją spadkową pod koniec wdrażania projektu
- adekwatność** zakresu szkoleń do potrzeb kadry pedagogicznej – w ciągu całego okresu realizacji projektu opinia nauczycieli generowała trend na neutralnym, wysokim poziomie z lekkim „dołkiem” w okresie badań pośrednich
- nieodpłatny** udział w szkoleniach – w tym wypadku zdanie nauczycieli przez cały czas jednoznacznie zmieniało się na korzyść z wyraźną tendencją wzrostową
- zatrudnienie** kompetentnych wykładowców – poglądy pedagogów były dość stabilne, jedynie w środkowej fazie projektu nastąpiło niewielkie odwrócenie trendu w kierunku spadkowym do poziomu dwóch trzecich badanych
- zorganizowanie** szkoleń w weekendy – optymizm nauczycieli w czasie badań na wejściu był na średnim poziomie, podczas badań pośrednich osiągnął szczyt, by w ostatniej fazie wdrażania projektu zbliżyć się do wartości minimalnej
- zorganizowanie** szkoleń poza godzinami pracy w dni powszednie nauczyciele uznali za niezbyt istotne rozwiązanie organizacyjne sprzyjające pogłębieniu wiedzy i umiejętności, choć opinia ta – mimo wszystko – ewaluowała pod koniec badań w kierunku wzrostowym (co siódmy badany)
- zorganizowanie** szkoleń w siedzibie firm szkoleniowych – również i ta seria danych miała marginalne znaczenie, ponieważ zdanie na ten temat wyraził jedynie jeden na czternastu pedagogów i trudno tu mówić o jakimkolwiek trendzie
- przeciętna** seria – w początkowej fazie projektu rozwiązania organizacyjne sprzyjające pogłębieniu wiedzy i umiejętności były oceniane dość wysoko, ocena ta spadła w fazie środkowej i ponownie wzrosła pod koniec wdrażania projektu

Przeprowadzone badania ewaluacyjne wykazały, że większość zaproponowanych rozwiązań organizacyjnych sprawdziła się w praktyce. Sprzyjały one realizacji działań, w tym przede wszystkim ustawicznemu szkoleniu kadry pedagogicznej, umożliwiały sprawne wdrażanie projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności*.

W trakcie prowadzonych badań pośrednich i na wyjściu, podczas wywiadów, wszyscy rozmówcy zgodnie twierdzili, że nie było żadnych utrudnień, uniemożliwiających sprawny przebieg realizacji zadań, natomiast podczas badań na wejściu poruszano sprawę braku pomocy dydaktycznych i sprzętu rehabilitacyjnego, niedostarczania go na czas, czasami złego wykonania, nienadającego się do pracy z dzieckiem niewidomym lub słabo widzącym ze sprzężoną niepełnosprawnością.

4.4 Efekty działań

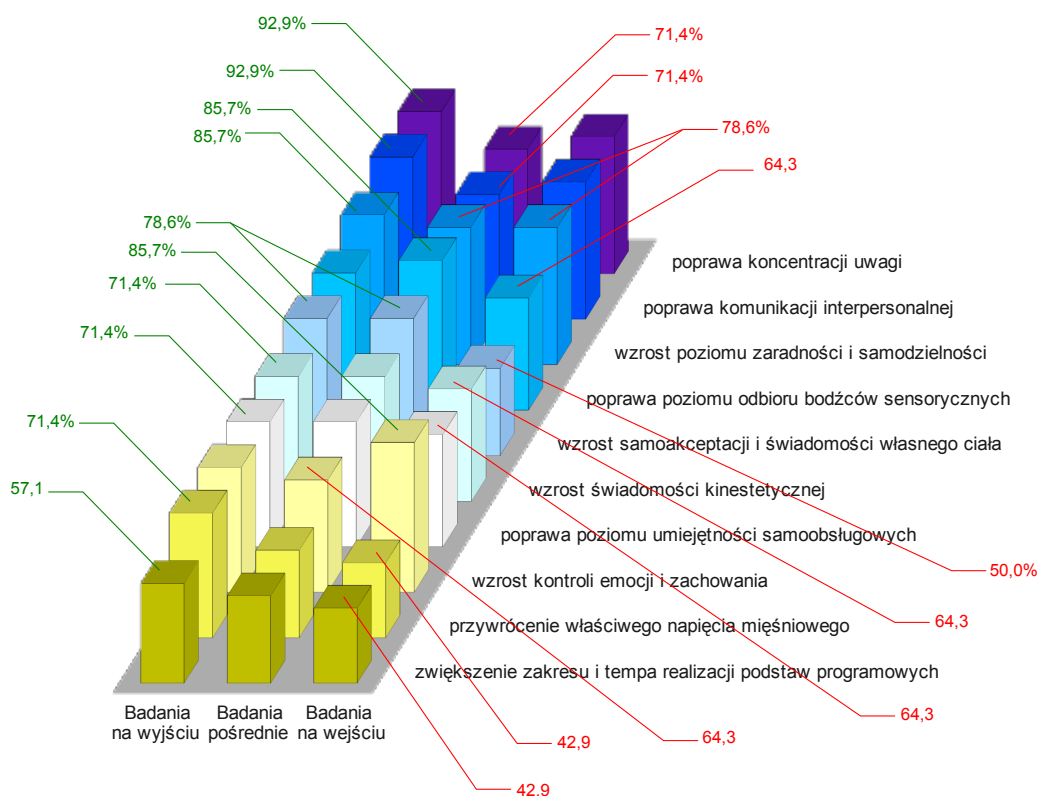
Głównym celem projektu *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności* było wsparcie procesów rozwojowych i edukacyjnych dzieci z różnym stopniem niepełnosprawności fizycznej i intelektualnej poprzez wprowadzenie innowacyjnego programu nauczania. Pomocne w tym względzie miały być pozostałe działania, wśród których najważniejsze to kształcenie ustawiczne kadry pedagogicznej oraz modernizacja zaplecza dydaktycznego i rehabilitacyjnego. Zakładano, że sprawny przebieg i prawidłowa realizacja zadań będą się przekładały na efekty pracy, w tym przede wszystkim na osiągnięcia uczniów.

W trakcie prowadzonych badań ewaluacyjnych na etapie początkowym i pośrednim pytano o oczekiwane efekty, natomiast podczas badań końcowych starano się dowiedzieć, jakie konkretne rezultaty tychże działań zostały zaobserwowane u dzieci przez nauczycieli, wychowawców oraz rodziców (opiekunów dzieci). Informacje w tym zakresie pozyskano z przeprowadzonych ankiet i wywiadów.

Dla zilustrowania problemu poniżej przedstawiono fragment wywiadu z nauczycielem przeprowadzonego w trakcie badań na wyjściu:

Podniosła się samodzielność i samoocena uczniów, część z nich nauczyła się pokonywać własne ograniczenia w stopniu pozwalającym na nabywanie coraz to nowych kompetencji, zmniejszył się stopień lęku w poruszaniu w nowej przestrzeni, poprawiła równowaga i koordynacja wzrokowo-ruchowa [47].

Na wykresie *Zauważone efekty u dzieci po zakończeniu wdrażania projektu w opinii nauczycieli [WS]* zestawiono dane z ankiet skierowanych do kadry nauczycielskiej pochodzące z poszczególnych faz wdrażania i realizacji projektu, tzn. badań na wejściu, badań pośrednich oraz na wyjściu.

Wykres 4.4: Zauważone efekty u dzieci po zakończeniu wdrażania projektu w opinii nauczycieli [WS]

Tabela 4.3: Zauważone efekty u dzieci po zakończeniu wdrażania projektu w opinii nauczycieli

Serie danych	Badania (dane w%)		
	na wejściu	pośrednie	na wyjściu
poprawa koncentracji uwagi	78,6	71,4	92,9
poprawa komunikacji interpersonalnej	78,6	71,4	92,9
wzrost poziomu zaradności i samodzielności	78,6	78,6	85,7
poprawa poziomu odbioru bodźców sensorycznych	64,3	85,7	78,6
wzrost samoakceptacji i świadomości własnego ciała	50,0	78,6	78,6
wzrost świadomości kinestetycznej	64,3	71,4	71,4
poprawa poziomu umiejętności samoobsługowych	64,3	71,4	71,4
wzrost kontroli emocji i zachowania	85,7	64,3	71,4
przywrócenie właściwego napięcia mięśniowego	42,9	50,0	71,4
zwiększenie zakresu i tempa realizacji podstaw programowych	42,9	50,0	57,1
przeciętna seria	65,0	69,3	77,1

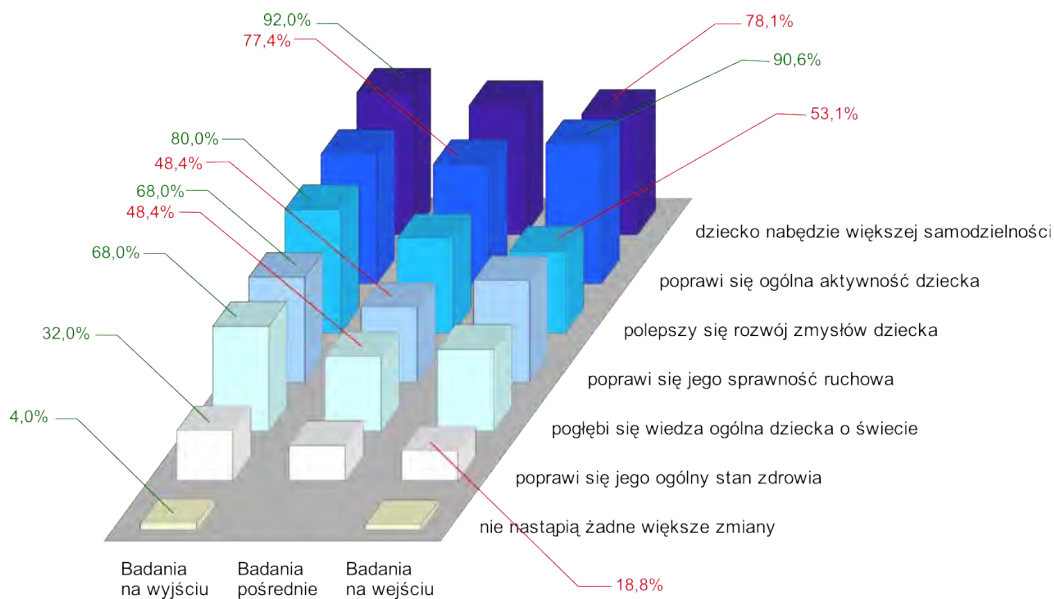
Patrząc na wyniki całościowo (przeciętna seria) można zauważyć, że optymizm w odniesieniu do wytypowanych obszarów wzrastał stopniowo w trakcie wdrażania projektu: już w fazie początkowej był dość duży – blisko dwie trzecie nauczycieli oczekiwało, że u dzieci nastąpi poprawa osiągnięć, w środkowej fazie takiego zdania było już ponad dwie trzecie badanych, a na etapie końcowym ponad trzy czwarte ankietowanych zaobserwowało u dzieci pozytywne zmiany.

Analizując wymienione obszary indywidualnie, należy stwierdzić, że w większości przypadków zauważano u dzieci systematyczny wzrost osiągnięć, choć w badaniach na wejściu w stosunku do niektórych osiągnięć liczono na większe efekty niż te, które udało się zaobserwować podczas badań pośrednich. Tylko w dwóch obszarach, tj. kontroli emocji zachowania oraz odbioru bodźców sensorycznych, wyniki na wyjściu były niższe niż podczas badań pośrednich.

Problem oczekiwanych i stwierdzonych efektów, choć w nieco innym zakresie, badano także wśród rodziców. Zbiorcze wyniki przedstawiono w tabeli oraz na wykresie *Zauważone efekty u dzieci po zakończeniu wdrażania projektu w opinii rodziców [WS]*:

Tabela 4.4: Zauważone efekty u dzieci po zakończeniu wdrażania projektu w opinii rodziców

Serie danych	Badania (dane w %)		
	na wejściu	pośrednie	na wyjściu
dziecko nabędzie większej samodzielności	78,1	83,9	92,0
poprawi się ogólna aktywność dziecka	90,6	77,4	84,0
polepszy się rozwój zmysłów dziecka	53,1	61,3	80,0
poprawi się jego sprawność ruchowa	65,6	48,4	68,0
pogłębi się wiedza ogólna dziecka o świecie	53,1	48,4	68,0
poprawi się jego ogólny stan zdrowia	18,8	22,6	32,0
nie nastąpią żadne większe zmiany	3,1	0,0	4,0
przeciętna seria	51,8	48,9	61,1

Wykres 4.5: Zauważone efekty u dzieci po zakończeniu wdrażania projektu w opinii rodziców [WS]

Analizując średnie wyniki zestawione w tabeli (przeciętna seria), należy stwierdzić, że początkowy optymizm rodziców w stosunku do wytypowanych obszarów spadł podczas badań pośrednich, ale wzrósł ponownie pod koniec trwania projektu. Patrząc na wyniki pod kątem poszczególnych osiągnięć, można zaobserwować duże wahania rodziców w stosunku do oczekiwanych rezultatów. Wyniki końcowe pokazują jednak, że nowatorskie działania kadry pedagogicznej przyniosły zamierzone efekty.

Szczegółowe omówienie osiągnięć zamieszczono poniżej:

dziecko nabędzie większej samodzielności – zdanie rodziców w tej kwestii przez cały czas jednoznacznie zmieniało się na korzyść, z wyraźną tendencją wzrostową począwszy od poziomu ponad trzech czwartych ankietowanych

poprawi się ogólna aktywność dziecka – optymizm rodziców w czasie badań na wejściu był na najwyższym poziomie, podczas badań pośrednich osiągnął wartość minimalną (ponad trzy czwarte badanych), by w ostatniej fazie wdrażania projektu ustabilizować się na wartości pośredniej

poprawi się rozwój zmysłów dziecka – linia trendu tej serii systematycznie rosła, począwszy od poziomu ponad połowy ankietowanych rodziców, do maksimum – podczas fazy końcowej projektu – w wysokości czterech piątych badanych

poprawi się jego sprawność ruchowa – nieco mniej niż dwie trzecie respondentów w badaniach na wejściu uznało te zmiany za możliwe, w czasie badań pośrednich opinię tę podzielała niecała połowa badanych, a w badaniach na wyjściu ponad dwie trzecie

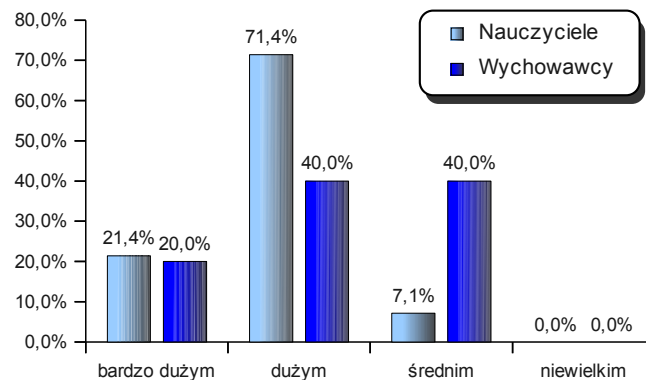
pogłębi się wiedza ogólna dziecka o świecie – krzywa wzrostu ma kształt identyczny jak w wyżej wymienionej serii z tym, że punkt wyjściowy określono na poziomie nieco powyżej połowy badanych

poprawi się jego ogólny stan zdrowia – chociaż optymizm rodziców dotyczący oczekiwanej poprawy ogólnego stanu zdrowia systematycznie wzrastał od samego początku, to jednak takie zdanie w końcowej fazie projektu podzielał tylko co trzeci ankietowany

nie nastąpią żadne większe zmiany – fakt, że pesymistów było tak mało (pod koniec realizacji projektu – jeden na dwudziestu pięciu badanych) świadczy, na zasadzie przeciwności, o dużym optymizmie i nadziei na to, że wraz ze stosowaniem podobnych

projektów jest szansa na poprawienie sytuacji dzieci niewidomych lub słabo widzących ze sprzężoną niepełnosprawnością.

Pod koniec badań zebrano informacje związane z problemem upowszechniania tego typu przedsięwzięcia, jakim jest projekt *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności*. Poproszono o wyrażenie opinii nauczycieli i wychowawców, czy tego typu działanie warte jest szerszego upowszechnienia.

Wykres 4.6: W jakim stopniu projekt *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności* wart jest szerszego upowszechnienia?

Prawie jedna piąta nauczycieli i wychowawców uznała, że projekt warty jest upowszechnienia w bardzo dużym stopniu, dwóch na pięciu wychowawców uważało, że w stopniu dużym lub średnim, natomiast wśród nauczycieli niecałe trzy czwarte było zdania, że w stopniu dużym, a jeden na czternastu, że w średnim.

Wśród badanych nie było nikogo, kto by stwierdził, iż tego typu przedsięwzięcie warte jest upowszechnienia w niewielkim stopniu.

Zadaniem badań ewaluacyjnych było pokazanie, jak wdrażano w Szkole Podstawowej Specjalnej dla Dzieci Niewidomych w Rabce Zdroju projekt *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności*, w jakim zakresie założone cele udało się zrealizować oraz jakie osiągnięto efekty w wyniku jego wdrażania. Źródłem informacji podczas wszystkich etapów badań byli: dyrektor szkoły, nauczyciele, wychowawcy, rehabilitanci, terapeuci, rodzice oraz dzieci ze sprzężoną niepełnosprawnością, które obserwowano podczas prowadzonych zajęć dydaktycznych i rewalidacyjnych. Opracowane narzędzia, takie jak ankiety, wywiady, obserwacje zajęć oraz analiza prowadzonej dokumentacji dostarczyły bogatego materiału badawczego, na podstawie którego sformułowano wnioski i rekomendacje.

5

Wnioski i rekomendacje

- ◆ Cele założone w projekcie *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności* zostały zrealizowane.
- ◆ Wszelkie zaplanowane działania były podporządkowane wsparciu procesów rozwojowych i edukacyjnych dzieci niewidomych lub słabo widzących z różnym stopniem niepełnosprawności fizycznej i intelektualnej, służyły dobru dziecka i wyrównaniu szans edukacyjnych.
- ◆ Opracowanie i wdrożenie dwóch innowacji pedagogicznych *Słyszę, czuję, dotykam* oraz *Punkt, linia, płaszczyzna, bryła* przy wykorzystaniu metody Marii Montessori wpłynęło na usprawnienie i uatrakcyjnienie zajęć dydaktycznych i rehabilitacyjnych.
- ◆ Modernizacja zaplecza edukacyjno-rehabilitacyjnego, a także doposażenie w nowoczesne pomoce i sprzęty usprawniło wdrażanie innowacyjnych metod nauczania, pomogło w osiągnięciu efektów w obszarach edukacji i rewalidacji dzieci niewidomych lub słabo widzących ze sprzężoną niepełnosprawnością.
- ◆ Przyjęte rozwiązania organizacyjne, mające usprawniać wdrażanie projektu, w większości sprawdziły się w praktyce, okazały się funkcjonalne i użyteczne, były zbieżne z oczekiwaniami kadry pedagogicznej.
- ◆ Udział w specjalistycznych szkoleniach umożliwił kadry pedagogicznej podniesienie poziomu wiedzy i umiejętności, zdobycie nowych doświadczeń w zakresie alternatywnych metod edukacji i rehabilitacji w pracy z dzieckiem niewidomym ze sprzężoną niepełnosprawnością, udzielanie na bieżąco wsparcia dzieciom i ich rodzicom.
- ◆ Warto upowszechniać takie projekty jak *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności*, by pokazać, że dzięki funduszom unijnym można (w takim stopniu, w jakim to jest możliwe) wyrównać szanse edukacyjne dzieci niewidomych lub słabo widzących ze sprzężoną niepełnosprawnością, znacząco zwiększyć ich szanse na adaptację w społeczeństwie, przeciwdziałać wykluczeniu społecznemu.
- ◆ Dzięki dobrze zaplanowanym środkom na systematyczne podnoszenie kwalifikacji przez kadry pedagogiczną, doposażenie pracowni dydaktycznych i rehabilitacyjnych w nowoczesne pomoce i przyrządy nastąpiła poprawa warunków pracy w placówce, przez co motywacja do realizacji działań zaplanowanych w projekcie przez cały czas jego trwania utrzymywała się na wysokim poziomie – z takich rozwiązań warto korzystać w przyszłości przy wdrażaniu innych projektów.
- ◆ Nowatorskie działania kadry pedagogicznej w zakresie pracy z dzieckiem niewidomym i słabo widzącym ze sprzężoną niepełnosprawnością oraz zdobyte w tym zakresie doświadczenie powinny doczekać się publikacji, co niewątpliwie wpłynęłoby na podwyższenie rangi całego przedsięwzięcia.

Spis wykresów

2.1	Najczęściej spotykane schorzenia dzieci SSP w Rabce-Zdroju	13
2.2	Struktura wieku dzieci w SSP w Rabce-Zdroju	13
2.3	Czas pobytu dzieci w SSP w Rabce-Zdroju	14
2.4	Struktura kadry pedagogicznej ze względu na status zawodowy	16
2.5	Struktura kadry pedagogicznej ze względu na staż pracy	16
3.1	Powody przystąpienia kadry pedagogicznej do projektu <i>Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności</i> [WE]	17
3.2	Działania o największym znaczeniu dla realizacji przyjętych celów projektu w opinii nauczycieli i wychowawców [WE]	19
3.3	Wpływ udziału nauczycieli i wychowawców w specjalistycznych szkoleniach na poziom wiedzy i umiejętności w zakresie pracy z dzieckiem ze sprzężoną niepełnosprawnością [WE]	21
3.4	Poziom wiedzy rodziców na temat celów projektu [WE]	22
3.5	Poziom pomocy udzielanej dzieciom przez specjalistów w ośrodku w opinii rodziców [WE]	22
3.6	Poziom wyposażenia ośrodka w sprzęt rehabilitacyjny w opinii rodziców [WE]	23
3.7	Obszary wymagające wprowadzenia największych zmian w ośrodku w opinii rodziców [WE]	23
3.8	Rozwiązania organizacyjne sprzyjające nabywaniu wiedzy i umiejętności podczas szkoleń nauczycieli i wychowawców [WE]	24
3.9	Spodziewane efekty u dzieci po zakończeniu wdrażania projektu w opinii nauczycieli i wychowawców [WE]	26
3.10	Spodziewane efekty u dzieci po zakończeniu wdrażania projektu w opinii rodziców [WE]	27
3.11	Motywacja kadry do kontynuacji projektu <i>Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności</i> [PO]	29
3.12	Działania o największym znaczeniu dla realizacji przyjętych celów projektu w opinii nauczycieli i wychowawców [PO]	31
3.13	Wpływ udziału nauczycieli i wychowawców w specjalistycznych szkoleniach na poziom wiedzy i umiejętności w zakresie pracy z dzieckiem ze sprzężoną niepełnosprawnością [PO]	32
3.14	Poziom wiedzy rodziców na temat celów projektu [PO]	33
3.15	Poziom pomocy udzielanej dzieciom przez specjalistów w ośrodku w opinii rodziców [PO]	33
3.16	Poziom wyposażenia ośrodka w sprzęt rehabilitacyjny w opinii rodziców [PO]	34
3.17	Obszary wymagające wprowadzenia największych zmian w ośrodku w opinii rodziców [PO]	34
3.18	Rozwiązania organizacyjne sprzyjające nabywaniu wiedzy i umiejętności podczas szkoleń nauczycieli i wychowawców [PO]	35

3.19	Efekty działań w środkowej fazie wdrażania projektu w opinii nauczycieli i wychowawców [PO]	36
3.20	Efekty działań w środkowej fazie wdrażania projektu w opinii rodziców [PO]	37
3.21	Motywacja kadry do kontynuacji projektu <i>Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności</i> [WY]	39
3.22	Działania o największym znaczeniu dla realizacji przyjętych celów projektu w opinii nauczycieli i wychowawców [WY]	40
3.23	Wpływ udziału nauczycieli i wychowawców w specjalistycznych szkoleniach na poziom wiedzy i umiejętności w zakresie pracy z dzieckiem ze sprzężoną niepełnosprawnością [WY]	41
3.24	Poziom wyposażenia ośrodka w sprzęt rehabilitacyjny w opinii rodziców [WY]	42
3.25	Obszary, w których zauważono największe zmiany w opinii rodziców [WY]	42
3.26	Rozwiązania organizacyjne sprzyjające nabywaniu wiedzy i umiejętności podczas szkoleń nauczycieli i wychowawców [WY]	43
3.27	Efekty działań w końcowej fazie wdrażania projektu w opinii nauczycieli i wychowawców [WY]	45
3.28	Efekty działań w końcowej fazie wdrażania projektu w opinii rodziców [WY]	46
4.1	Działania o największym znaczeniu dla realizacji przyjętych celów projektu w opinii nauczycieli [WS]	50
4.2	Wpływ udziału nauczycieli w specjalistycznych szkoleniach na poziom wiedzy i umiejętności w zakresie pracy z dzieckiem ze sprzężoną niepełnosprawnością [WS]	51
4.3	Rozwiązania organizacyjne sprzyjające nabywaniu wiedzy i umiejętności podczas szkoleń nauczycieli [WS]	52
4.4	Zauważone efekty u dzieci po zakończeniu wdrażania projektu w opinii nauczycieli [WS]	54
4.5	Zauważone efekty u dzieci po zakończeniu wdrażania projektu w opinii rodziców [WS]	56
4.6	W jakim stopniu projekt <i>Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności</i> wart jest szerszego upowszechnienia?	57

Spis tabel

1.1	Projekt ewaluacji zewnętrznej	8
1.2	Harmonogram badań ewaluacyjnych	9
2.1	Kadra pedagogiczna	15
4.1	Działania o największym znaczeniu dla realizacji przyjętych celów projektu .	50
4.2	Rozwiązania organizacyjne sprzyjające nabywaniu wiedzy i umiejętności podczas szkoleń	52
4.3	Zauważone efekty u dzieci po zakończeniu wdrażania projektu w opinii nauczycieli	55
4.4	Zauważone efekty u dzieci po zakończeniu wdrażania projektu w opinii rodziców	55

Spis zdjęć

2.1	Obserwacja zajęć – nauka pisania Braille'm	14
2.2	Kadra pedagogiczna. Na zdjęciu od lewej: Aleksandra Chrustek, Marcin Pępkowski, Barbara Rapacz, Beata Ejchorsz, Agnieszka Żrubek, Dorota Bucka, Marta Pochopień, Jacek Radiowski, Barbara Pełech, Elżbieta Radiowska (dyrektor szkoły), Siostra Hiacynta (kierowniczka internatu) . . .	15
3.1	Szkoła Podstawowa Specjalna dla Dzieci Niewidomych w Rabce-Zdroju (stan z 2010 r.)	28
3.2	Szkoła Podstawowa Specjalna dla Dzieci Niewidomych w Rabce-Zdroju (stan z maja 2012 r.)	30
3.3	Obserwacja zajęć – rehabilitacja ruchowa z wykorzystaniem metody PNF . .	33
3.4	Obserwacje zajęć – język polski i matematyka	38
3.5	Obserwacje zajęć – integracja sensoryczna SI	44
3.6	Obserwacja zajęć – terapia widzenia	47
3.7	Obserwacja zajęć – wychowanie fizyczne	48

Materiały źródłowe

- [1] Badania na wejściu. *ANWE Ankiety do nauczycieli*. Rabka-Zdrój, listopad 2010.
- [2] Badania na wejściu. *ANWE Ankiety do nauczycieli*. [Dane – arkusz Calc]. Podlesie, grudzień 2010.
- [3] Badania na wejściu. *ARWE Ankiety do rodziców*. Rabka-Zdrój, listopad 2010.
- [4] Badania na wejściu. *ARWE Ankiety do rodziców*. [Dane – arkusz Calc]. Podlesie, grudzień 2010.
- [5] Badania na wejściu. *AWWE Ankiety do wychowawców*. Rabka-Zdrój, listopad 2010.
- [6] Badania na wejściu. *AWWE Ankiety do wychowawców*. [Dane – arkusz Calc]. Podlesie, grudzień 2010.
- [7] Badania na wejściu. *OZWE Obserwacja zajęć – Język polski i matematyka klasa I*. Rabka-Zdrój, listopad 2010.
- [8] Badania na wejściu. *OZWE Obserwacja zajęć – Język polski i matematyka klasa II*. Rabka-Zdrój, listopad 2010.
- [9] Badania na wejściu. *OZWE Obserwacja zajęć – Język polski i matematyka klasa III*. Rabka-Zdrój, listopad 2010.
- [10] Badania na wejściu. *OZWE Obserwacja zajęć – Orientacja przestrzenna i lokomocja*. Rabka-Zdrój, listopad 2010.
- [11] Badania na wejściu. *OZWE Obserwacja zajęć – Rehabilitacja z wykorzystaniem metody PNF*. Rabka-Zdrój, listopad 2010.
- [12] Badania na wejściu. *OZWE Obserwacja zajęć – SI integracja sensoryczna*. Rabka-Zdrój, listopad 2010.
- [13] Badania na wejściu. *OZWE Obserwacja zajęć – Terapia widzenia*. Rabka-Zdrój, listopad 2010.
- [14] Badania na wejściu. *OZWE Obserwacja zajęć – WF*. Rabka-Zdrój, listopad 2010.
- [15] Badania na wejściu. *WWE Wywiad z dyrektorem szkoły*. [Druk format A4 – plik.pdf]. Rabka-Zdrój, listopad 2010.
- [16] Badania na wejściu. *WWE Wywiad z dyrektorem szkoły*. [CD – plik.ogg]. Rabka-Zdrój, listopad 2010.
- [17] Badania na wejściu. *WWE Wywiad z liderami projektu*. [Druk format A4 – plik.pdf]. Rabka-Zdrój, listopad 2010.
- [18] Badania na wejściu. *WWE Wywiad z liderami projektu*. [CD – plik.ogg]. Rabka-Zdrój, listopad 2010.
- [19] Badania na wejściu. *WWE Wywiad z rehabilitantem PNF*. [Druk format A4 – plik.pdf]. Rabka-Zdrój, listopad 2010.
- [20] Badania na wejściu. *WWE Wywiad z rehabilitantem PNF*. [CD – plik.ogg]. Rabka-Zdrój, listopad 2010.
- [21] Badania na wejściu. *WWE Wywiad z nauczycielem WF*. [Druk format A4 – plik.pdf]. Rabka-Zdrój, listopad 2010.

- [22] Badania na wejściu. *WWE Wywiad z nauczycielem WF*. [CD – plik.ogg]. Rabka-Zdrój, listopad 2010.
- [23] Badania pośrednie. *ANPO Ankiety do nauczycieli*. Rabka-Zdrój, grudzień 2011.
- [24] Badania pośrednie. *ANPO Ankiety do nauczycieli*. [Dane – arkusz Calc]. Podlesie, grudzień 2011.
- [25] Badania pośrednie. *ARPO Ankiety do rodziców*. Rabka-Zdrój, grudzień 2011.
- [26] Badania pośrednie. *ARPO Ankiety do rodziców*. [Dane – arkusz Calc]. Podlesie, grudzień 2011.
- [27] Badania pośrednie. *AWPO Ankiety do wychowawców*. Rabka-Zdrój, grudzień 2011.
- [28] Badania pośrednie. *AWPO Ankiety do wychowawców*. [Dane – arkusz Calc]. Podlesie, grudzień 2011.
- [29] Badania pośrednie. *OZPO Obserwacja zajęć – Język polski i matematyka klasa I*. Rabka-Zdrój, grudzień 2011.
- [30] Badania pośrednie. *OZPO Obserwacja zajęć – Język polski i matematyka klasa II*. Rabka-Zdrój, grudzień 2011.
- [31] Badania pośrednie. *OZPO Obserwacja zajęć – Język polski i matematyka klasa III*. Rabka-Zdrój, grudzień 2011.
- [32] Badania pośrednie. *OZPO Obserwacja zajęć – Rehabilitacja z wykorzystaniem metody PNF*. Rabka-Zdrój, grudzień 2011.
- [33] Badania pośrednie. *OZPO Obserwacja zajęć – SI integracja sensoryczna*. Rabka-Zdrój, grudzień 2011.
- [34] Badania pośrednie. *OZPO Obserwacja zajęć – Terapia widzenia*. Rabka-Zdrój, grudzień 2011.
- [35] Badania pośrednie. *OZPO Obserwacja zajęć – WF*. Rabka-Zdrój, grudzień 2011.
- [36] Badania pośrednie. *WPO Wywiad z terapeutą widzenia*. [Druk format A4 – plik.pdf]. Rabka-Zdrój, grudzień 2011.
- [37] Badania pośrednie. *WPO Wywiad z nauczycielem WF*. [Druk format A4 – plik.pdf]. Rabka-Zdrój, grudzień 2011.
- [38] Badania na wyjściu. *ANWY Ankiety do nauczycieli*. Rabka-Zdrój, maj 2012.
- [39] Badania na wyjściu. *ANWY Ankiety do nauczycieli*. [Dane – arkusz Calc]. Podlesie, maj 2012.
- [40] Badania na wyjściu. *ARWY Ankiety do rodziców*. Rabka-Zdrój, maj 2012.
- [41] Badania na wyjściu. *ARWY Ankiety do rodziców*. [Dane – arkusz Calc]. Podlesie, maj 2012.
- [42] Badania na wyjściu. *AWWY Ankiety do wychowawców*. Rabka-Zdrój, maj 2012.
- [43] Badania na wyjściu. *AWWY Ankiety do wychowawców*. [Dane – arkusz Calc]. Podlesie, maj 2012.
- [44] Badania na wyjściu. *WWY1 Wywiad z nauczycielem edukacji wczesnoszkolnej*. [Druk format A4 – plik.pdf]. Rabka-Zdrój, maj 2012.
- [45] Badania na wyjściu. *WWY2 Wywiad z nauczycielem edukacji wczesnoszkolnej*. [Druk format A4 – plik.pdf]. Rabka-Zdrój, maj 2012.
- [46] Badania na wyjściu. *WWY3 Wywiad z nauczycielem edukacji wczesnoszkolnej*. [Druk format A4 – plik.pdf]. Rabka-Zdrój, maj 2012.
- [47] Badania na wyjściu. *WWY Wywiad z terapeutą SI*. [Druk format A4 – plik.pdf]. Rabka-Zdrój, maj 2012.
- [48] Wniosek o dofinansowanie projektu: *Otwarta droga w przyszłość – od innowacji do samodzielności*. [Druk format A4 – plik.pdf]. Świdnica, sierpień 2009.

Galeria

Konferencja promocyjna projektu

Dyrektor SSP w Rabce Zdroju wraz z przedstawicielami władz.

Nauczyciele, wychowawcy i goście.

Galeria

Konferencja promocyjna projektu

Rodzice uczniów i przedstawiciele miejscowych władz na konferencji.

Pobyty w Ogrodzie Doświadczeń w Krakowie

Figury Lissajous.

Pobyty w Ogrodzie Doświadczeń w Krakowie

Duża platforma równowagowa.

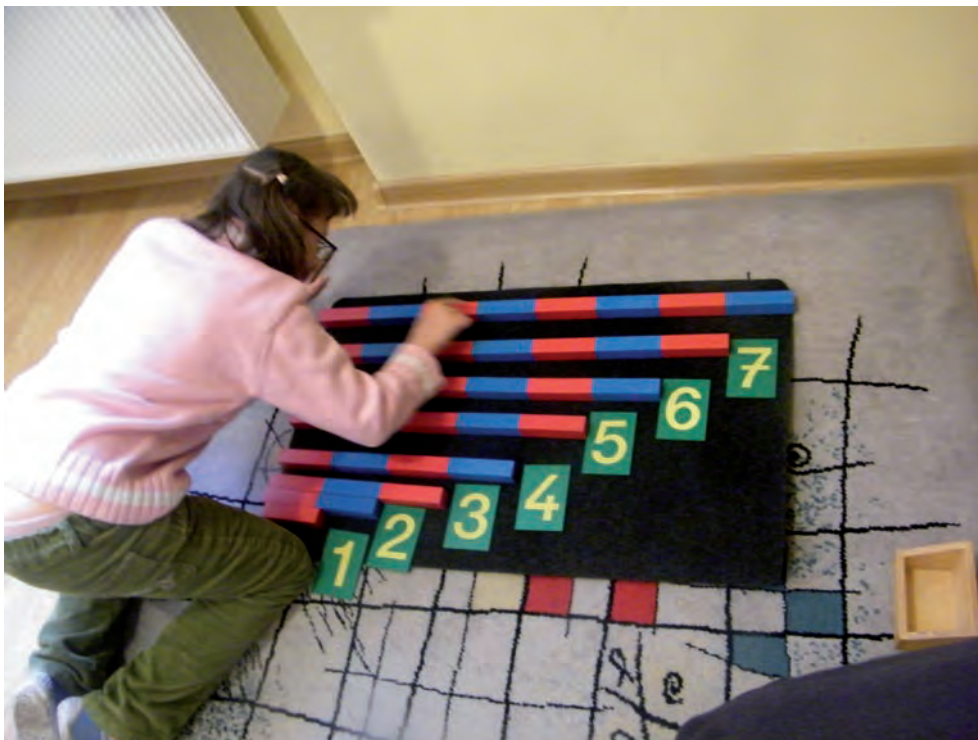
Natalia - gimnazjalistka uderza pałeczką w trójkąt.

Galeria

Innowacja pedagogiczna: Punkt, linia, płaszczyzna, bryła

Pierwszoklasista utrwala litery.

Dziewczynka z drugiej klasy przelicza patyki liczbowe.

Innowacja pedagogiczna: Punkt, linia, płaszczyzna, bryła

Pierwszoklasistka pracuje z tabliczkami termicznymi.

Samodzielne rozsuwanie i zapinanie suwaka.

Galeria

Innowacja pedagogiczna: Słyszę, czuję, dotykam

Uczennica ćwiczy równowagę.

Krzyś na huśtawce rotacyjnej stymuluje system przedsionkowy.

Innowacja pedagogiczna: Słyszę, czuję, dotykam

Dziewczynka wzmacnia mięśnie grzbietu.

Kinga po zajęciach relaksuje się przy muzyce.

Galeria

Zajęcia na basenie i hipoterapia

Karolinka przygotowuje się do prawidłowego pływania żabką.

Natalia wzmacnia mięśnie obręczy barkowej i grzbietu.